

Föreläsningar om stads- omvandlingens Kiruna

Jennie Sjöholm

**Examensarbete för avläggande av filosofie masterexamen i
Kulturvård,
30 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2010:10

Naturvetenskapliga
fakulteten

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Föreläsningar om stadsomvandlingens Kiruna

Jennie Sjöholm

Handledare: Ola Wetterberg

Examensarbete för Masterexamen, 30 hp
Kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 7864703
Tel +46 31 7864700

Master's Program in Conservation, 120 ects

By: Jennie Sjöholm
Mentor: Ola Wetterberg

Images of Kiruna, a City in Transformation

ABSTRACT

The city of Kiruna is about to transform, due to the expansion of the iron ore mine that is dominating the city's labour market. The built environment is at the same time a cultural heritage of national interest.

The purpose of this paper is to examine which images of the city that become important due to the city transformation. This is accomplished by a textual criticism of three different sources; newspaper articles, the municipality's plans and documents, together with a survey made at the local high school. Places mentioned in the source material have been mapped, and then interpreted as being imaginary geographies of the images of Kiruna.

Three strong images have been identified. These are Kiruna as the *Mining City*, as the *Ideal City*, and as the *City That Will Move*. Different sets of places are connected to each image. Apart from these places, there are an other kind of places, important to the everyday life in Kiruna.

All together, these places constitutes Kiruna. However, in the paper they are explained as being different means of the production of space. Using Henri Lefebvres terms, the images are an example of representational spaces, while the everyday life is a spatial practice. This helps explaining why the built environment is perceived in different ways, and why certain places are looked upon as cultural heritage.

Title in original language: Föreställningar om stadsomvandlingens Kiruna

Language of text: swedish

Number of pages: 106

Keywords: Kiruna, city transformation, imaginary geography, production of space

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—10/10--SE

INLEDNING	7
BAKGRUND	7
PROBLEMFÖRMULERING & MÅLSÄTTNING	7
SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR	8
TEORETISK REFERENS RAM	8
METOD	10
FORSKARPOSITION	10
TIDIGARE FORSKNING & LITTERATUR	11
MATERIAL	13
ENKÄTUNDERSÖKNING	14
TIDNINGSARTIKLAR	14
KOMMUNALA PLANER & UTREDNINGAR	15
AVGRÄNSNINGAR	15
KIRUNA – EN INTRODUKTION	17
HISTORISK ÖVERSIKT	17
ETABLERAD KULTURMILJÖ	18
GRUVANS EXPANSION	19
PLANERINGSÖVERVÄGANDEN	21
TIDIGARE ANALYSER	23
VAD ÄR KIRUNA VÄRT?	23
REFLEXIONER FRÅN ANALYSEN	24
KULTURMILJÖANALYS KIRUNA ETAPP 1	26
REFLEXIONER FRÅN ANALYSEN	27
OSYNLIGT I ANALYSERNA	28
FÖRESTÄLLNINGAR OM KIRUNA	30
GRUVSTADEN	30
LKAB:S BETYDELSE	31
EXPONENTER FÖR GRUVNÄRINGEN	32
DIVERSIFIERAT NÄRINGSLIV	33
DISKUSSION	34
MÖNSTERSTADEN	35
MED HISTORIEN IN I FRAMTIDEN	35
BRUNNSTRÖMS MÖNSTERSTAD	36
FRAMTIDSOPTIMISM	38
STADSMÄSSIGHET	39
EN UNIK MILJÖ	39
GOD ARKITEKTUR	42
VÄRT ATT BEVARA	45
DEN KONVENTIONELLA STADEN	46
INTE SOM MALMBERGET	48
DISKUSSION	49

STADEN SOM SKA FLYTTA	50
STADSFLYTT – MEN NÄR?	52
BOLAGETS INFLYTANDE	53
PÅVERKAN PÅ STADSBILDEN	54
PÅVERKADE BYGGNADER	55
ATT FLYTTA EN MÖNSTERSTAD	57
VÄRDE OCH KOSTNADER	59
RIVNINGSOBJEKT	60
BYGGNADER ATT FLYTTA	61
DISKUSSION	62
<u>VARDAGSLIVETS KIRUNA</u>	66
VIKTIGA PLATSER FÖR KIRUNAUNGDOMARNA	66
NATUR & KLIMAT	66
SPORT & FRILUFTSLIV	67
HEMMET & HEMSTADEN	68
JOBBS & SKOLA	69
PLATS FÖR MÖTEN	70
VARDAGENS PLATSER	71
DISKUSSION	72
<u>AVSLUTANDE DISKUSSION</u>	74
KIRUNA OCH KULTURMILJÖN	74
GRUVAN SOM KULTURMILJÖ?	74
MÖNSTERSTADEN SOM SKA FLYTTA	74
OMDEFINIERAD KULTURMILJÖ?	75
VARDAGSLIVET SOM KULTURMILJÖ?	75
DET OSYNLIGGJORDA	76
UTANFÖR FÖRESTÄLLNINGARNA	76
MILJÖBALKENS HÅLLBARHETSKRITERIER	77
DET MODERNA SAMHÄLLET KULTURARV	78
DET SOM ÄR KIRUNA	79
<u>SAMMANFATTNING</u>	83
<u>ILLUSTRATIONSFÖRTECKNING</u>	87
<u>KÄLLOR & LITTERATUR</u>	89
OTRYCKTA KÄLLOR	89
TRYCKTA KÄLLOR & LITTERATUR	90
<u>BILAGOR</u>	98
BILAGA 1-8 KARTOR ÖVER IMAGINÄRA GEOGRAFIER	98

INLEDNING

Bakgrund

”Vi ska flytta en stad.” Så uttryckte Kiruna kommun det i ett pressmeddelande i augusti 2004, när vidden av gruvbrytningens konsekvenser för samhället uppdagats. LKAB, som har en stark ställning inom Kirunas näringsliv, bryter järnmalm som sträcker sig in under staden. Brytmetoden medför att det uppstår sättningar och sprickor i marken, och dessa deformationer närmar sig bebyggelsen.

Enligt de prognoser som finns kommer bebyggelse, järnväg, allmänna vägar med mera att påverkas kraftigt under kommande trettioårsperiod. Redan 2012 måste järnvägen, malmbanan, ha en ny sträckning. I ett tidigt skede påverkas också ett av Kirunas äldsta, och allmänt uppskattade, bostadsområden liksom det symboliskt laddade stadshuset. Senare kommer centrum och uppmärksammade byggnader som Kiruna kyrka att beröras.

Att situationen är komplex indikeras också av att området där Kiruna tätort är belägen omfattas av 11 olika riksintressen; för naturvård, natura 2000, nationalälv, friluftsliv, kulturminnesvård, ämnen och material, väg, järnväg, flyg, totalförsvaret, rennäring. Utöver dessa tangeras området av riksintressen för friluftsliv, rörligt friluftsliv samt turism.¹

Stora delar av Kirunas bebyggelsemiljöer uppfattas sedan länge som värdefulla kulturmiljöer. Hela tätorten, inklusive industriområden, är kulturmiljö av riksintresse. Sedan 1984 finns en kommunal bevarandeplan, som kommunen även har följt upp genom att skydda byggnader i detaljplaner. Förutom kyrkomiljön finns fyra byggnadsminnen, och det finns också fornminnes- och kulturlämningar i Kirunas närmiljö.

Norrbottnens museum har på olika sätt involverats i processer som rör stadsomvandlingen, och även tagit initiativ till egna undersökningar. Inom ramen för min tjänst, som bebyggelseantikvarie vid läns museet, har jag med stort intresse deltagit i detta arbete. Den uppkomna situationen reser många frågor, som jag gärna vill fördjupa mig i. Ett sätt för mig att göra detta, är genom arbetet med denna uppsats.

Formellt och praktiskt så har jag varit tjänstledig från min tjänst på Norrbottnens museum under deltid sedan höstterminen 2008, och studerat på deltid. Jag har en magisterexamen i kulturvård sedan tidigare och kompletterar denna med studier motsvarande ett läsår, i syfte att ta en masterexamen. Föreliggande uppsats motsvarar en termins arbete.

Problemformulering & målsättning

Många för kulturvården principiella frågor kommer att ställas på sin spets i samband med den nu planerade stadsomvandlingen. Vilka värden som kan knytas till en byggnad eller miljö, hur kulturmiljön förändras över tid, på vilka sätt kulturmiljövården integreras i stadsplaneringen, hur en meningsfull (kultur)miljö upprätthålls, hur dokumentationer genomförs är

¹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 249. Dessa riksintressen finns inom avgränsat område för den fördjupade översiktsplanen.

generella och ständigt aktuella frågor. I stadsomvandlingens Kiruna kommer svaren sannolikt att omfatta fler lösningar än de som följer gängse praxis.

Bebyggelsemiljöer kan uppfattas på olika sätt, både av individer och av myndigheter. Uppfattningarna är därtill sällan statiska, utan de förändras med tiden. De relationer som knyts till en plats kan vara mångfacetterade, ibland också motsägelsefulla.

Samtidigt så är en iakttagelse i samband med mitt tidigare arbete med Kiruna att historia, och därmed identifieringen av kulturmiljön, har en tendens att reproduceras utan att analyseras. Detta leder lätt till att vissa historiska perspektiv lyfts fram och förstärks, liksom att vissa byggnader och miljöer uppmärksammas som viktiga. Resultatet kan bli en ensidig och allt för statisk bild av verkligheten; stadsmiljön är ju i själva verket något som ständigt formas och omformas på flera nivåer, av många olika samhällsaktörer.

Att presentera svaren på dessa ur kulturvårdssynpunkt angelägna frågor låter sig naturligtvis inte göras inom ramen för detta arbete, men den övergripande målsättningen är att undersöka hur Kiruna som plats betraktas i den pågående omvandlingsprocessen.

Syfte & frågeställningar

Uppsatsens syfte är att undersöka vilka föreställningar om Kiruna som aktualiseras och lyfts fram i samband med den planerade stadsomvandlingen.

I uppsatsen ställs frågor om hur Kiruna används och uppfattas. Vilka bilder finns av staden? Vilka bilder har en stark genomslagskraft, vilka motbilder kan urskiljas? Hur har de olika föreställningarna uppstått, och vilka perspektiv saknas? Vilken relation har föreställningarna till den etablerade kulturmiljön?

Teoretisk referensram

En utgångspunkt i uppsatsen är att synen på bebyggelse kan skifta; dels mellan individer och grupper, dels sett över tiden. Detta tydliggörs genom begreppet *imaginära geografier*. Begreppet används av Derek Gregory i *Geographical Imaginations*², liksom av Ingrid Holmberg i avhandlingen *På stadens yta : om historiseringen av Haga*.³ Innebörden av begreppet är att skilda föreställningar kan knytas till en rumslig miljö, till exempel Kiruna. Beroende på föreställning synliggörs vissa delar av bebyggelsen, och olika platser skapas. Bebyggelsen kan alltså få olika mening och betydelse, beroende på vilken kontext den tolkas i.

Holmbergs arbete visar hur ett fallstudieobjekt kontinuerligt omskapas och bildar olika platser, där skiftande bebyggelsemiljöer uppmärksammas sett över en längre tidsperiod. I denna uppsats används istället fallstudien för att belysa ett tidsmässigt nedslag, Kiruna i ljuset av en omfattande stadsomvandling, där det råder parallella föreställningar om vad Kiruna är.

² Gregory (1994)

³ Holmberg (2006) s 41 ff

I uppsatsen granskas ett antal texter, där platser, byggnader och miljöer inom Kiruna omnämns och därmed synliggörs. De är alltså betydelsefulla i något avseende, men skälen till att de figurerar i materialet varierar. Jag tolkar detta som att olika bebyggelsemiljöer knyts till olika föreställningar som finns om Kiruna. Olika imaginära geografier kan därmed urskiljas. Några av de föreställningar som associeras till Kiruna presenteras i uppsatsen, där den bebyggelse som framträder urskiljs med hjälp av kartor. Genom kartorna skapas en geografi, som visar olika representationer av Kiruna.

Enligt Derek Gregory skapar representationer som dessa, med hjälp av kartor, den verklighet som de säger sig beskriva.⁴ En karta är i sig ett resultat av en urvalsprocess, och därmed en presentation likaväl som en konstruktion.⁵

Vid en genomgång av källmaterialet och analys av varför vissa platser är viktiga, är det uppenbart att de är betydelsefulla på olika sätt. Platserna fyller olika funktioner. För att tolka föreställningarna och förstå varför olika platser blir viktiga, används Henri Lefebvres teori om en spatial triad. Enligt Lefebvre förklarar denna hur det sociala rummet produceras.⁶

Lefebvres rumsliga triad beskrivs av Mats Franzén.⁷ Franzén använder begreppen rumsliga praktiker, representationernas rum samt rummets representationer, vilket jag uppfattar som en direkt översättning av Lefebvres begrepp.

Rumsliga praktiker är hur rummet praktiskt används, hur det har en rent vardaglig funktion, där olika aktiviteter försiggår.

Representationernas rum är föreställningar och värderingar som är knutna till rummet, baserade på konkreta erfarenheter.

Rummets representationer är ett föreställt, planerat eller visionerat rum.

Lefebvres triad är en dynamisk modell där avsikten är att visa hur det sociala rummet inte bara produceras genom tankar och abstraktioner (rummets representationer), utan också genom dess vardagliga användning (rumsliga praktiker) och de värden och minnen vi efterhand tillskriver rummet (representationernas rum). Den sociala rumsproduktionen äger alltså rum i ett samspel mellan tanke, handling och erfarenhet. I Lefebvres text som är skriven 1974 finns en idé om en historisk utveckling där tendensen är att det moderna samhällets rumsproduktion blir allt mer abstrakt, alltmer dominerat av planerarnas tänkta rum, av rummets representationer. För Lefebvre var kritiken av denna utveckling också ett vänsterpolitiskt projekt.

Med utgångspunkt i Lefebvre kan frågan ställas i vilken mån de starka, etablerade föreställningarna om Kiruna – och deras olika korresponderande imaginära geografier – avspeglar dynamiken i den sociala produktionen av Kiruna, och vilket utrymme som finns i dessa etablerade föreställningar för kirunabornas vardagsliv eller egna erfarenheter.

Genom att särskilt rikta uppmärksamhet mot delar i mitt material som lyfter fram rumslig praktik och värdeomdömen om platser som knyts till personlig erfarenhet, har jag prövat att konstruera en vardagslivets imaginära geografi.

⁴ Gregory (1994) s 8

⁵ Holmberg (2006) s 43

⁶ Lefebvre (1991) s 38 ff

⁷ Franzén (2004) s 54 ff

Metod

Uppsatsen baseras på en textkritisk granskning av källmaterial av olika karaktär. Arbetet har en kvalitativ utgångspunkt där stadsomvandlingen av Kiruna utgör fallstudie. Källmaterialet består av en enkätundersökning, tidningsartiklar samt kommunala planer och dokument. Materialet har valts för att de sammantaget belyser fallstudieobjektet ur flera synvinklar.

Vid läsning av dokumenten har olika föreställningar om Kiruna utkristalliserats. Till dessa föreställningar kan skiftande bebyggelsemiljöer knytas. Därutöver tolkar jag viss bebyggelse som viktig då den är en del av vardagslivet i Kiruna.

Den bebyggelse som identifierats har, så långt det är möjligt, markerats på kartor, vilket ger föreställningarna en rumslik geografi. Med hjälp av kartorna tydliggörs därmed vilken bebyggelse som är betydelsefull i Kiruna, och varför den är viktig.

Forskarposition

Under de senaste åren har jag haft arbetsuppgifter med koppling till Kiruna och delar av materialet som den här uppsatsen bygger på är sådant som jag har varit med om att producera. Jag har alltså delvis själv bidragit till de föreställningar som jag undersöker, varför en kritisk genomgång av det egna arbetet utgör en del av uppsatsen.

Jag besökte Kiruna första gången i januari 2002, ett par år innan de braskande nyheterna om att staden skulle flyttas, då jag och en kollega skulle genomföra ett par byggnadsdokumentationer. Besöket resulterade förvisso i ett par rapporter, men det verkligt betydelsefulla var de inblickar jag fick i den för länet så viktiga basnäringen, gruvindustrin.

När Riksantikvarieämbetet 2001 pekade ut Norrbottens teknologiska megasystem⁸ som ett av Sveriges 12 viktigaste industriminnen, innebar det att Länsstyrelsen i Norrbottens län kom att göra särskilda satsningar på detta industriarv. Läns museet deltog i arbetet, bland annat ingick jag i den styrgrupp som bildades kring projektet *Bilder av Norrbottens teknologiska megasystem*, och senare i en referensgrupp inom läns museet som arbetat fram ett pedagogiskt material i projektet *Möt megasystemet*.

När det 2004 stod klart att gruvnäringen drastiskt kommer att påverka bebyggelse och infrastruktur i Kiruna sattes flera olika processer igång, i några av dem har Norrbottens museum medverkat. Läns museet uttryckte också ambitionen att följa stadsomvandlingen genom dokumentationsinsatser.

Kulturmiljökonferensen *Kulturarv i rörelse* gick av stapeln i Kiruna i oktober 2005, arrangerad av Länsstyrelsen i Norrbottens län, Riksantikvarieämbetet, Kiruna kommun, LKAB samt Norrbottens museum, där jag hörde till dem som arbetade aktivt med planeringen.

Den kommunala gymnasieskolan i Kiruna, Hjalmar Lundbohmsskolan, beslutade tidigt att arbeta med *Kirunaprojektet*, som syftar till att låta eleverna följa stadsomvandlingen inom olika ämnen. Läns museet har

⁸ Kärnan i Norrbottens teknologiska megasystem utgörs av järnmalmgruvorna i Kiruna och Malmberget, malmbanan och malmhamnarna i Narvik och Luleå, vattenkraftverket i Porjus samt Bodens fästning. Begreppet myntades av professor Staffan Hansson vid Luleå tekniska universitet under 1990-talet, och syftar på att flera i sig komplexa system samverkar i ett ännu större, sammanhängande megasystem, där delarna interagerar med och påverkar varandra.

medverkat i projektet, bland annat har jag under ett antal år haft föreläsningar och stadsvandringar.

Norrbottnens museum fick även i uppdrag av Banverket och Vägverket att genomföra arkeologiska undersökningar, som en del i deras respektive utredningar. Undersökningarna skedde under 2005 och 2006, vid några tillfällen hade jag möjlighet att följa med arkeologerna i fält.

Länsmuseet ville också uppmärksamma Kirunas bebyggelsemiljöer. Detta resulterade i en undersökning som jag genomförde under 2007, där olika samhällsaktörers syn på Kiruna som kulturmiljö granskades. Arbetet utmynnade i rapporten *Vad är Kiruna värt? Kiruna – en kulturvärderingsanalys*, vilken beskrivs mer ingående under rubriken *Tidigare analyser*.

I samband med mina besök i Kiruna, har jag passat på att med kameran i hand bekanta mig med flertalet områden och kvarter i staden. Jag blev även bekant med Anders Högman, en privatperson med ett omfattande historiskt fotomaterial, genom vilket jag fått en bild av ett äldre och idag till stora delar bortsanerat Kiruna.

Kiruna kommun upphandlade 2008 arbetet med att genomföra en första etapp av en kulturmiljöanalys. Uppdraget gick till MAF Arkitektkontor AB och Norrbottens museum som lämnat ett gemensamt anbud. Anbudet byggde delvis på att museet hade kunskap om Kiruna sedan tidigare, och jag kom att genomföra en stor del av arbetet. Även denna analys beskrivs mer ingående under rubriken *Tidigare analyser*.

Stadsomvandlingen som Kiruna står inför har kommit att få stor uppmärksamhet nationellt. En effekt av detta är att många studieresor, konferenser och seminarier har arrangerats de senaste åren, med Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska byggnadsvårdsföreningen och Sveriges hembygdsförbund som några av arrangörerna. Norrbottens museum har medverkat vid flera av dessa arrangemang genom föreläsningar och stadsvandringar, där bland annat jag har deltagit från museets sida. I merparten av mina föreläsningar har jag fokuserat på Kiruna med utgångspunkt i de undersökningar jag genomfört.

Genom att återkommande ha arbetat med Kiruna under en längre tid har jag naturligtvis lärt känna staden förhållandevis väl. Att ha kännedom om Kirunas framväxt innebär också en ökad förståelse för Sveriges historia, då Kiruna på många sätt är en spegling av det som skett nationellt. Utan tvekan fascinerar jag, som så många andra sörmlänningar, av staden. Jag uppfattar det som att Kiruna och kirunaborna har en stark identitet, och att det finns en stolthet över staden. Stadsomvandlingen kan komma att bidra till, och förstärka, denna.

Tidigare forskning & litteratur

Bland tidigare forskning inom ämnet föreställningar om plats hör bland annat Ingrid Martins Holmbergs avhandling *På stadens yta : om historiseringen av Haga* som nämnts ovan. Avhandlingen syftar till att undersöka urban omvärdering, med Haga i Göteborg som fallstudie. I avhandlingen studeras hur Haga och dess bebyggelse framträder, och hur synen på denna förändras över tid.⁹

Gabriella Olshammar beskriver i sin avhandling *Det permanentade provisoriet: ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller*

⁹ Holmberg (2006)

erkännande hur Gustaf Dalénsområdet i Göteborg uppfattas på olika sätt av olika aktörer beroende på hur de nyttjar platsen.¹⁰

Inom ramen för forskningsprojektet *Strukturella förändringar och kulturarvsprocesser*, som bedrivs av Göteborgs universitet, KTH samt Stockholms universitet, har antologin *Malmberget* skrivits vilken skildrar samhället Malmberget i Gällivare kommun från olika perspektiv.¹¹ Gabriella Olshammar undersöker hur gruvbolaget LKAB förhåller sig till det kulturarv som genererats av gruvan.¹² Beate Feldman genomför en analys av hur barn och ungdomar i Malmberget betraktar sin närmiljö.¹³ Ingrid Martins Holmberg gör en jämförelse mellan historiseringsprocesser i Malmberget och i Gällivare.¹⁴ Denna visar bland annat att det finns väl etablerade föreställningar om vad som utgör kulturmiljöer i respektive samhälle. Bägge orterna har starka identiteter, som delvis präglas av att vara varandras motsatser. Krister Olsson och Anna Storm diskuterar kulturmiljöns roll i planeringen.¹⁵

Forskningsprogrammet *Kulturarvspolitik*, som bedrivs vid Högskolan på Gotland, undersöker hur idéer om det förflutna används och vem som utnyttjar dessa idéer. Inom ramen för programmet beskriver bland annat Carina Johanssons avhandling *Visby visuellt: föreställningar om en plats med utgångspunkt i bilder och kulturarv* hur ”mindscapes” skapar en stark bild av den medeltida staden vilken dominerar föreställningarna av Visby.¹⁶ I avhandlingen *Skilda världar: samtida föreställningar om kulturarvsplatser* undersöker Joakim Andersson genom två fallstudier, av Råshult i Småland och Slättbyggsprojektet i Östergötland, hur etablerade kulturarvsplatser används och tolkas på olika sätt av olika aktörer.¹⁷

Vidare undersöker Mats Brusman i avhandlingen *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter* hur stads- och trafikplanering i Norrköping påverkats dels av föreställningar om urbanitet, dels av uppfattningar om värden förknippade med den enskilda platsen.¹⁸ I avhandlingen *Föreställningar om den urbana världen: identitetsaspekter i svensk stadsbild med exemplet Helsingborg 1903-1955* analyserar Henrik Widmark hur staden får sin identitet dels genom fysisk gestaltning, dels som en tänkt konstruktion.¹⁹ Lennart Zintchenko undersöker i avhandlingen *Stadens tidsbilder: om minnen, erfarenheter och förväntningar utifrån stadens omvandlingar i Sverige 1880-1990* hur tre städer, Göteborg, Stockholm och Malmö, skildrats ur olika perspektiv under perioden.²⁰

Vad beträffar Kiruna, så har staden under lång tid intresserat och engagerat forskare och författare inom olika ämnen. En fullständig litteraturgenomgång låter sig inte göras inom ramen för denna uppsats. Istället presenteras ett urval av det som har publicerats, och som åtminstone delvis har bidragit till att etablera de föreställningar av Kiruna som finns idag.

¹⁰ Olshammar (2002)

¹¹ Svensson & Wetterberg (2008)

¹² Olshammar (2008)

¹³ Feldman (2008)

¹⁴ Holmberg (2008)

¹⁵ Olsson & Storm (2008)

¹⁶ Johansson (2009)

¹⁷ Andersson (2008)

¹⁸ Brusman (2008)

¹⁹ Widmark (2007)

²⁰ Zintchenko (2003)

En relativt tidig skildring av Kiruna görs under början av 1950-talet i Gregor Paulssons *Svensk stad*, i kapitlet ”Gruvsamhälle i ödemark” skrivet av etnologen Börje Hanssen.²¹

Inom konvetenskapen har Kiruna uppmärksammats bland annat genom Lasse Brunnströms avhandling *Kiruna – ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige*²² och Brit-Mari Andréns licentiatavhandling *Konsten i Kiruna: patriarkalism och nationalromantik 1900-1914*.²³ Antologin *Kiruna: staden som konstverk* kan också nämnas, där ett flertal artiklar behandlar konst och arkitektur i Kiruna.²⁴ Kiruna kyrka och arkitekten Gustaf Wickman uppmärksammas också, bland annat genom Fredric Bedoires *Kiruna kyrka*²⁵ från 1973.

Ulf Erikssons avhandling *Gruva och arbete: Kiirunavaara 1890-1990*²⁶ inom ekonomisk historia, liksom Kerstin Häggs avhandling i sociologi, *Kvinnor och män i Kiruna: om kön och vardag i förändring i ett modernt gruvsamhälle 1900-1990*²⁷ studerar ingående Kiruna ur olika aspekter. Vid Demografiska databasen har Stefan Warg lagt fram avhandlingen *Familjen i gruvmiljö: migration, giftermålsmönster och fertilitet i norrbottensk gruvindustri 1890-1930*.²⁸ En etnologisk studie genomförd av Bo Nilsson, *Kiruna: staden som ideologi*, uppmärksammar också staden.²⁹

Det har också publicerats en rad böcker och skrifter om Kiruna av lokalhistorisk karaktär. Tidiga exempel på detta är Johannes Eklunds *Kiruna och Jukkasjärvi kyrkor: gruvstadens och lappmarksbyns största sevärdheter*,³⁰ och Hjalmar Falks *Något om Kiruna*.³¹ Gustaf Franks *Kiruna 1900-1950: minnesskrift till 50-årsjubileet*³² bör också nämnas, liksom *Kiruna: 100-årsboken*.³³

Gruvbolaget LKAB har tagit initiativ till flera publikationer. Här märks bland annat Gunnar Ahlströms *De mörka bergen: en krönika om de lappländska malmfälten*.³⁴ Också *54 år i Lappland: om Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolag 1903-57*,³⁵ samt *LKAB i bild*³⁶ kan nämnas.

Material

Uppsatsens beskrivningar av bilder och platser som förknippas med Kiruna baseras huvudsakligen på tre olika källmaterial; en enkätundersökning, tidningsartiklar samt kommunala planer och utredningar.

²¹ Paulsson (1950-1953)

²² Brunnström (1980-81)

²³ André (1989)

²⁴ Brummer (1993)

²⁵ Bedoire (1973)

²⁶ Eriksson (1991)

²⁷ Hägg (1993)

²⁸ Warg (2002)

²⁹ Nilsson (2009)

³⁰ Eklund (1946)

³¹ Falk (1955)

³² Frank (1950)

³³ Kiruna: 100-årsboken (2000)

³⁴ Ahlström (1966)

³⁵ 54 år i Lappland (1957)

³⁶ Brunnsjö (1965)

Ovan presenteras delar av det omfattande litteratur- och arkivmaterial som finns om Kiruna, som indikerar att samhället under lång tid tilldragit sig uppmärksamhet. Då fokus för denna uppsats är att se på vilket sätt Kiruna uppmärksammas i relation till den nu planerade stadsomvandlingen har de källor valts som tydliggör detta. Källorna har det gemensamt att de på ett någorlunda tydligt sätt målar upp olika bilder av Kiruna och stadsomvandlingsprocessen. De har tidsmässigt tillkommit efter 2004 när stadsomvandlingen blev aktuell, de har också uppkommit mer eller mindre på grund av de kommande förändringarna.

Källmaterialet presenteras endast översiktligt i detta avsnitt. Under rubriken *Tidigare analyser* görs fördjupade beskrivningar av delar av materialet.

Enkätundersökning

Enkätundersökningen genomfördes på gymnasieskolan Hjalmar Lundbohmsskolan i Kiruna våren 2007, inom ramen för Norrbottens museums projekt *Vad är Kiruna värt? Kiruna – en kulturvärderingsanalys*. Drygt hälften av skolans elever besvarade frågorna, som var formulerade i syfte att få fram hur de yngre kirunaborna uppfattar Kiruna och vad de anser vara bevarandevärd.

Det är svårt att avgöra i vilken utsträckning eleverna haft stadsomvandlingen i åtanke när frågorna besvarades. Från museets sida framhölls inte denna vid undersökningen, men sannolikt har de flesta lärarna - som förmedlade enkäten - berört den, inte minst med tanke på skolans *Kirunaprojektet*. Det är också troligt att mediabilden av "stadsflytten" påverkat eleverna. Intrycket vid sammanställningen av enkätsvaren var dock att flertalet elever svarat spontant och uppriktigt, men inte i första hand relaterat till stadsomvandlingen.

I uppsatsen används resultatet av enkätundersökningen för att se vilka föreställningar kirunaborna själva har om Kiruna, och hur de använder sig av staden. De som svarat på frågorna är ungdomar i övre tonåren, men deras uppfattningar behöver inte överensstämma med synpunkter som andra delar av befolkningen har, varför det inte är möjligt att generalisera i allt för hög utsträckning vid tolkningen av svaren. Det är inte heller några entydiga bilder som tecknas av Kiruna vid en genomgång av enkätsvaren. I sammanställningen har jag gjort bedömningar om uppfattningarna omfattas av flera elever eller endast av någon enstaka.

Tidningsartiklar

När Kiruna kommun i augusti 2004 släppte pressmeddelandet om stadsomvandlingen fick detta stor uppmärksamhet, inte minst i media. Sedan dess har det publicerats åtskilliga artiklar bland annat i de läns- och rikstidningarna Norrbottens-Kuriren (NK) och Norrländska socialdemokraten (NSD). I viss utsträckning har även Dagens Nyheter (DN) och Piteå-Tidningen (PT) använts.

Både artiklar som berör stadsomvandlingen och artiklar som mera allmänt berör Kirunas bebyggelse har granskats. Detta för att få en uppfattning dels om vad som uppmärksammas inom ramen för stadsomvandlingen, dels för att se vilken bebyggelse och vilka platser i Kiruna som anses viktiga att lyfta fram.

De undersökta artiklarna spänner över perioden augusti 2004 till och med juli 2009, med undantag från ett fåtal artiklar publicerade oktober 2009. Merparten av det som publicerats har varit nyhetsartiklar, endast

enstaka debattartiklar eller insändare har förekommit. Många av artiklarna har skrivits med anledning av specifika händelser, men stadsomvandlingen har också uppmärksammats i flera reportageserier.

Artiklarna används i uppsatsen för att se vilka bilder som finns av Kirunas bebyggelse och hur stadsomvandlingen uppfattas, och de ger även en möjlighet att sekundärt fånga upp åsikter från många aktörer. Samtidigt är media en aktör i sig som väljer vad som ska publiceras; tidningarna är ibland kritiskt granskande, ibland förmedlare av andras budskap. De bilder som framkommer i tidningarna behöver inte vara sanna. Det ligger i den journalistiska dramaturgin att förenkla, spetsa till och hitta eventuella motsättningar. Media har stort genomslag, och kan effektivt både förstärka rådande föreställningar och skapa nya.

Vissa synpunkter och frågeställningar som framkommer i artiklarna har jag fastnat för, då jag känner igen dem från andra sammanhang, till exempel från diskussioner med kirunabor i anslutning till föreläsningar och seminarier. Att förhålla sig till och systematisera intryck från spontana, muntliga möten är svårt. När det står svart på vitt i en tidning är de enklare att ringa in och lyfta fram.

Kommunala planer & utredningar

En stadsomvandling kräver givetvis en omfattande planering, och flera planer, utredningar och analyser har producerats de senaste åren. Till det offentliga materialet hör det som producerats av Kiruna kommun. I den här uppsatsen granskas:

Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort, med tillhörande miljökonsekvensbeskrivning, antagen av kommunfullmäktige januari 2007.

Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark, daterad 2009-04-20. Själva detaljplanen är i skrivande stund (hösten 2009) inte antagen, men programhandlingen har varit på samråd. Oavsett slutliga prioriteringar, så är den intressant då den pekar på vad kommunen uppfattar som viktigt i den del av Kiruna som först påverkas av deformationsutbredningen.

Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1, genomförd under 2008. Analysen syftar bland annat till en revidering av gällande bevarandeplan. Kommunens intention är även att den ska antas av kommunfullmäktige som ett komplement till den fördjupade översiktsplanen.

Avgränsningar

Geografiskt är det Kiruna som utgör fallstudie i uppsatsen, det vill säga kommunens centralort. Vad som inkluderas i denna varierar något mellan de olika källorna. I enkätundersökningen har eleverna relaterat till vad de rimligen uppfattar som "Kiruna", med svar som anknyter till mer än enbart stadsmiljön. Till exempel refererar många till naturen, vilket tyder på att den är en del av att leva i Kiruna, och därmed sammanlänkad med staden. Tidningsartiklarna som undersökts fokuserar på Kirunas bebyggelse och på stadsomvandlingen; det innebär att såväl bebyggelsen som den närmaste omgivningen, där eventuellt nya etableringar kommer att ske, ingår. De planer och dokument som granskats har sina egna avgränsningar. Den fördjupade översiktsplanen omfattar samhället och närområdet. Kulturmiljöanalysen omfattar området som är av riksintresse,

det vill säga hela samhället inklusive gruvområden, men med fokus på själva tätorten.

En tidsmässig avgränsning finns i val av källmaterial, där det är material som har producerats efter 2004 som används. De valda källorna är olika till sin karaktär, varför en någorlunda mångsidig bild av Kiruna har kunnat tecknas genom dem.

En svårighet under arbetets gång har varit att dra streck, framför allt när det gäller tidningsartiklarna. Initialt granskades artiklar publicerade fram till sommaren 2009. Parallellt med att materialet bearbetats under hösten och vintern, har det också skett saker med bäring på stadsomvandlingen, vilket får konsekvenser för några av de bilder som beskrivs i uppsatsen. Enstaka artiklar som publicerats under hösten, där händelser av större betydelse framträder, har därför också använts.

När det gäller planer och utredningar kunde jag också ha valt att granska Banverkets järnvägsutredning och Vägverkets vägutredning. Dessa utredningar är omfattande, men baserat på tidigare läsning av dem så bedömer jag att de i stort skulle bekräfta de bilder som framkommer i det övriga källmaterialet. Indirekt framträder utredningarna också genom tidningsartiklarna.

LKAB är en stark och drivande aktör i stadsomvandlingen. Det kunde ha varit intressant att direkt granska företagets ståndpunkter, istället för att endast indirekt granska den bild som förmedlas genom media. Tillgängligt material som skulle kunna undersökas är emellertid begränsat. Utan tvekan har bolaget genomfört ett flertal utredningar av olika slag, men till skillnad från planer och utredningar som utförs av kommunen och de statliga myndigheterna så är dessa inte offentliga. Resultatet av dem förmedlas eventuellt via pressmeddelanden och informationsmöten, snarare än genom formella samrådsprocesser. Den mest uppenbara handlingen som kunde ha granskats, som tagits fram med anledning av stadsomvandlingen, är visionen *Nya Kiruna* som LKAB beställde av två konsulter. Resultatet av denna framkommer emellertid även genom tidningsartiklarna vilket jag bedömt vara tillräckligt, särskilt som visionen endast skulle utgöra ett enstaka nedslag i en process som pågått under en längre tid.

Bakgrunden till en del av de bilder som tecknas får sin förklaring i ett historiskt sammanhang. För att kunna genomföra en djupare analys av hur dessa bilder uppstått, skulle ett mer omfattande källmaterial behöva studeras, så som äldre tidningsartiklar, planer och utredningar, samt litteratur. Detta görs inte inom ramen för denna uppsats. I den mån resonemang förs kring detta, baseras dessa på material jag studerat tidigare.

KIRUNA – EN INTRODUKTION

Följande avsnitt syftar till att ge en kortfattad introduktion till Kiruna och till den planerade stadsomvandlingen. Historiken är en mycket kort sammanfattning av några huvuddrag i samhällets utveckling. Kiruna är etablerad kulturmiljö, varför byggnader och miljöer som skyddas enligt Miljöbalken, Kulturminneslagen samt Plan- och bygglagen presenteras.

Stadsomvandlingen föranleds av LKAB:s verksamhet, därför görs en kort presentation av gruvan och dess påverkan på stadsbebyggelsen. En sammanfattning av hur planeringen för stadsomvandlingen ser ut i dagsläget (december 2009) görs också, som bakgrund till föreställningen att Kiruna är staden som ska flytta.

Historisk översikt

Kiruna grundades år 1900, i och med att den så kallade Stadsplanen antogs. När samhället etablerades innebar det en väsentligt ändrad markanvändning i området; en bofast befolkning, gruvor och järnväg uppstod där renskötseln tidigare varit den dominerande.

Järnfyndigheterna i bergen Luossavaara och Kiirunavaara har varit kända sedan 1600-talet, men först under senare delen av 1800-talet blev en brytning i större skala möjlig. Detta dels genom teknikutveckling inom malmförädlingen, dels då en utbyggnad av malmbanan kunde lösa de svårhanterliga transportproblemen.

Gruvbolaget LKAB grundades 1890. Hjalmar Lundbohm, under 1890-talet verksam vid Statens geologiska undersökning (SGU), anställdes vid sekelskiftet som LKAB:s förste disponent. Lundbohms uppdrag var dels att förbereda malmbrytningen, dels att planera för ett samhälle som skulle attrahera arbetskraft till gruvan.

Kåkbebyggelse uppfördes i anslutning till malmbanan under slutet av 1800-talet, men denna fick snabbt ge vika för en ordnad bebyggelse. Kiruna utgjordes initialt av tre områden - Bolagsområdet, komplementsamhället kallat Stadsplanen, samt SJ:s område. Stadsplanen upprättades av Per Olof Hallman och Gustaf Wickman. Wickman ritade också merparten av byggnaderna som uppfördes av bolaget. Byggnaderna inom SJ-området svarade Folke Zettervall för. Även många av samtidens främsta konstnärer lockades till Kiruna.

Det unga samhället växte snabbt, 1909 beslutades att Kiruna skulle bli municipalsamhälle. Alternativet hade varit en köping, till vilken LKAB hade varit tvungen att betala skatt, vilket bolaget motsatte sig. Förhandlingarna kring förvaltningsformen resulterade istället i att LKAB bekostade anläggandet av vägar och vattenledningar inom Stadsplanen, samt uppförde offentliga byggnader så som sjukhus, brandstation och kyrka.

Kiruna började expandera ytmässigt under 1940-talet, i och med att försvaret förlade Jägarskolan där. 1948 fick Kiruna också stadsrättigheter. Under 1950- och 60-talen ökade befolkningen, varför nya stadsdelar som Triangeln, Luossavaara och Lombolo byggdes. Omfattande rivningar och nybyggnationer skedde också, framför allt i centrum. Bland arkitekterna som var verksamma under dessa skeden märks bland annat Ralph Erskine, Hakon Ahlberg och Arthur von Schmalensee.

Vid slutet av 1970-talet slog gruvkrisen till i Sverige, LKAB skar ner verksamheten, därmed minskade även Kirunas befolkning. En medveten strategi blev att försöka etablera andra näringar i Kiruna.

Kiruna kommun är idag en glesbygdskommun med drygt 23 000 invånare, varav drygt 18 000 bor i centralorten.

Under början av 2000-talet har gruvnäringen åter fått ett uppsving, på grund av kraftigt höjda malmpriser. Orsaken till detta är den starka tillväxten i länder som Kina och Indien, där den stora efterfrågan på malm driver upp priserna på den internationella marknaden.

Etablerad kulturmiljö

Kirunas bebyggelse är sedan länge erkänd och väletablerad som värdefull kulturmiljö, till stora delar lagskyddad.

Hela staden är kulturmiljö av riksintresse, med följande motivering:

”Stadsmiljö och industrilandskap som visar ett unikt samhällsbygge vid 1900-talets början, där tidens stadsbyggnadsideal förverkligades på jungfrulig mark. Kiruna grundades på landets då största industriella satsning, samt den fortsatta utvecklingen till stad i formell mening och tillika ett centrum för norra Norrlands inland.”³⁷

Som uttryck för riksintresset nämns gruvberget och industriella anläggningar liksom järnvägsmiljön. Stadens siluett och utblickarna mot det omgivande landskapet pekas också ut. Vidare är den terränganpassade stadsplanen en viktig del, såväl genom planmönster som genom bebyggelsen. Exempel på enskilda byggnader som bidrar till riksintresset är Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, kyrkan, gamla brandstationen, stadshuset och kvarteret Ortdrivaren.

Fyra byggnader är skyddade som byggnadsminnen enligt kulturminneslagen. Dessa är: *Kiruna stadshus*, uppfört under 1960-talet,³⁸ *Hjalmar Lundbohmsgården*, tidigare disponentbostad och en av Kirunas äldsta byggnader,³⁹ *Hysesfastigheten Jerusalem*, inom Bolagsområdet, uppförd under 1920-talet,⁴⁰ samt *Kiruna stationshus*, uppfört 1915, tidigare ett statligt byggnadsminne.⁴¹

Även *Kiruna kyrka* skyddas enligt kulturminneslagen. Det är även värt att notera att kyrkan röstades fram som Sveriges mest omtyckta byggnad i samband med Arkitekturåret 2001, bland motiveringarna märktes framför allt att kyrkobyggnaden ansågs vara vacker.⁴² Även om det inte innebär ett formellt skydd, så har utnämningen fått fäste i medvetandet hos många, inte minst hos kirunaborna, som ofta refererar till kyrkan som Sveriges vackraste byggnad.

Vidare antog Kiruna kommun en bevarandeplan i kommunfullmäktige 1984. I denna lyfts sju kärnområden fram, som utgör sammanhängande,

³⁷ Riksintresse Kiruna – Kirunavaara, BD 22, Kiruna stad, Jukkasjärvi sn

³⁸ Byggnadsminnesförklaring av Kiruna stadshus, Tätörten 3, Kiruna stad och kommun

³⁹ Byggnadsminnesförklaring av Hjalmar Lundbohmsgården, Fjällrosen 1, Kiruna stad och kommun

⁴⁰ Byggnadsminnesförklaring av hyresfastigheten ”Jerusalem”, Bolaget 11:1, Kiruna stad och kommun

⁴¹ Förklaring att Kiruna stationshus, Jukkasjärvi bandel 1:1, Kiruna kommun, övergått till byggnadsminne enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

⁴² Tyckt om hus (2002) s 9, 360

kulturhistoriskt värdefulla miljöer (se fig. 1). Dessa är Bolagsområdet, Bolagsområdet Sibirien, Björkbacken med omgivning, SJ-området inklusive lokstallsområdet, kv Grundläggaren m.m., Thuleområdet samt delar av nedre Norrmalm, övre Norrmalm och Högalid. Även enskilda byggnader pekats ut som värdefulla, merparten uppförda före 1930.

Kiruna kommun skyddar även många byggnader i detaljplan, huvudsakligen men inte uteslutande byggnader som finns med i bevarandeplanen.

Fig. 1. Karta över etablerade kulturmiljöer. Bevarandeplanens kärnområden är markerade i ljus turkos. Dessa återfinns i Kirunas äldsta stadsdelar. Byggnadsminnen och kyrka är markerade i mörkt turkos. Riksintresset omfattar allt som syns i bilden. (Se bilaga 1 för större karta.)

Gruvans expansion

Flera gruvor har funnits i Kiruna. Idag sker all brytning i Kiirunavaara, där det finns en stor, sammanhängande järnmalmsfyndighet. Malmkroppen, av magnetit, är cirka fyra kilometer lång och har en genomsnittlig bredd på 80 meter. Hur djupt ner den sträcker sig vet man inte. Den har ett bekräftat djup på 1 500 meter, men tycks fortsätta längre ner än så. Dagens huvudnivå, där LKAB bryter malm, är på 1 045 meters djup (räknat från den ursprungliga toppen av Kiirunavaara). En ny huvudnivå på 1 365 meter är planerad att tas i drift om ett par år.⁴³

Malmkroppen brukar beskrivas som en skiva, med en lutning som medför att järnmalmen på djupet sträcker sig in mot stadsbebyggelsen. Järnmalmen bryts genom så kallad skivrasbrytning. Det innebär att malmen sprängs och lastas ut, varpå hålrummet som uppstår fylls med nedfallande gråberg ovanifrån. Detta i sin tur medför sättningar och så småningom sprickbildningar i marken (se fig. 2).⁴⁴

Det som nu sker i Kiruna, är att deformationsområdena successivt närmar sig bebyggelsen, som så småningom riskerar att hamna inom

⁴³ Kiruna: Gruvan och samhället s 4

⁴⁴ Kiruna: Gruvan och samhället s 6 f

rasriskområden (se fig. 3). Utbredningen är delvis avhängigt eventuellt framtida huvudnivåer.

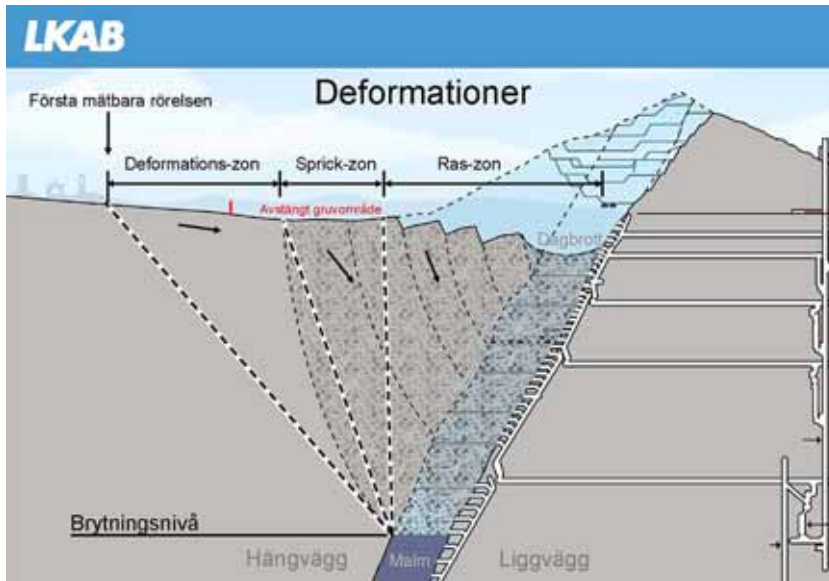

Fig. 2. Skiss som visar hur sprickbildningen uppstår. Sättningar i hängväggen påverkar efterhand stadsbebyggelsen.

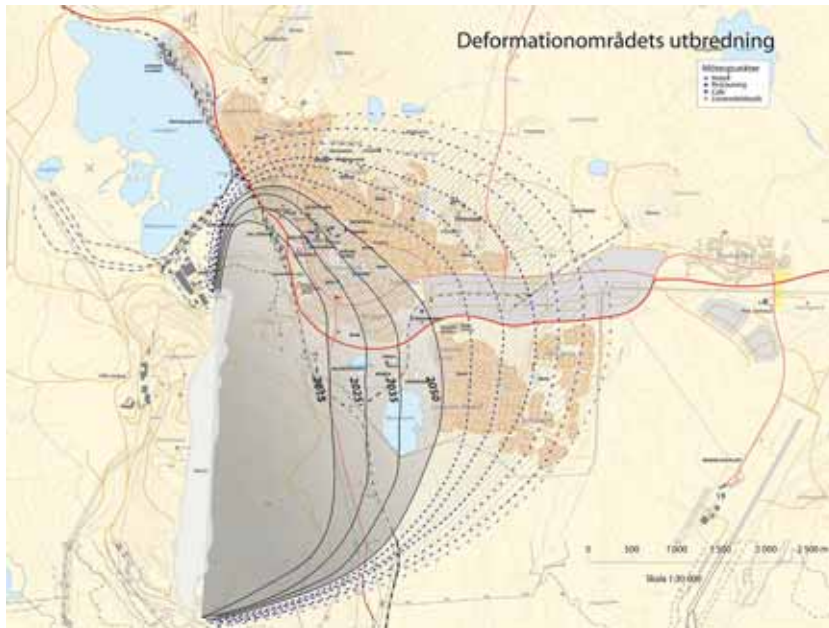

Fig. 3. Skiss över deformationsområdets utbredning. Skissen, framtagen av LKAB, visar bolagets prognoser för hur Kiruna kan påverkas både på kort och lång sikt genom brytningen av Kirunavaaramalmen.

Planeringsöverväganden

Deformationsutbredningen kommer att påverka Kirunas fysiska miljö avseende bebyggelse, järnväg och vägar, men även infrastruktur som elnät, vatten och avlopp berörs. Med anledning av detta har aktörer som Kiruna kommun, LKAB, Banverket, Vägverket, Vattenfall och Tekniska Verken i Kiruna AB börjat planera för framtiden. Vissa förändringar är ännu på planeringsstadiet, andra har redan genomförts eller påbörjats.

Kiruna kommun har förnyat den fördjupade översiktsplanen för tätorten. I arbetet med översiktsplanen undersöktes ett antal möjliga utbyggnadsalternativ; utbyggnad av Kiruna åt nordväst alternativt åt nordost, nyetablering av ett samhälle på obebyggd mark, samt en expansion av byn Jukkasjärvi. Kommunfullmäktige antog planen 2007, och beslutade då att staden ska kunna växa både åt nordväst och åt nordost, men att ett nytt centrum ska etableras i nordväst. Under slutet av 2009 beslutade politikerna sig för att revidera översiktsplanen, då det råder oenighet kring utbyggnaden enligt det nordvästra alternativet.

Kiruna kommun har också påbörjat arbetet med en ny detaljplan för den del av Bolagsområdet som först hamnar inom deformationsområdet. Avsikten är att marken, huvudsakligen planlagd för bostadsbebyggelse, successivt ska omvandlas till park efterhand som sättningarna i marken möjliggör bebyggelse. När sprickbildningen blir så stor att det inte är säkert att vistas inom området, stängslas det in som industrimark. Denna gruvstadspark avses bli en kontinuerlig, rullande buffert mellan gruvan och staden.

LKAB har de senaste åren gjort stora investeringar. I Kiruna invigdes nya anriknings- och pelletsverk under 2008. Ombyggnation av bangården pågår, för att möjliggöra för tyngre malmvagnar i samband med att kapaciteten längs hela Malmbanan ska öka. En ny huvudnivå, på 1 365 meter, anläggs för närvarande och är planerad att tas i drift 2013.

Förutom den pågående malmbrytningen i Kiirunavaaragruvan undersöker LKAB andra malmfyndigheter i nära anslutning till staden, bland annat de så kallade Lappmalmerna. Dessa är belägna dels söder om Lombolo, dels norr om Sandstensberget längs med Kurravaaravägen. Om malmbrytning blir aktuell här i framtiden, kommer det att medföra ytterligare deformationsområden som sammanfaller med stadsbebyggelsens utbredning.

LKAB har under hela planeringsprocessen varit tydliga med att företaget önskar en stadsutveckling enligt det nordvästra alternativet, med motiveringen att det är olämpligt att bygga på deras malmbas.

Banverket (numera Trafikverket) har genomfört en omfattande järnvägsutredning, då det stod klart att malmbanan måste ha en annan sträckning förbi Kiruna senast 2012. Beslutet är att dra den nya järnvägen väster om Kiirunavaara, byggandet av den påbörjades hösten 2009. Hur anslutningen för persontrafiken till Kiruna ska ske är ännu inte beslutad, utredning pågår. Det är inte heller klarlagt var ett nybyggt resecentrum ska uppföras.

Banverket har också byggt en ny omformarstation, som togs i bruk under 2008, för att klara kraftförsörjningen av malmbanan.

Vägverket (numera Trafikverket) har genomfört utredningar hur E 10 och väg 870, Nikkaluoktavägen, ska hanteras. Sannolikt kommer trafiken successivt att ledas om på befintligt, om än förstärkt vägnät, innan helt nya vägdragningar görs. Beslutet är att på sikt bygga E 10 enligt förslag Luossavaara Syd och väg 870 enligt alternativet Nikkaluoktaväg Väst.

Vattenfall har säkrat elförsörjningen. Tidigare ställverk låg inom deformationsområden, varför nya har uppförts, och elledningar har dragits om.

Tekniska Verken i Kiruna AB har under 2008 färdigställt omdragning av Kirunas spillvattenledning.

En aktörsgemensam analys av hur rennärings påverkas i Kiruna genomfördes under 2006 tillsammans med Gabna och Laevas samebyar.

TIDIGARE ANALYSER

I detta avsnitt presenteras rapporterna *Vad är Kiruna värt? Kiruna – en kulturvärderingsanalys* samt *Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1*, mer ingående. Avsnittet kan delvis ses som en vidareutveckling av min forskarposition. Det utgör även en vidareutveckling av avsnittet *Material*.

Vad är Kiruna värt?

För att uppmärksamma Kirunas bebyggelsemiljöer initierade Norrbottens museum projektet *Kiruna – en kulturvärderingsanalys*, som jag genomförde. Arbetet resulterade dels i rapporten *Vad är Kiruna värt? Kiruna – en kulturvärderingsanalys*, som var klar februari 2008, dels i artikeln *Vad är Kiruna värt?* i årsboken *Norrbotten 2007*. Projektet möjliggjordes genom stöd från Länsstyrelsen i Norrbottens län och Kiruna kommun, förutom en egeninsats från museets sida.

Eftersom miljöer ofta har skiftande värden, värden som också kan förändras med tiden, såg vi det som angeläget att granska vilka värden som förknippas med Kirunas bebyggelse. Detta gjordes genom att undersöka hur olika aktörer ser på Kiruna som kulturmiljö.

De aktörer som ingick i studien var kulturmiljövårdens institutioner (Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, länsmuseum), Kiruna kommun, LKAB, Banverket, Vägverket, Vattenfall samt Kirunaborna.

Materialet som undersökts har olika karaktär. *Kulturmiljövårdens* syn på Kiruna grundar sig huvudsakligen på kulturmiljöprogram samt översiktliga arkivgenomgångar av respektive institutions arkiv. *Kiruna kommuns* värderingar över tid baseras på studier av översiktsplaner och motsvarande dokument från 1956 års generalplan fram till den fördjupade översiktsplanen som antogs 2007. Vidare har kommunens bevarandeplan samt detaljplaner granskats. *Banverket, Vägverket och Vattenfall* är alla myndigheter involverade i stadsomvandlingen, och deras aktuella utredningar ingick i undersökningen. *LKAB:s*, och deras fastighetsbolag *FAB:s*, värderingar undersöktes dels genom årsredovisningar, dels genom bolagets beställda vision ”Nya Kiruna”. Som komplement gjordes också ett fåtal intervjuer med nyckelpersoner knutna till kommunen och LKAB.

Kirunabornas värderingar har framförallt fångats upp i samarbete med gymnasieskolan Hjalmar Lundbohmsskolan. Tack vare intresserade och engagerade lärare, var det möjligt att fördjupa samarbetet genom skolans *Kirunaprojektet*, och en enkät spreds till drygt hälften av skolans elever. Elevarbeten som producerats inom ramen för *Kirunaprojektet* har också undersökts, för att se vilka värderingar och prioriteringar de unga kirunaborna gör. I viss mån har även en enkätundersökning som Kiruna kommun genomfört ingått i undersökningen.

Enkäten på Hjalmar Lundbohmsskolan spreds med hjälp av skolans samhälls- och svensklärare, som också presenterade syftet med undersökningen för eleverna. Av skolans drygt 1 000 elever uppskattades att omkring 800 skulle vara möjliga att nå i samband med lektioner. Totalt kom 571 enkätsvar in till museet, merparten seriöst besvarade. Dessa svar kom från 34 klasser, från 15 av skolans 16 program. Huvudsakligen är det ettor och tvåor som besvarat frågorna, treorna var svåra att nå då

undersökningen sammanföll med deras praktikperiod.⁴⁵ Följande frågor ställdes:

1. Ange: Namn, födelseår, hemadress, klass
2. Vad är "Kiruna" för dig?
3. Vad är speciellt med Kiruna?
4. Vilka byggnader/platser/miljöer tycker du är intressanta?
- 5a. Vilken/Vilka byggnader/platser/miljöer vill du ska bevaras?
- 5b. Varför vill du bevara just denna/dessa?
6. Är där någon/några byggnader/platser/miljöer du vill veta mer om?
7. Har du något övrigt du vill tillägga?

Reflexioner från analysen

Gemensamt för en stor del av det genomgångna materialet är att kulturmiljön framställs som betydande från 1980-talet och framåt. Riksintresset har fått genomslag i planer och utredningar, och riksintresset i sin tur formulerades till stor del med utgångspunkt i kommunens bevarandeplan.

I planeringen lyfts både sammanhållna miljöer och enskilda byggnader fram. Kirunaborna uppmärksammar i större utsträckning enskilda, och ofta utmärkande, byggnader. Det är huvudsakligen äldre bebyggelse, företrädesvis uppförd i trä, som betraktas som värdefull. Den har en särskild prägel, uppfattas av många som vacker och charmig, och anses vara byggd i en särskild kirunastil.

En byggnad som utmärker sig, i snart sagt alla kontakter med kirunaborna som rör bevarandevärda byggnader, är Centralskolan. Då är det inte dagens Centralskola, byggd på 1970-talet, som åsyftas. Det är istället den skolbyggnad som byggdes i början av 1900-talet och som revs 1972, som oerhört många kirunabor fortfarande är upprörda över att den försvann. Detta gäller även gymnasieeleverna, trots att byggnaden revs långt före deras tid så de har inte några egna minnen eller relationer till den. Även om centrum omdanades hårdhänt och genomgripande under 1960- och 70-talen, så är det sällan någon kommenterar det som revs i övrigt, utan det är just Centralskolan som många saknar. Inte minst i relation till stadsomvandlingen hörs röster som säger att man inte får lov att göra om samma misstag som skedde då.

I kontakterna med gymnasieeleverna har jag ibland märkt en självklar inställning till bevarande. Emellanåt ges uttryck för att vissa byggnader givetvis ska bevaras – det är så uppenbart att de är viktiga att det knappast behöver förklaras.

När det gäller de värden gymnasieeleverna knyter till bebyggelsen, så är det i mångt och mycket samma värden som kulturmiljövården relaterar till, även om terminologin kan vara annorlunda. Fint, vackert, unikt, historiskt, gammalt, speciellt för Kiruna tillhör bevekelsegrunderna.

Intressant med enkätundersökningen är att den också indikerar de yngre kirunabornas relation till samhället utöver rena bevarandeaspekter. Natur och friluftsliv är viktigt för många, fritidsintressen kan utläsas och det märks att klimatet är en påtaglig faktor för dem som bor i Kiruna.

Det går inte entydigt att dra några slutsatser ur materialet, men det tycks finnas en attitydskillnad till Kirunas yngre bebyggelse mellan olika generationer kirunabor. De yngre kirunaborna förefaller uppskatta

⁴⁵ Sjöholm (2008) s 66 f

byggnader uppförda under 1960- och 70-talen i större utsträckning än vad de äldre kirunaborna gör. Detta kan bero på olika syn på vad som är estetiskt tilltalande, men också på att byggnaderna relativt sett har olika åldersvärde. För gymnasieeleverna är denna del av bebyggelsen gammal; den har alltid funnits där.

För många kirunabor så är en flyttad byggnad detsamma som en bevarad byggnad. Frågeställningar som denna uppkommer naturligtvis med anledning av den planerade stadsomvandlingen.

Något som gymnasieeleverna ger uttryck för som en viktig plats är det egna hemmet. En angelägen följdfråga blir naturligtvis hur detta kan hanteras i en stadsomvandling.

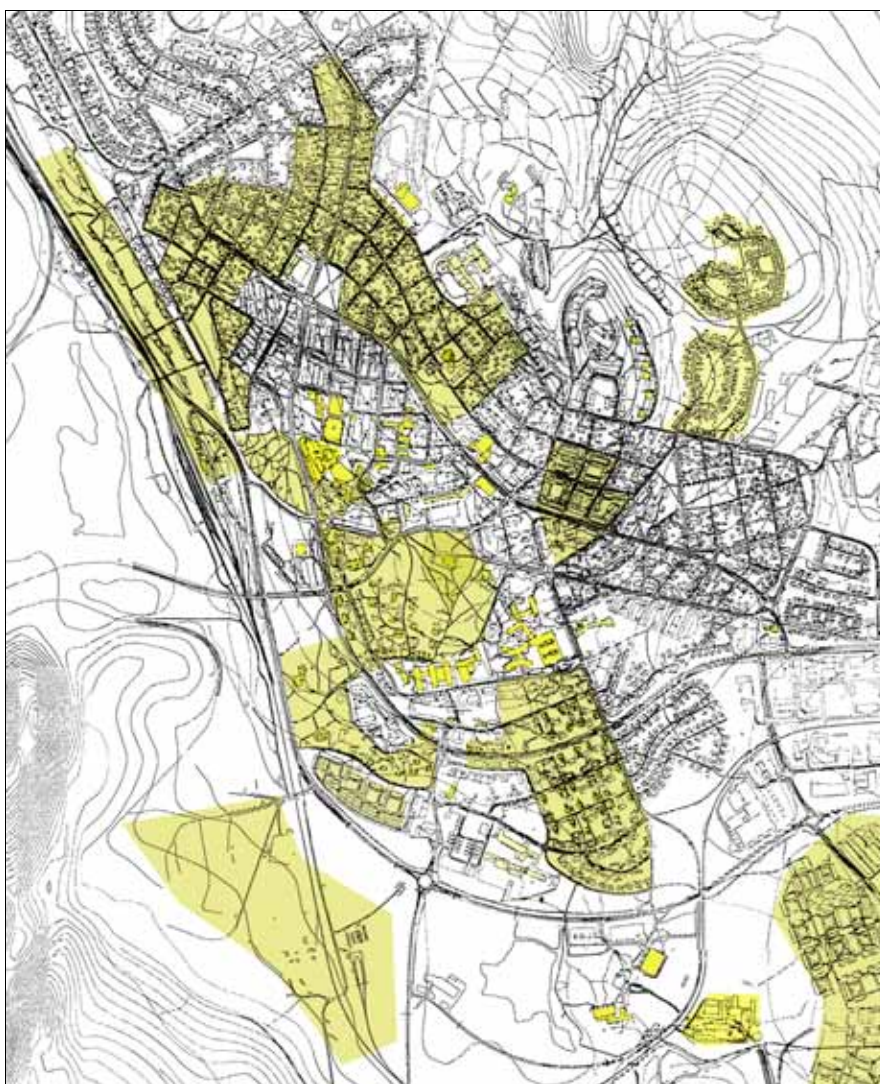

Fig. 4. Karta över byggnader och miljöer omnämnda i Vad är Kiruna värt?. Ljuskult markerar områden, mörkgult enskilda byggnader. Bevarandeplanens utpekade kärnområden återkommer, många av de byggnader som uppskattas av kirunaborna inom dessa områden. Samtidigt så finns det många byggnader utanför kärnområdena som också är betydelsefulla, framför allt har dessa framträtt i undersökningen på Hjalmar Lundbohmsskolan. (Se bilaga 2 för större karta.)

Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1

MAF Arkitektkontor AB och Norrbottens museum genomförde under 2008 första etappen av en kulturmiljöanalys av tätorten på uppdrag av Kiruna kommun. Förutom min medverkan från läns museet deltog bebyggelseantikvarie Lina Karlsson och läns museichef Curt Persson, tidigare verksam i Kiruna kommun, i arbetet. Från MAF:s sida medverkade framför allt arkitekt Annie Arnqvist, som även var projektledare, samt landskapsarkitekt Lars-Erik Gunnars.

Uppdraget var bland annat formulerat så, att analysen skulle genomföras genom en metod kallad DIVE, vilket innebär analys i de fyra stegen describe (beskriva), interpret (tolka), value (värdera) samt execute (ta fram rekommendationer och riktlinjer). Kommunen valde att genomföra analysen i två etapper, där den första etappen omfattade de två första stegen, att beskriva och tolka. Ännu (hösten 2009) har inte den andra och avslutande etappen påbörjats.

Dessutom skulle analysen i första hand bygga på *befintligt underlagsmaterial* i form av planer, utredningar och inventeringar.

Det underlagsmaterial som visade sig vara mest användbart var bevarandeplanen från 1984 och den fördjupade översiktsplanen från 2007, vilka båda nyttjades i hög utsträckning. Äldre kommunala planer, framför allt generalplanerna från 1956 respektive 1968, har också varit viktiga källor. Bland den litteratur som använts bör nämnas antologin *Kiruna: 100-årsboken*, liksom Lasse Brunnströms avhandling *Kiruna – ett samhälle i sekelskiftets Sverige*, men också hans artikel *Det modernistiska Kiruna*. Vidare har Gustaf Franks *Kiruna 1900-1950* varit nyttjats.

Kulturmiljöanalysen var en analys av en komplex miljö, geografiskt omfattande och innehållsmässigt omväxlande. Större, strukturella sammanhang skulle beskrivas samtidigt som Kiruna kommun önskade ett dokument som skulle kunna ersätta gällande bevarandeplan, och vara ett verktyg i planeringen på byggnadsnivå. Detta ledde fram till att analysen genomfördes på fyra olika skalnivåer:

1. *Riksintresset Kiruna – Kiirunavaara*, där riksintresseområdet behandlas övergripande.
2. *Kiruna tätort – den bebyggda staden*, där samhället behandlas översiktligt ur ett historiskt perspektiv.
3. *Kiruna – stadsdelsanalys*, där samtliga stadsdelar ingår. Beskrivningarna bygger delvis på den karaktärisering av bebyggelsen som gjorts i kommunens fördjupade översiktsplan.
4. *Byggnader och anläggningar*, där hänvisning görs till en byggnadsinventering som kommunen genomfört.

Tidsmässigt har ingen avgränsning gjorts beträffande vad som ingår i kulturmiljöanalysen. Kirunas historia har delats in i sju tidsintervall, eller epoker, där betydande drag i stadsutvecklingen identifierats:

1. *Perioden fram till 1890, före samhällsbildningen*, skildrar miljön och markanvändningen innan Kiruna grundas.
2. *1890-1899, gruvetablering och kåksamhälle*, då det skedde en tilltagande verksamhet som kretsade kring malmbrytning och järnvägsbygge, och människor började bosätta sig på platsen. 1890 är det år då LKAB grundades.

3. *1900-1908, mönstersamhällets start*, markeras genom att stadsplanen för Kiruna antas i april år 1900 och på några få år växer en ordnad stadsbebyggelse fram.
4. *1909-1947, municipalsamhällets uppbyggnad*, omfattar tiden då Kiruna administrativt var ett municipalsamhälle.
5. *1948-1976, stadsbildning och expansion*, inleds då Kiruna får stadsrättigheter 1948. Perioden präglas av högkonjunktur och befolkningsökning. 1976 har Kiruna som flest invånare, drygt 25 000.
6. *1977-2004, gruvnäringens minskade betydelse*, samhället präglas av lågkonjunktur och minskande befolkning.
7. *Kiruna i nutid, närtid och framtid*, har sin upprinnelse i stadsomvandlingen, för vilken startskottet gick 2004 när LKAB presenterade nya prognoser för gruvdriftens påverkan på samhället.

En svårighet med att göra den historiska beskrivningen var att källmaterialet är ojämnt. De perioder som är mest omskrivna är Kirunas uppbyggnadstid fram till omkring 1915 samt delar av efterkrigstiden, särskilt 1950- och 60-talen. Perioden mellan 1970-talet och 2000-talet har varit svårast att beskriva då det funnits få skriftliga källor att utgå från. Det tillgängliga materialet har delvis styrt de beskrivningar som gjorts. Vi hade som ambition att göra en mer nyanserad historieskrivning, bland annat genom att synliggöra genusperspektiv och etnisk mångfald, än vad vi lyckades genomföra. En anledning till detta var att det utifrån det tillgängliga materialet var svårt att hitta ingångar till en breddad historiesyn.

Reflexioner från analysen

Kulturmiljöanalysen är beskrivande, men ganska färglös då någon värdering av det som skildras inte görs. Detta ingick inte i uppdraget, men det innebär att utan den avslutande etappen så säger inte dokumentet särskilt mycket om vad som är viktigt av allt det som beskrivs.

Alla tider synliggörs i kulturmiljöanalysen till skillnad från den tidigare bevarandeplanen, som fokuserade på Kirunas äldsta bebyggelse (se fig. 5). Det innebär att det finns ett underlag som kan bidra till en breddad syn på vad som ingår i Kirunas värdefulla bebyggelsemiljöer.

Samtidigt så förstärker kulturmiljöanalysen den etablerade bilden av vilka miljöer som finns i Kiruna, inte minst då bevarandeplanen har utgjort ett viktigt underlag i arbetet.

Den valda epokindelningen baseras delvis på väsentliga administrativa skeenden för samhället, som av litteraturen att döma har haft betydelse för Kirunas självbild, så som etableringen av municipalsamhället och stadsprivilegierna. En alternativ epokindelning kunde till exempel ha baserats på Hjalmar Lundbohms tid i Kiruna, från 1890 till 1920. Detta hade förstärkt den gängse historieskrivningen och framhävt personen Lundbohm tillsammans med arkitekter och konstnärer som var verksamma under perioden, men samtidigt gjort det svårare att utläsa andra historiska skeden.

Kulturmiljöanalysen tar också fasta på strukturella förändringar i Kiruna, försöker sätta in dem i ett större sammanhang, och beskriva hur omvärlden har påverkat utvecklingen i Kiruna. Gruvan finns hela tiden

med som en betydande del av Kiruna, och LKAB beskrivs som en stark aktör under hela stadens historia.

Det är framför allt Kirunas fysiska gestaltning som uppmärksammas. Olika stadsdelar framträder mer markant än enskilda byggnader. Arkitektur, stadsplanering och konst får ett relativt stort utrymme.

Mycket i Kiruna framställs ofta som unikt och speciellt. Kulturmiljöanalysen är inget undantag. Avsikten har varit att fånga upp det som är karaktäristiskt och utmärkande för staden. Samtidigt så har vi försökt att också belysa det vanliga och vardagliga, det som är en del av Kiruna även om det inte är särskilt unikt eller iögonfallande. Också detta bidrar till bebyggelsens karaktär.

Fig. 5. Karta över hur Kiruna expanderat. Mörkgrönt markerar de äldsta stadsdelarna; Stadsplanen, Bolagsområdet och SJ-området, samt Lokstallsområdet, begravningsplatsen och Tuolluvaara. Gulgrönt markerar Jägarskolan, etablerad på 1940-talet. Ljusgrönt markerar de bostadsområden som började byggas ut på 1950-talet; Luossavaaraområdet, Norra Högalid, Terrassen samt Triangeln. Ljuskult markerar de områden som började byggas ut på 1960-talet; Lombardia, Lombolo, Öster om Nollan samt Sandstensberget. Grått markerar industriområdena; Kiirunavaara, Luossavaara, Tuolluvaara, samt Småindustriområdet med det externa köpcentrat. (Se bilaga 3 för större karta.)

Osynligt i analyserna

I kulturvärderingsanalysen märks det att det är svårt att etablera byggnader och miljöer som inte ingår i bevarandeplanen som kulturmiljö. De flesta aktörerna lägger starkt fokus på etableringen och det första uppbyggnadsskedet av Kiruna och på bebyggelsen som uppfördes vid den tiden.

Det finns en ansats bland kulturmiljövårdens institutioner att bredda synen på vad som bör uppmärksammas, vilket är en återspeglning av det som sker nationellt. Ett exempel på detta är synen på modern arkitektur; i Kiruna är det så gott som uteslutande stadshuset och kvarteret Ortdrivaren som lyfts fram som värdefulla, vilket kan tyckas märkligt då en så stor del av det som byggts är uppfört efter 1950. Bland den yngre bebyggelsen är

det också enskilda byggnader som framhålls, medan den äldre bebyggelsen värderas även utifrån miljömässiga sammanhang.

Även om Kiruna är riksintressant för sitt industrilandskap, så är det oftast stadens bebyggelse som lyfts fram. Det är i begränsad omfattning som gruvindustrin och dess spår har fått status som kulturmiljö, det som uppmärksammas i det sammanhanget är huvudsakligen gruvbergen. Detta kan tyckas paradoxalt, då gruvnäringen är så viktig för Kiruna.

Kulturmiljöanalysen fokuserar i hög grad på fysiska, idag existerande byggnader och miljöer. Ett större inslag av immateriella företeelser och sociala aspekter hade kunnat infogas i analysen. Detta har delvis varit en avgränsningsfråga. Då syftet med analysen var att den ska användas i den fysiska planeringen, lades tyngdpunkten på det materiella. Ett exempel som kan belysa problematiken är att vi i den historiska orienteringen nämner att det sägs att en spökraid ibland hörs på Lombolo, där det tidigare har gått en flyttled. Detta är intressant ur flera aspekter, men vilken hänsyn kan och bör man ta till en spökraid i stadsplaneringen? Ett annat exempel är den vilda strejk som bröt ut i LKAB:s gruvor 1969, vilken många förknippar med Kiruna. Men strejken representerar inte en företeelse som visualiseras i bebyggelsen i någon större utsträckning, och betonas därmed inte i analysen.

Det är få människor som får plats i analysen, och som explicit nämns vid namn. Det stora flertalet är arkitekter, men också några konstnärer, där de flesta är verksamma under tidigt 1900-tal. Detta sammanhänger med Lundbohm och hans umgänge med erkända arkitekter och konstnärer, som Kiruna också har blivit känt för.

FÖRESTÄLLNINGAR OM KIRUNA

I detta avsnitt presenteras några vanligt förekommande föreställningar om Kiruna, som är framträdande i materialet. Dessa föreställningar är inte alltid entydiga; de rymmer såväl starka bilder som motbilder, liksom mer marginella synpunkter och ställningstaganden. Vissa är framträdande då de finns med i samtliga undersökta källor; enkät, media och kommunala dokument. Andra kan vara starka på så sätt att även om de endast förekommer i ett av källmaterialen, så är de ofta förekommande där.

Att beräkna hur frekvent olika föreställningar eller platser förekommer i absoluta tal har inte låtit sig göras. Materialet är för varierat för att detta ska bli meningsfullt. Det handlar istället om tolkningar, hur olika ställningstaganden pekar på olika uppfattningar och vilken konsensus som råder kring dessa.

Gruvstaden

Kiruna är starkt förknippad med att vara en gruvstad. Historieskrivningen, bland annat genom de kommunala dokumenten, pekar på att malmen var orsaken till samhällsetableringen, liksom att stadens utveckling med uppgångar och nedgångar starkt påverkats av den konjunkturkänsliga gruvnäringen.

Den nu planerade stadsomvandlingen beror på Kiirunavaaragruvans expansion. Kända fyndigheter såväl under delar av samhället som i Kirunas närområde undersöks också närmare, samtidigt som prospekteringar genomförs för att hitta ny malm.

I ett historiskt perspektiv har gruvbolaget LKAB och samhället på olika sätt samverkat och varit beroende av varandra. Detta framkommer i de kommunala planerna, men beskrivs också i media. *”De är som ett strävsamt gammalt par, Staden och Malmkroppen. De har gått igenom mycket tillsammans och som i alla långa relationer har de passerat många faser i förhållandet. I början gjorde de allting tillsammans. /.../ Senare har de levt sina egna liv och ägnat sig åt sina respektive kärnverksamheter. /.../ De har alltid hittat tillbaka till varandra och någon skilsmässa har det aldrig varit aktuell. De har för länge sedan insett att det inte klarar sig utan varandra. /.../ Staden är mindre än under glansdagarna och kanske lite kantstött, men lika stolt och full av tillförsikt som någonsin. Men nu har de kommit till en punkt i tillvaron där de måste hitta nya former för sin samexistens. /.../ Kanske ska man se det som att Staden och Malmkroppen äntligen gör saker tillsammans igen.”*⁴⁶

⁴⁶ Sternlund, Malmkroppen gör sig påmind, NSD 2009-06-25, s 12

Fig. 6. Flygfoto över gruvstaden. I bakgrunden gruvberget Kiirunavaara, där delar av LKAB:s industriområde syns. Till höger sjön Luossajärvi. I förgrunden friluftsområdet kring Matojärvi och egnahemsbebyggelsen inom Hallmans stadsplan. Den högre bebyggelsen, närmast gruvberget, är Kiruna centrum.

LKAB:s betydelse

LKAB är betydelsefullt i och för Kiruna. Gymnasieelevernas inställning till gruvan är bland annat att *"Gruvan är Kiruna kommuns hjärta. Utan den skulle ingen bo här uppe."*⁴⁷ och att Kiruna är *"En stad som lever på LKAB. Utan det finns det ingen framtid för Kiruna."*⁴⁸ En association till Kiruna är att *"Då tänker jag på LKAB och när solen lyser på våren."*⁴⁹

I tidningen kan man läsa att *"Malmkroppen i Kiruna är nämligen närmast en grundplåt för kommunens framtid, rymdindustri och turistnäring får ursäkta."*⁵⁰ Detsamma framkommer i den fördjupade översiktsplanen, där det sägs att *"Basen för sysselsättningen kommer under lång tid framöver att vara gruv- och mineralsektorn."*⁵¹

Det finns en ökad efterfrågan på järnmalm i världen, varför LKAB gör stora investeringar i Malmfälten. Under 2006 påbörjades byggnationen av ett nytt anrikningsverk och pelletsverk i Kiruna, och gruvnäringen förväntas finnas under en lång tid framöver.⁵² Brytningstakten i gruvan ökar, och bolaget har beslutat att ta en ny huvudnivå i bruk år 2012.⁵³ Samtidigt sa LKAB:s dåvarande vd att *"När vi bygger nytt så blir det inte så många nya anställda. Gruvindustrin är en högteknologisk framtidsbransch – inte ett hål i marken"*.⁵⁴

Få ifrågasätter gruvans framfart. Ett undantag utgörs av ett debattinlägg; *"Ingen i medierna, så långt som jag har kunnat följa diskussionen, har över huvud taget diskuterat/ifrågasatt att en fortsatt gruvbrytning i Kiruna – alltså en fortsatt exploatering av malmen – är så självklar. Speciellt mot bakgrunden av bedömningarna att*

⁴⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 60

⁴⁸ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 519

⁴⁹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 415

⁵⁰ Zerpe, Det okända djupet, NK 2006-05-03, s 22

⁵¹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 13

⁵² Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 13

⁵³ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 8

⁵⁴ Lundgren, Allt pekar uppåt, NSD 2005-11-07

centrumbebyggelsen måste rivas/flyttas, med troligtvis enorma (men hittills inte preciserade) kapitalkostnader som följd.”⁵⁵

En anledning till att det förhåller sig så, kan delvis bero på att många minns gruvkrisen som rådde under mitten av 1970-talet och en bit in på 1980-talet, då många förlorade jobben när LKAB minskade sin verksamhet.⁵⁶

Fig. 7. Luossavaara industriområde. Gruvdriften är nedlagd, det som syns på bilden är gruvlave och sovringsverk. Industriområdet är beläget på en del av marken som kan komma att bebyggas enligt det nordvästra utbyggnadsalternativet för det nya Kiruna.

Exponenter för gruvnäringen

Även om gruvstaden Kiruna är en tydlig föreställning, är det ett fåtal platser inom Kiruna som uttalat manifesterar denna. Det är i hög utsträckning staden som sådan, som existerar i symbios med gruvan, som framträder i materialet.

Gruvnäringen präglar dock stadsbilden. Gruvområdena beskrivs som dominerande (se fig. 8).⁵⁷ Kommunen pekar i synnerhet ut gruvbergen som betydelsefulla, deras *”nära relation till bebyggelsen och bergens starka dominans i landskapsbilden är en svårslagen identitetsbärare”*.⁵⁸ Kommunen menar också att *”Kiruna har ett dramatisk och vackert omgivande landskap. Möjligheten att kunna se gruvbergen Kiirunavaaras och Luossavaaras karaktäristiska profiler nästan var man än befinner sig i staden skapar en stark karaktär och närvarokänsla.”*⁵⁹

LKAB:s bolagskontor, beläget vid foten av Kiirunavaara, liksom röken från förädlingsanläggningarna bakom berget är också väl synliga. Andra markörer är gruvlavarna, som finns såväl på toppen av Kiirunavaara som vid Luossavaara, men även vid den tidigare Tuolluvaaragruvan. En del gymnasieelever uppmärksammar industrimiljön, bland annat att sägs att *”Laven [ska bevaras] för att den är ett riktmärke, gruvan skulle se tom ut utan den.”*⁶⁰

⁵⁵ Jordán, Fortsatt gruvbrytning är ingen självklarhet, NSD 2005-01-19

⁵⁶ Nordlund, Rekordresultat för LKAB, NK 2005-08-26, s 11

⁵⁷ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 10

⁵⁸ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 51

⁵⁹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 61

⁶⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 497

Fig. 8. Karta över gruvstaden. Kirunas tre gruvindustriområden är markerade. Det största området, längst till vänster, är Kiirunavaara industriområde som orsakar deformationsutbredningen. Luossavaara industriområde är beläget längst norrut och Tuolluvaara industriområde i öster. (Se bilaga 4 för större karta.)

Diversifierat näringsliv

Det finns andra näringar än gruvan, särskilt märks att Kiruna kommun är angelägen om att bredda arbetsmarknaden. Kommunen framhåller särskilt gruvindustri, rymdindustri, forskning samt turistnäring.⁶¹ De yngre kirunaborna uppmärksammar bland annat "Ishotellet, LKAB & Esrange [ska bevaras]. För att just dom inte finns någon annan stans."⁶²

Kommunen pekar på en potential att utveckla turismen då det "I Kiruna finns en speciell trekulturell historia med den samiska historien, nybyggarkulturen, gruvbrytningen och uppbyggnaden av samhället Kiruna med sin speciella stadsplanering, arkitektur och konsthistoria. Detta bildar något unikt som, i rätt form, kan utgöra en attraktion inne i Kiruna C."⁶³

Kommunen säger också att renskötseln är en viktig del av näringslivet. "Den samiska rennäringen är grundpelaren för den samiska kulturen och en livskraftig rennäring är därför en grundförutsättning för den samiska kulturens fortlevnad. Vidare är en levande samisk kultur nödvändig för att samiska turistföretag ska kunna utvecklas."⁶⁴

En av gymnasieeleverna menar att "Jag tycker inte om det här med stadsflytten, för om inte kommunen, banverket och LKAB hittar en bra lösning så kommer renskötseln i detta området drabbas."⁶⁵

Det framgår också att markanvändningen skiftar över tid. Innan den storskaliga malmbrytningen tog fart och samhället etablerades,

⁶¹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 21

⁶² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 349

⁶³ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 197 f

⁶⁴ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 194

⁶⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 2

dominerades området av renskötsel.⁶⁶ En konsekvens av detta är att det uppges spöka; *"Nybyggarna placerade staden mitt på en flyttled för de renskötande samerna, vilket innebär att det spökar här."*⁶⁷

Diskussion

Kiruna har historiskt alltid varit en gruvstad, så därför är det inte förvånande att LKAB och gruvnäringen är så dominerande idag. Järnmalmen var skälet till att Kiruna överhuvudtaget etablerades – ett faktum som upprepas i de flesta historiska skildringar. Samhällsutvecklingen i Kiruna har också alltid varit nära förknippad med LKAB:s utveckling. När det har gått bra för LKAB har det gått bra för Kiruna, vilket märkts inte minst i bebyggelseutvecklingen. När det varit lågkonjunktur, som under gruvkrisen under slutet av 1970- och början av 1980-talet, drabbades många av arbetslöshet och Kiruna minskade kraftigt i befolkningsmängd. Gruvan är alltså viktig med hänsyn till arbetstillfällen, men också mentalt har den blivit en betydelsefull del av Kirunas karaktär och identitet.

Bilden av Kirunas näringsliv är att gruvnäringen är starkt dominerande. Inte minst det faktum att det har målats upp en bild av att Kiruna ska flytta för att möjliggöra gruvans fortsatta expansion, talar sitt tydliga språk. I princip finns det ingen som ifrågasätter detta, enda undantaget i det undersökta materialet utgörs av en debattartikel. I artikeln är det ändå inte stadsomvandlingen i sig som kritiserar, utan media för att inte kritiskt granska planeringen.

Andra näringar ter sig som marginella i jämförelse med LKAB:s dominans. Dessa lyfts huvudsakligen fram i kommunens planer och dokument, medan gruvnäringen framhålls även i enkätundersökningen och av media. För kommunens del är det angeläget att hitta bärkraftiga komplement inom näringslivet, för att bli mindre beroende av den konjunkturkänsliga gruvnäringen.

Kiruna kommun framhåller förutom gruvnäring även rymdindustri, forskning och turistnäring som viktiga. Även rennäring anses betydelsefull, om än den inte räknas till näringslivets fundament. Den betraktas däremot som en grundpelare för den samiska kulturen, samt nödvändig för den samiska turistnäringen. Med detta sagt, så bedömer kommunen ändå att det är gruvnäringen som kommer att vara det viktigaste för sysselsättningen framöver.

Denna bild finns även i media; här förstärks synen av att gruvnäringen är viktig i dubbel bemärkelse. Dels skrivs det mera sällan om andra näringar, dels går det som skrivs bland annat ut på att de näringar som finns inte har så stor betydelse för Kiruna i jämförelse med LKAB.

Det är förvånansvärt lite i det undersökta materialet som handlar om andra näringar än gruvnäringen. Delvis kan detta bero på de avgränsningar som har gjorts för vad som behandlas i uppsatsen. Fokus ligger på Kiruna centralort, och såväl rymdindustrin, den naturvetenskapliga forskningen som rennäringen finns till stor del utanför tätorten. Detsamma kan sägas om besöksnäringen, där platser som Jukkasjärvi – känt inte minst för ishotellet – och fjällvärlden är centrala.

Det är också märkligt att det är så lite i materialet som tyder på att näringarna kan påverka varandra. Något enstaka enkätsvar tyder på oro över att rennäringen kommer att påverkas negativt av stadsomvandlingen.

⁶⁶ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 9

⁶⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 2

Kommunen ser en möjlighet för besöksnäringen att dra nytta av stadens speciella arkitektur, stadsplanering och konst. Besöksnäringens inställning till Kiruna omfattas inte av undersökningen, men som tillfällig besökare är det lätt att tycka att den potential som finns inte nyttjas fullt ut.

Mönsterstaden

Staden som byggdes skulle inte bara på enklast möjliga sätt tjäna gruvan, den skulle också bli en mönsterstad. Den finns en stark föreställning om Kiruna som mönsterstaden, såväl i ett historiskt perspektiv som i framtidsvisionerna.

Fig. 9. Flygfoto över del av mönsterstaden. I förgrunden SJ:s område, med järnvägshotell och järnvägsstation till höger. Mitt i bilden centrumområdet, där bland annat kvarteret Ortdrivaren syns strax ovanför Järnvägsparken, till höger i bild. I bakgrunden egnahemsbebyggelse inom Hallmans stadsplan.

Med historien in i framtiden

Framtidens Kiruna ska vara en attraktiv stad, en mönsterstad, så formulerar inte minst Kiruna kommun och dess politiker visionen. Mönsterstadstanken är nära förknippad med etableringen av Kiruna och med LKAB:s förste disponent Hjalmar Lundbohm, som ofta kallas stadens grundare.

Att det Kiruna som byggdes upp kring sekelskiftet 1900 skulle bli ett modernt och attraktivt samhälle framgår i de historiska skildringarna. Industrialiseringen av Sverige medförde krav och ideal som gruvbolaget ville möta. Samtidigt hörde etableringen i Kiruna till de större industriella satsningarna, och hade många kritiker. För att möta kritiken, möjliggöra byggandet av Kiruna och därmed utvinningen av järnmalmen, gjordes satsningar för att samhället skulle bli attraktivt och väl fungerande.⁶⁸ Lundbohm beskrivs som en liberal som ville samarbeta med den framväxande arbetarrörelsen, och som en av drivkrafterna bakom detta.⁶⁹

⁶⁸ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 50

⁶⁹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 49

Kommunalrådet sammanfattar det med att "Hjalmar Lundbohm hade visionen om världens bästa stad. En mönsterstad. Vi ska bygga mönsterstaden, del två. Med ekologisk hållbarhet och med de förutsättningar modern teknik ger"⁷⁰ Lundbohms mönsterstad beskrivs i planerna som omfattande god arkitektur och stadsbyggnadskonst, med bra boendemiljöer för alla, liksom bra service och utbildning. Lundbohms kontaktnät nämns ofta som betydelsefullt för Kirunas uppbyggnad.⁷¹ Kommunens uttalade ambition är att bygga vidare på Lundbohms idéer, anpassade till tidens krav.⁷² Visionen är att få "en unik stadsbebyggelse i kontinuerlig utveckling i överensstämmelse med dagens och framtidens krav på en högteknologisk mönsterstad, ett ekologiskt samhälle i arktisk miljö".⁷³

Brunnströms mönsterstad

Frågan är då vad som egentligen konstituerar mönsterstaden Kiruna – vad omfattas av begreppet? Lasse Brunnströms forskning kring bolagsstäder och hans avhandling *Kiruna: ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige* har bidragit till att etablera bilden av mönsterstaden Kiruna. Här presenteras en sammanfattning av Brunnströms bild av mönsterstaden, så som den framträder i artikeln *Mönsterstaden Kiruna: historia och framtid* från 2008.

Vid tiden för Kirunas grundande var det relativt vanligt att samhällsbildningar uppstod i kölvattnet av industrialiseringen. Naturresurser så som skog, mineraler och vattenkraft exploaterades. Naturtillgångarna var ofta belägna i områden där det fanns brist på arbetskraft, varför exploatörerna var tvungna att bygga upp bostäder och service i anslutning till de tänkta arbetsplatserna.

Brunnström pekar på fyra olika typer av samhällsbyggen; mönstersamhällen, provisoriska bolagsläger, oreglerad kåkbebyggelse samt komplementsamhällen till kåkstäderna. Kiruna framhålls som ett bra exempel på en mönsterstad, tillkommen genom ett starkt drivande och engagerat bolag.

Mönsterstaden Kiruna präglas av att från början ha varit planerat som ett kombinerat bolagssamhälle och komplementsamhälle. Till detta kom också det av Järnvägsstyrelsen planerade SJ-området. Mönsterstaden är alltså välordnad och strikt planerad, med en långsiktig tanke om en permanent bebyggelse. Bebyggelsen planerades därtill utifrån platsens förutsättningar. Den planlades med hänsyn till terräng och klimat, och vegetationen sparades.

Framstående arkitekter och planerare anlätades av LKAB:s disponent. Det satsades på bostadsbebyggelsen, bolaget uppförde välbyggda bostäder för både arbetare och tjänstemän. Kvalitet och omsorg om detaljer var viktigt. Inom Stadsplanen reglerades byggnationen dels genom en byggnadsstadga, dels genom att LKAB:s byggnadsansvarige även blev ordförande i byggnadsnämnden. Bostäder för familjer prioriterades, ungarbarnsbaracker undveks för att skapa en stabil social struktur. Infrastrukturen som byggdes var modern för sin tid, med vatten- och avloppsledningar, elbelysning och spårvagn. LKAB bidrog också till det offentliga byggandet.

⁷⁰ Nordlund, LKAB:s vinst till ny stad, NK 2004-10-29, s 14

⁷¹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 22

⁷² Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 60

⁷³ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 15

Förutom den fysiska gestaltningen av mönsterstaden, så prioriterades också andra aspekter. Det fanns en balans i samhället mellan bolaget och arbetarbefolkningen. Solidariteten var stark, och föreningsaktiviteten hög. Folkbildning prioriterades. Kiruna, både gruvan och samhället, betraktades som i högsta grad moderna. LKAB erbjöd bra löner, och det fanns en stabilitet och trygghet i att gruvan bedrev verksamhet året om, till skillnad från säsongsarbeten som annars var vanligt inom industrin. Mönsterstaden präglades också av en stark framtidstro; Norrbotten var framtidslandet.

Brunnström beskriver mönsterstaden som företeelse, snarare än att peka på enskilda platser inom Kiruna som en del av den. Vissa områden utkristalliserar sig dock; dessa är välplanerade områden, medvetet gestaltade med god arkitektur, ofta ritad av erkända arkitekter (se fig. 10). Det innebär att Kirunas äldsta delar – Bolagsområdet, Stadsplanen, SJ-området – utgör en del av mönsterstaden, uppförda genom arkitekter och planerare som Gustaf Wickman, Per Olof Hallman och Folke Zettervall. Traditionen har fortsatt också senare, särskilt under högmodernismen. Här nämner Brunnström bland annat Hakon Ahlberg, Artur von Schmalensee och Ralph Erskine, vilka förknippas med stadsdelar som Luossavaara-området och Triangeln, men också monumentala byggnader som LKAB:s bolagskontor, stadshuset och byggnaderna i kvarteret Ort drivaren.

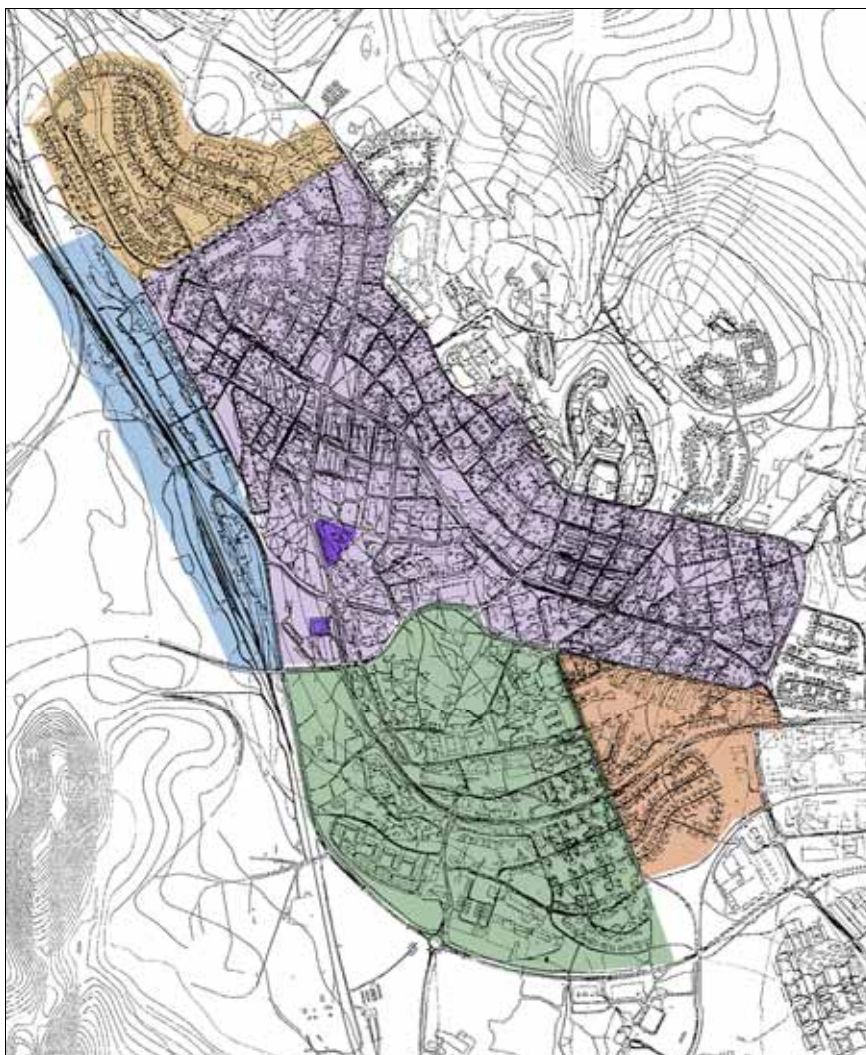

Fig. 10. Karta över Brunnströms mönsterstad. SJ-området markerat med blått, Stadsplanen med ljuslila, Bolagsområdet med grönt, Luossavaaraområdet med ljusbrunt, Triangeln med mörkbrunt samt kvarteret Ortdrivaren och stadshuset med mörklila. (Se bilaga 5 för större karta.)

Framtidsoptimism

Många tycks betrakta LKAB:s expansion som positiv, och ser möjligheter i det som komma skall. "Kiruna må vara ett sjunkande Atlantis, men också en stad med stark framtidstro" är en bild som sprids via TT.⁷⁴ Landshövdingen beskriver situationen i ordalag som att "Man skulle kunna tala om att Malmfälten är framtidslandet i Sverige"⁷⁵, och anspelar på retoriken som fanns kring förra sekelskiftet, när Norrbotten industrialiserades och befolkningen kraftigt ökade. I kommunens miljökonsekvensbeskrivning sägs att "Den positiva utvecklingen och investeringarna har gett Kirunaborna en positiv framtidstro trots att utvecklingen av gruvverksamheten vid LKAB's Kiirunavaaragruva innebär stora förändringar i Kiruna."⁷⁶ I tidningarna kan man läsa att

⁷⁴ Josefsson, En sjunkande stad med framtidstro, Piteå-tidningen 2006-12-11, s 23

⁷⁵ Bergmark, "Malmfälten är framtiden", NK 2008-08-18

⁷⁶ Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 5

bostadspriserna stiger⁷⁷, att antalet bygglovsansökningar ökar och att byggvaruhusen ökar försäljningen, vilket tyder på tillförsikt inför framtiden.⁷⁸

Enkätundersökningen vittnar också om en delvis positiv syn på framtiden, genom svar som *”Endast att jag ser framemot flytten. Stan kommer att bli mycket bättre, fler möjligheter för invånarna.”*⁷⁹, eller att *”Kiruna är en stad jag, när jag var liten, trodde skulle dö, för det var det alla sa till mig. Men nu vet vi alla helt plötsligt att staden kommer att leva vidare!”*⁸⁰

Samtidigt finns det farhågor. I en tidningsledare kan man läsa att *”Kiruna skulle förmodligen aldrig ha funnits om det inte vore för malmen. LKAB innebär arbeten och överlevnad för Kiruna. I dag är det däremot svårt att inte ställa sig frågan om inte LKAB också kan komma att leda till stadens död.”*⁸¹ Det finns även röster bland de unga kirunaborna som vittnar om att allting inte är entydigt positivt. Kiruna är *”En plats där man inte har någon framtid.”*⁸², och *”Kiruna för mig är ingen framtidsstad längre med tanke på att lkab ska flytta staden.”*⁸³

Stadsmässighet

Kiruna skulle bli ett etablerat och välplanerat samhälle, inte ett provisoriskt bolagsläger eller uppbyggt av oreglerad kåkbebyggelse. Stadsmässighet blev en del av mönsterstadstanken, och är något som återkommande framhålls som ett ideal, inte minst i planeringen.

Kommunen framhåller gärna det stadsmässiga, *”Den koncentrerade bebyggelsen på Haukivaaras sluttningar stärker karaktären och stadskänslan och får Kiruna att framstå som större än vad staden i själva verket är.”*⁸⁴

Stadsmässigheten är också ett återkommande karaktärsdrag vid beskrivningar av tidigare skeden i Kirunas historia. Till exempel beskrivs det som att en mer stadsmässig bebyggelse eftersträvades vid återuppbyggnaden av delar av centrum efter en brand på 1920-talet, i kvarteret Grundläggaren. Historiskt har Kirunas förvaltningsform haft betydelse, praktiskt men också symboliskt. Att municipalsamhället fick stadsrättigheter 1948 har haft betydelse för Kirunas identitet, och det medförde att en mer stadsmässig bebyggelse eftersträvades. Detta är en bidragande orsak till de hårdhänta centrumsaneringarna under 1950- till 70-talet.⁸⁵

En unik miljö

Kiruna anses vara unikt, på flera sätt. I planerna framgår det att staden är kulturmiljö av riksintresse eftersom samhället är unikt. Det finns flera byggnadsminnen, att dessa utgörs av synnerligen märkliga byggnader är också vedertaget. Dessutom finns det konst och arkitektur i samhället som betraktas som utmärkande för just Kiruna.

⁷⁷ Nordlund, Rekordresultat för LKAB, NK 2005-08-26, s 11

⁷⁸ Sternlund, Byggboom i Kiruna, NSD 2006-08-14, s 10

⁷⁹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 110

⁸⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 399

⁸¹ Wennberg, Att flytta en stad, NSD 2004-09-14, s 2

⁸² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 225

⁸³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 518

⁸⁴ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 113

⁸⁵ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 72 f

Många tycks se Kiruna som annorlunda även på andra sätt. ”Ja, denna märkliga kommun ska då alltid utmärka sig. Vara i fokus. Sta’n ligger först och främst helt vansinnigt, delvis på kalvfället i Lapplands utmarker. På en galen järnväg, byggd under oerhörda umbäranden för 100 år sedan, körs järnmalm genom snöstormar, fjäll och moras till Narvik. Och Kiruna...om det inte är raketuppskjutningar så är det Törnman – okey, litet lugnare numera – eller ett världsberömt ishotell. Och nu är man rubrikernas stad igen. Inom 30 år är delar av centrala Kiruna flyttade.”⁸⁶

Men stadsomvandlingen är inte för första gången något unikt sker. Hela Kiruna beskrivs som ett unikt samhällsbyggnadsexperiment från brytningstiden då Sverige industrialiserades, där man kan se hur nya ideal växte fram och påverkade samhället.⁸⁷

Även delar av bebyggelsen betraktas som unik. ”Bolagsområdet /.../ är enastående i Sverige. På inget annat håll finns en så väl bevarad och samlad bebyggelse av arbetarbostäder.”⁸⁸ Även byggnader som kyrkan, stadshuset, gamla brandstationen och Hjalmar Lundbohmsgården identifieras som unika för Kiruna, viktiga för att de inte finns någon annanstans.⁸⁹

Fig. 11. Bläckhorn, bolagsområdet. Några av de arbetarbostäder som ritades av Gustaf Wickman, belägna i ett område kallat Sibirien.

⁸⁶ Zerpe, Nå't är på gång i Kiruna, NK 2006-05-03, s 22

⁸⁷ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 50

⁸⁸ Sternlund, LKAB vill se Bolagsområde bevarat – på ett helt nytt ställe, NSD 2005-10-20, s 16

⁸⁹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmskolan, svar nr 26, 66, 114, 160, 446

Fig. 12. Gamla brandstationen. Uppförd 1909, ritad av Gustaf Wickman. Till vänster i bild gamla sjukhuset.

Fig. 13. Hyresfastigheten Jerusalem. Uppförd 1927, i bolagsområdet. Ett av Kirunas byggnadsminnen.

Fig. 14. Hjalmar Lundbohmsgården. Disponentbostad, äldsta delen uppförd 1895. Ett av Kirunas byggnadsminnen.

Fig. 15. Järnvägsstationen. Uppförd 1915, ritad av Folke Zettervall. Ett av Kirunas byggnadsminnen.

Fig. 16. Kvarteret Ortdrivaren. Uppfört 1959-1965, ritad av Ralph Erskine.

God arkitektur

Kiruna är en stad med arkitektur; medvetet gestaltade och påkostade byggnader. Många av dem uppfattas både som vackra och speciella för just Kiruna, där hänsyn bland annat har tagits till de lokala förutsättningarna.

Vid planläggningen har terrängen nyttjats, kommunen menar att *"Karaktäristiskt för Kiruna är en låg bebyggelse med några få punkthus som tillsammans med den karaktäristiska vegetationen ger en överblick över staden från de allra flesta platser."*⁹⁰ Vyerna över den omgivande fjällvärlden, som genom planläggningen tas tillvara, är utan tvekan en väsentlig del av upplevelsen av Kiruna. En av gymnasieeleverna menar till exempel att *"Det är inte staden som är vacker utan utsikten och naturen som omger den."*⁹¹

Till de enskilda byggnader som uppmärksammas hör framför allt kyrkan och stadshuset. Detta tar sig olika uttryck, bland annat är bägge

⁹⁰ Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 25

⁹¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 247

skyddade enligt kulturminneslagen, och många av de yngre kirunaborna uttrycker uppskattning. Det anses till exempel att *"Stadshuset, kyrkan [ska bevaras]. För man känner igen Kiruna med dem."*⁹²

Kyrkan är nog den byggnad som oftast uppmärksammas, *"Kiruna Kyrkan [ska bevaras]. För att den är speciell. Ser inte ut som alla andra kyrkor i Sverige."*⁹³, eller *"För den är så fin och speciell och jag tycker att den är karakteristisk för Kiruna."*⁹⁴, och att *"Kyrkan är en fin byggnad som nästan alla har någon anknytning till den."*⁹⁵ Många framhåller att kyrkan är Sveriges vackraste byggnad, ett epitet den fick i samband med Arkitekturåret 2001. *"Även kyrkan är något speciellt med Kiruna eftersom den har blivit utsedd till Sveriges vackraste byggnad."*⁹⁶

Stadshuset är också en iögonfallande byggnad, *"Det sparades inte på någonting när Kirunas stadsförvaltning fick sitt palats 1963. Här trängs ovärderlig konst, konsthantverk och designad inredning inom husets fyra väggar. Dessutom är Stadshuset en kulturskatt i sig."*⁹⁷

Även Bläckhornen nämns som exempel på en hög ambition vad gäller bostadsbebyggelse.⁹⁸

Det finns ambitioner att fortsätta denna tradition, att satsa på god arkitektur, till exempel genom det planerade Sameparlamentet. *"Det ska bli ett prestigebygge i klass med kyrkan och stadshuset"*, enligt projektledaren på Statens fastighetsverk.⁹⁹ *"Förhoppningen är nu att parlamentet ska bli ett landmärke, ett känt besöksmål och en symbol för det samiska samhället."*¹⁰⁰

Uppskattningen av bebyggelsen uttrycks ofta genom att den sägs vara vacker. Bland de byggnader som lyfts fram som vackra – och därmed ofta också bevarandevärda – av de yngre kirunaborna hör bland annat kyrkan, stadshuset, kv Ortdrivaren¹⁰¹ och den äldre träbebyggelsen, men också utsikten och Kirunas omgivningar. Många uttrycker uppskattning, även om det också finns de som anser att de mer moderna byggnaderna är fula. Bland enkätsvaren kan nämnas *"Kyrkan, alla bläckhorn (hus), gamla brandstationen, Kirunas första hus och Hjalmar Lundbohmssgården [ska bevaras]. Eftersom de är fina och Kiruna vore tomt och fult utan dem. De hör hit!"*¹⁰², liksom att *"Bläckhornshuset tycker jag är väldigt fina och helt klart värda att bevara då jag tycker de berättar en stor del av Kirunas historia. /.../ Husen av Erskine är också vackra och också något som jag finner intressant."*¹⁰³. Andra omdömen om bebyggelsen är att *"Kyrkan är vacker men statshuset är ändå det intressantaste o 'bästa' byggnaden. /.../ Snusdosan o spottkoppnen är speciella för Kiruna även om de inte är så vackra."*¹⁰⁴ Vidare anses att *"Brandstation [ska bevaras]. För att den är jättejättefin."*¹⁰⁵, och att *"Även fast Snusdosan och Spottkoppnen är*

⁹² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 499

⁹³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 373

⁹⁴ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 315

⁹⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 117

⁹⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 410

⁹⁷ Sternlund, Ett hus fyllt av skatter, NSD 2007-10-31, s 28

⁹⁸ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 14

⁹⁹ Sternlund, Många ville skapa magnifik byggnad, NSD 2005-09-22, s 30

¹⁰⁰ Alfredsson, Badjáneapmi – Kirunas nya sameparlament, NK 2006-04-21, s 26 f

¹⁰¹ Höghuset i kvarteret Ortdrivaren kallas i folkmun för Snusdosan och Spottkoppnen.

Mellan dessa är Herrens pris, tidigare frikyrkolokal, belägen. De lägre byggnaderna går under benämningen Mullbänken och Berlinmuren.

¹⁰² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 64

¹⁰³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 65

¹⁰⁴ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 86

¹⁰⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 133

groteskt fula så känns det precis som Kiruna. Hjalmar Lundbohmsgården är bara fin.”¹⁰⁶

Ett exempel på att bebyggelse har anpassats till platsen, som kommunen lyfter fram, är kvarteret Ortdrivaren, ”Vi ser alltså att Ralph Erskine på en rad olika sätt sökt anpassa och relatera byggnaderna i Kv. Ortdrivaren till platsen Kiruna. Inte så mycket till ursprungliga bebyggelsemönster, formspråk och skalor, utan snarare till platsens villkor i ett större perspektiv. Husen hade med andra ord inte kunnat vara byggda varsomhelst. De är unika för Kiruna. De är således inte likgiltiga inför platsen och omgivningen. Det är nog en del av förklaringen till att de, trots storskaligheten, med tiden har blivit allmänt uppskattade.”¹⁰⁷

Fig. 17. Karta över mönsterstaden. Det som framhålls som god arkitektur har markerats. Denna sammanfaller i stor utsträckning med det som betraktas som unikt för Kiruna, liksom med bebyggelse som anses bevarandevärd. Bolagsområdet, den stadsdel som oftast uppmärksammas både som miljö och genom enskilda byggnader, är markerad med ljuslila. Enskilda byggnader som pekats ut som god arkitektur har markerats med mörklila. Dessa är bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, stadshuset, kyrkan, gamla sjukstugan, gamla brandstationen och kvarteret Ortdrivaren. (Se bilaga 6 för större karta.)

¹⁰⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmskolan, svar nr 212

¹⁰⁷ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 138

Värt att bevara

En stor del av Kirunas bebyggelse betraktas som bevarandevärd, och den är det då den förknippas med föreställningen om Kiruna som mönsterstad. Den skyddas formellt genom lagstiftning, och den uppskattas generellt också av kirunaborna. Det bevarandevärda sammanfaller till stor del med den bebyggelse som betraktas som god arkitektur och som anses vara unik för Kiruna.

Den bebyggelse som anses ha ett kulturvärde enligt det fördjupade översiktsplanen har det i stor utsträckning genom sin ursprunglighet, att den tillhör Kirunas äldsta bebyggelse. *”Kulturhistoriska värden i meningen gammal bebyggelse från Kirunas barndom existerar nästan inte i den nuvarande stadskärnan. De centrala delarna av Kiruna tömdes på den typen av värden och miljöer under 1950- 60- och 70-talet då det allra mesta av den äldre bebyggelsen revs och ersattes med ny bebyggelse. Många äldre kirunabor minns den gamla stadskärnan med dess charmiga träbebyggelse och med den stora vitputsade centralskolan som kronan på verket. Många sörjer att detta försvann. Det lilla som finns kvar är väl värt att bevara.”*¹⁰⁸

Men kommunen skriver också i översiktsplanen att *”En allmän förskjutning av synen på det som anses vara av intresse för kulturmiljövården har skett under senare år till det att även nyare miljöer och byggnader idag ofta anses ha ett kulturhistoriskt intresse.”*¹⁰⁹ Det tycks alltså som om kommunen betraktar den äldsta, ursprungligen uppförda, bebyggelsen i Kiruna som den värdefullaste till skillnad från den yngre och mer moderna. Samtidigt förefaller det finnas en medvetenhet om att Kirunas yngre bebyggelse också har värden, även om denna bebyggelse i begränsad utsträckning är formellt erkänd som kulturmiljö.

Gymnasieeleverna pekar ut en rad byggnader som bevarandevärda, med varierande motiveringar. Både historiska värden och upplevelsemässiga kvaliteter hör till bevekelsegrunderna.

Förutom byggnader som nämnts ovan, är följande exempel på vad eleverna anser vara värdefullt; *”Egentligen alla som går [ska bevaras]. Men speciellt de som utmärker Kiruna. (Kyrkan, Stadshuset, Bläckhornen....osv) Därför att de är kännetecknen för Kiruna.”*¹¹⁰ liksom att *”Jag tycker att fjällmiljön ska bevaras, den gör Kiruna till Kiruna. Kyrkan, gamla sjukstugan, gamla brandstationen och Hjalmar Lundbohmsgården är viktiga för stadsbilden och borde sparas till eftervärlden. Också tycker jag att man borde bygga mera trähus. Trähus är vackrare och mera levande än betonghus.”*¹¹¹ Kyrkan är ofta återkommande, många betraktar den helt klart som värdefull och bevarandevärd. Den äldre träbebyggelsen uppskattas av många, till skillnad från senare tiders likriktade bebyggelse. *”Gamla hus, Kyrkan [ska bevaras]. För att jag inte gillar nybygda hus, dom gamla är finare.”*¹¹²

Att dokumentera är inte tillräckligt, det är inget alternativ till bevarande; *”Kyrkan, Bläckhornen och alla andra gamla byggnader. Hjalmar Lundbohmsgården [ska bevaras]. Allt har sin egen historia. Alla*

¹⁰⁸ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 138

¹⁰⁹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 153

¹¹⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmskolan, svar nr 62

¹¹¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmskolan, svar nr 203

¹¹² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmskolan, svar nr 477

byggnader är vackra och värda att bevaras. Inte bara i våra minnen och på kort. Utan i verkligheten också. ”¹¹³

Den konventionella staden

Som kontrast till föreställningen om Kiruna som en unik stad med vackra byggnader tecknas också bilder av Kiruna som tråkigt, fult och slätstruket.

Kiruna är delvis resultatet av misslyckad planering, där en hel del kan göras för att förbättra stadsmiljön. Framför allt är det byggnationerna under efterkrigstiden som upplevs som felaktig och mindre attraktiv.

Byggnader som särskilt pekas ut är *”Radikalt avvikande byggnader som Kupolen, nya Centralskolan och, i viss mån, Folkets hus har medvetet utformats och placerats på ett sådant sätt att de bryter av mot ett tidigare mönster. Det är till stor nackdel för helheten.*”¹¹⁴

En stockholmsbaserad arkitekt *”ser stadsflytten som en möjlighet att komplettera de delar av staden som förstördes under femtio- och sextiotalet. Man borde ta tillfället i akt att reparera de arkitektoniska misstagen. Nu ser Kiruna centrum ut som förortsområdena kring Stockholm*”.¹¹⁵

Bland gymnasieeleverna är det också några som föreslår att man ska bygga hus i gammal stil igen, de *”är mycket finare än ’dagens’ tegeltragedier*”.¹¹⁶ Det finns också den synpunkten att *”När Kiruna byggs upp ’igen’ tycker jag inte att man ska bygga områden som Lombolo & Terrassen. Dom huset har inget personligt över sig och känns väldigt tråkiga.*”¹¹⁷

Även om Kiruna grundades som ett unikt samhälle, har en stor del av dess utveckling följt samma mönster som kan skönjas i resten av landet. En generell standardhöjning av bostadsbeståndet ledde i Kiruna såväl som i andra städer till att flera egnahemsområden etablerades.¹¹⁸ Stora förändringar skedde i Kiruna under 1950- och 60-talen, samtidigt som liknande så kallade saneringar ägde rum på många håll i Sverige.¹¹⁹ I Sverige skedde allmänt en utbyggnad av offentliga verksamheter, vilket märks även i Kiruna.¹²⁰ Kommunen konstaterar att *”En stor del av Kirunas stadskärna hade kunnat vara byggt i vilken mindre svensk stad som helst. Den bebyggelse som efterhand har ersatt äldre bebyggelse har i många fall tagit minimal hänsyn eller ingen hänsyn alls till redan existerande bebyggelse eller till andra viktiga karaktärsdrag och faktorer som är speciella för just Kiruna.*”¹²¹

Också gymnasieeleverna ger uttryck för att inte allt är speciellt med bebyggelsen, *”Annars kan ju vissa radhus t ex vara i vilken stad som helst.*”¹²² Man föredrar också ofta den äldre bebyggelsen, *”Kiruna kyrka, Dem äldsta husen, [ska bevaras] kommunen har redan ersatt för många gamla hus med nya fula stenblock.*”¹²³

¹¹³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 468

¹¹⁴ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 135

¹¹⁵ Thür, Framtidens stad, NSD 2005-10-15

¹¹⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 475

¹¹⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 477

¹¹⁸ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 14

¹¹⁹ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 73

¹²⁰ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 14

¹²¹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 137

¹²² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 209

¹²³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 568

Kommunen räknar med att "Dessbättre har planerande myndigheter, kommuner och byggherrar m.fl. förhoppningsvis lärt sig läxan från ett par tre årtionden av mer eller mindre okänslig planering, under framförallt 1950- 60- och -70-talen. Kort sagt, inga fler storskaliga miljonprogramsområden."¹²⁴ Kommunen har också en uttalad vision att bryta detta mönster. "Villor och småhusområden som byggs idag behöver inte se ut som vi är vana vid att de ska se ut. /.../ Vi måste våga frångå konventionella lösningar och pröva nya vägar för att vinna attraktivitet och samtidigt minska bygg- och boendekostnader. Även här kan vi inspireras och lära oss en hel del av hur mönsterstaden Kiruna planerades och växte fram. /.../ Varför kan vi inte planera och bygga så idag? Det finns inga lagar och normer som hindrar. Det finns inget annat svar på den frågan än att vi är så fast i våra föreställningar och bilder av de senaste 50 årens planering och villabyggande att vi inte ser möjligheterna och vågar tänka annorlunda."¹²⁵

Fig. 18. Flygfoto över Lombolo. Stadsdelen, ett utpräglat bostadsområde, började byggas ut under 1960-talet.

Fig. 19. Kupolen. Belägen i Kiruna centrum, rymmer affärs- och kontorslokaler.

¹²⁴ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 22 f

¹²⁵ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 68

Fig. 20. Centralskolan. Byggnaden uppfördes 1972, som ersättning för den gamla Centralskolan som då revs. Den gamla Centralskolan hörde till Kirunas offentliga byggnader som ritats av Gustaf Wickman.

Inte som Malmberget

En tydlig motbild till Kiruna som mönsterstaden målas upp genom jämförelser som görs med Malmberget, ett gruvsamhälle i Gällivare kommun som också påverkas kraftigt av LKAB:s verksamhet.

När Kiruna anlades fanns det en nationell opinion mot en etablering, en av orsakerna var de negativa erfarenheter som fanns från Malmberget. Här hade byggts en slumartad kåkbebyggelse som ett resultat av gruvverksamheten, med svåra sociala förhållanden som följd.¹²⁶ Kiruna fick inte bli som Malmberget.

*"Kiruna får inte bli något nytt Malmberget vid en utvidgning av malmdriften."*¹²⁷, upprepar kommunalrådet gång på gång nu, med anledning av stadsomvandlingen. *"Kiruna kommun kan aldrig acceptera en liknande utveckling som den i Malmberget. Där får staden vara på dekis medan LKAB enbart stödjer sig mot lagen"*¹²⁸, konstaterar kommunalrådet, då kommunen vill ha ett attraktivt samhälle och ett fungerande centrum under hela omvandlingsperioden.

Det gäller också att värna de boende, där har idén med en gruvstadspark vuxit fram som ett sätt att successivt omvandla deformationsområdet, *"Kiruna får absolut inte bli ett nytt Malmberget där människor är fångar i sina egna hem"*.¹²⁹

Även besöksnäringen drar paralleller till Malmberget, där man ser en fara i en stegvis omvandling, som är beroende av gruvans utveckling. *"Det är det farligaste som kan hända. En sådan utveckling innebär att staden inte får riskkapital, det stora tagen som vi behöver. Man avvaktar produktionen i gruvan och då får vi ett Malmbergetsyndrom. Vi låter samhället vara kvar, men vågar inte göra något åt det."*¹³⁰

En tidningsledare ser också Malmberget av idag som ett avskräckande exempel, då man konstaterar att *"Facit i Malmberget visar att Kirunas*

¹²⁶ Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1 s 68

¹²⁷ Salomonsson Juuso, Kiruna får inte bli ett nytt Malmberget, NSD 2004-08-20, s 34

¹²⁸ Alfredsson, Ministermöte om Kiruna, NK 2005-01-20

¹²⁹ Poromaa, Gruvstadsparken ska rädda Kiruna, NK 2008-05-14, s 28

¹³⁰ Zerpe, Blickar mot nordväst, NK 2006-05-04, s 25

politiker har all anledning att oro sig över framtiden. Den som står med mössan i handen riskerar stadens framtid.”¹³¹

Diskussion

Kiruna som mönsterstaden har traderats under lång tid. När begreppet som sådant etablerades har jag inte kartlagt, men det finns en föreställning om att Kiruna var ett mönstersamhälle från det att stadsplanen antogs. I kommunens bevarandeplan lyfts mönsterstaden fram, och det är en plan som haft stort inflytande under de senaste tjugo åren. I samband med stadsomvandlingen framhålls mönsterstaden än mer, vilket märks i kommunens planer och genom att den uppmärksammas i media, framför allt av kommunpolitikerna.

Mönsterstaden Kiruna är, som plats betraktat, ganska abstrakt. Den finns både i det förflutna och i framtiden, och manifesteras i några nyckelbyggnader så som kyrkan, stadshuset och en del äldre träbyggnader. En möjlig tolkning av mönsterstaden skulle emellertid kunna omfatta betydligt fler byggnader. Till exempel så är det ofta de äldre arbetarbostäderna som framhålls, sällan tjänstemannabostäderna. Av träbebyggelsen är det framförallt det som ritats av Gustaf Wickman som uppmärksammas, inte de något senare tjugotalsskandinaviskt präglade fastigheterna. En tolkning av Brunnströms beskrivning av mönsterstaden skulle kunna innebära att även en stor del av det som byggdes under 1950-talet utgör en del av det byggnadsbestånd som konstituerar mönsterstaden.

Att Kiruna nu jämförs med Malmberget ligger nära till hands, då bägge samhällena påverkas radikalt av malmbrytningen. Av allt att döma så har jämförelser mellan orterna skett från första början. Bland annat påpekas i de kommunala planerna att det var en nödvändighet att bygga upp Kiruna som en mönsterstad med hänsyn till den rådande opinionen, som inte ville se fler kåkstäder som Malmberget. Vilken relation de bägge kommunerna har haft till varandra i senare skeden, fram till idag, framgår inte av källmaterialet till den här uppsatsen. Ett tydligt politiskt ställningstagande idag är att Kiruna inte får bli ett nytt Malmberget, utan att stadsomvandlingen och gruvans expansion ska ske under ordnade former, där enskilda inte får komma i kläm.

Politiskt finns visioner för framtidens Kiruna. Stadsomvandlingen målas gärna upp som något positivt, som skapar möjligheter, inte minst då LKAB ger arbetstillfällen. Att döma av enkäten så ser en del av ungdomarna också ljus på framtiden nu när gruvan expanderar. Det finns samtidigt ett fåtal som ger uttryck för en förlorad framtidstro, att staden kommer att bli förstörd.

Föreställningen om Kiruna som mönsterstaden är stark. Detta gäller inte dagens Kiruna, utan anspelar på det som byggdes när samhället grundades kring förra sekelskiftet. Inte minst nämns Hjalmar Lundbohm i detta sammanhang, då det anses vara tack vare hans ambitioner som mönsterstaden kom till. Men mönsterstadstanken omfattar också framtiden – det nya Kiruna ska bli den nya mönsterstaden. Här ses det som betydelsefullt att den äldre bebyggelsen flyttas med till det nya Kiruna, då de är starka representanter för den ursprungliga mönsterstaden.

Det är också angeläget att Kiruna är och blir attraktivt. För kommunen är det bekymmersamt att många lämnar orten, inte minst då det ofta är de yngre kirunaborna som väljer att flytta.

¹³¹ Wennberg, Att flytta en stad, NSD 2004-09-14, s 2

Vad de flesta aktörerna pekar ut som värdefullt är Kirunas äldre bebyggelse. Det kan naturligtvis finnas flera anledningar till detta. Jag tror bland annat att Lasse Brunnströms avhandling *Kiruna: ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige* har haft stor påverkan. Här belyser Brunnström etableringen av ”mönsterstaden”, och skildrar bebyggelsen som uppfördes fram till senare delen av 1910-talet. Enligt en informant i en tidigare analys så har ”alla” kirunabor den relativt populärt skrivna avhandlingen hemma i bokhyllan; enligt Brunnström själv, så fick den god spridning då den lokala Domusaffären hade den i sitt sortiment till ett förmånligt pris. Tack vare avhandlingen finns det ett faktaunderlag, som varit lättillgängligt vid planering, vilket sannolikt underlättat för att hävda bevarandeintressen.

Olika karaktärsdrag präglar Kirunas fysiska gestaltning och bidrar till stadens identitet. Det faktum att Kiruna är en stad, samhället erhöll stadsrättigheter 1948, är betydelsefullt. Bebyggelsen beskrivs ofta som stadsmässig, det har vid flera tillfällen också varit ledord i planeringen.

Arkitektur och konst är ett signum för Kiruna. Byggnader som stadshuset, kvarteret Ortdrivaren, kyrkan och den äldre träbebyggelsen är otvetydigt viktiga och betydelsefulla. De uppfattas inte alltid som vackra, men de är viktiga karaktärsbyggnader. De är också en del av det som gör Kiruna unikt. De flesta uppfattar Kiruna som unikt; för delar av arkitekturen men också på grund av sitt läge och för sin historia. Denna del av bebyggelsen blir därmed bevarandevärd.

Kiruna uppfattas parallellt med detta som en ful, vanlig och tråkig stad. Också detta är en allmänt spridd uppfattning. Det som utmärker sig ur detta perspektiv är framför allt mycket av det som byggts från 1950-talet och framåt, som ett resultat av den så kallade centrumsaneringen. Radhus och villaområden från den tiden uppskattas inte, vare sig av kommunen eller av gymnasieeleverna. Eleverna betraktar dem som fula, och de är inte utmärkande för Kiruna utan skulle kunna finnas var som helst.

Staden som ska flytta

Bilden av att Kiruna ska flytta har fått en enorm genomslagskraft under de senaste fem åren. I läntidningarna kan man läsa att världspressen fått upp ögonen för Kiruna, men att *”Även forskare, studenter, konsulter och experter var snabba med att erbjuda sina tjänster. Plötsligt var alla intresserade av gruvstaden långt uppe i kallaste Norden.”*¹³² Detta förstärks även av artiklar som rapporterar från olika konferenser och seminarier som arrangerats, visserligen av olika aktörer och med olika infallsvinklar, men alla med det gemensamt att det är stadsomvandlingen som är i fokus.

Att flytta en stad tillhör inte vanligheterna, och innebär en lockande utmaning. En Stockholmsbaserad arkitekt konstaterar att *”I Stockholm diskuterar man bygge av trottoarer, i Kiruna ska man flytta en hel stad.”*, och menar att Kiruna kan bli ett Mekka för arkitektur.¹³³ Liknande tankegångar tycks en Luleåbaserad arkitekt också ha, som säger att *”Vi är förbryllade att ingen ännu tagit kontakt med oss i arkitektbranschen. Utlyt en internationell tävling. Det skulle engagera all världens arkitekter. Hur*

¹³² Alfredsson, Mediala drevet är igång, NK 2006-05-12, s 23

¹³³ Salomonsson Juuso, Kiruna nytt Mekka, NSD 2004-11-25

*många gånger får man chansen att rita en hel stad? Det skulle också sätta Kiruna på världskartan.*¹³⁴

Att man ska flytta Kiruna ses som speciellt också av gymnasieeleverna.¹³⁵ Banverket kallar planeringssituationen för unik,¹³⁶ och för Vägverket är tidsperspektiven både svindlande och unika.¹³⁷ Förhoppningen finns att göra något unikt när det gäller förnyelsebar energi med hjälp av ny teknik i samband med stadsomvandlingen.¹³⁸

”Det som kommer att hända i Kiruna har aldrig hänt tidigare i historien.” kan man läsa i tidningen.¹³⁹ Men man kan också läsa att det som Kiruna står inför inte är någon unik situation, utan att *”Stadsflytter är något som förut skett på andra håll”*.¹⁴⁰ Några konkreta exempel på detta presenteras emellertid inte.

Besöksnäringen ser framtida tillväxtpotential och bedömer att stadsflytten kan bli ett besöksmål i sig. Företrädare för näringen menar *”Att flytta en stad har väckt stort intresse över hela världen. Men då kan inte budskapet vara att vi flyttar ett hus då och då. Vi måste visa besökarna den nya stadsplanen, det nya spännande samhället och berätta att stadshuset ligger här idag men när du kommer hit om tio år ligger det där borta.”*¹⁴¹

Det finns även röster som vill tona ner stadsflytten. LKAB *”tillbakavisar också uttrycket ’flytta en stad’, de menar att det snarare handlar om att nagga lite i kanten”* och dåvarande vd:n citerades *”Jag vill understryka att det inte är frågan om att flytta Kiruna. 75 procent av de områden som kommer att påverkas tillhör redan LKAB. Ur den synpunkten är det inte så dramatiskt.”*¹⁴² Länsmuseumchefen konstaterar att *”Braskande rubriker säger att vi ska flytta en hel stad. Men är det verkligen det vi gör? Eller handlar det om att vi ska förändra en stadsbild över tid. Kiruna har genomgått stora och omfattande förändringar tidigare, men skillnaden nu är att attributen som utgör stadens själ hotas.”*¹⁴³ Kiruna kommun, som så att säga myntade begreppet, har också börjat nyansera bilden och pratar allt mer om en *”sambällsombvandling”*.¹⁴⁴

¹³⁴ Berglund, Kiruna en utmaning för världens arkitekter, Piteå-tidningen 2006-09-27, s 22

¹³⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 140

¹³⁶ Zerpe, Stressigt miljardarbete väntar i Kiruna, NK 2004-11-25, s 28

¹³⁷ Zerpe, Sprickan flyttar vägen, NK 2005-08-24

¹³⁸ Alfredsson, Sahlin lovar Kiruna stöd, NK 2005-08-30, s 8

¹³⁹ Sternlund, Mediayra när nyheten om flyttningen släpptes, NSD 2004-10-14, s 20

¹⁴⁰ Linder, Stadsomvandlingen – projekt för forskning, NSD 2009-03-17

¹⁴¹ Zerpe, Blickar mot nordväst, NK 2006-05-04, s 25

¹⁴² Alfredsson, Nya riktlinjer från LKAB, NK 2005-04-14, s 8

¹⁴³ Söderberg, Höjer ett varningens finger, NK 2006-05-12, s 24

¹⁴⁴ Sternlund, Stadsflytten som kom av sig, NSD 2009-06-24, s 24 f

Fig. 21. Flygfoto över staden som ska flytta. I förgrunden väg E 10 och Bolagsområdet. Flerfamiljshusen närmast vägen är kvarteret Ullspiran, det bostadsområde som först berörs av deformationsutbredningen.

Stadsflytt – men när?

Tidsaspekterna kring stadsomvandlingen är inte enkla, vare sig att förstå eller att beräkna. Begreppet "stadsflytt" ger intryck av att vara något stort, som omfattar hela staden. Flytt låter både konkret och definitivt, och kanske också snabbt verkställt. Men "*Vad blev det av stadsflytten i Kiruna?*" frågar sig media, och säger att Kirunaborna anser att absolut ingenting hänt. De enda grävskopor som syns till, de bygger ut det externa köpcentrat istället för att bygga nya Kiruna.¹⁴⁵ Kiruna kommun å sin sida anser att det har hänt mycket på bara några få år, även om det mesta ännu så länge inte gett synliga resultat. En stadsomvandling med många inblandade intressenter kräver en omfattande planering som inte är gjord i en handvändning. Två större byggprojekt har redan genomförts, med nytt elförsörjningssystem och ny spillvattenledning som resultat.

Detta är förstås otacksamma satsningar ur ett flyttperspektiv; det är system som inte gör så mycket väsen av sig och som ingen reflekterar över så länge de fungerar.

Tidsplanen för stadsomvandlingen hänger nära samman med deformationsutbredningen för gruvan, men "*underlaget består ju till största delen av hypoteser och prognoser*"¹⁴⁶, där man dessutom ska förstå vad tillåtna, miljöpåverkande, promillegränser för markrörelsen innebär i sprickor räknat.¹⁴⁷ Deformationsutbredningen sprider sig också snabbare än de ursprungliga prognoserna, åtminstone inom vissa områden.¹⁴⁸ Boverket önskar en motgranskning av LKAB:s prognoser, men bolaget säger sig redan ha använt de experter som finns.¹⁴⁹

Enligt prognoserna så kommer deformationsutbredningen dessutom att ta några decennier på sig, från det att malmbanan berörs om några få år,

¹⁴⁵ Sternlund, Stadsflytten som kom av sig, NSD 2009-06-24, s 24 f

¹⁴⁶ Söderberg, Nya vinklar i konsten att flytta en stad, NK 2005-10-13, s 24

¹⁴⁷ Bergmark, Törnman går i taket över nya sprickvillkor, NK 2007-11-17, s 6

¹⁴⁸ Norberg, Juuso, Nikkaluoktavägen dras om, NSD 2006-10-04, s 12; Linder, Flytten kan tidigareläggas, NK 2007-10-12

¹⁴⁹ Sternlund, LKAB ifrågasätts, NSD 2006-09-21, s 20

tills dagens centrum påverkas vilket beräknas dröja 30 år eller längre.¹⁵⁰ Detta innebär en balansgång, både att etablera något nytt, det flyttade Kiruna, och att samtidigt bibehålla en god stadsmiljö under en utdragen stadsomvandlingsprocess. Om detta vittnar såväl den fördjupade översiktsplanen som åtskilliga tidningsartiklar; som när kommunalrådet säger, *”Vi kan inte låta staden gå på dekis i 40 år”*¹⁵¹

Bolagets inflytande

Att gruvnäringen betraktas som viktig ger LKAB en stark ställning i samhället, vilket inte minst stadsomvandlingen är ett tecken på. Media förmedlar en bild av ett bolag som starkt driver sina ståndpunkter, och där kommunen och LKAB inte alltid är överens. Kanske kan det sammanfattas som *”En kamp mellan kommunen och det stora bolaget, som kommunen är så starkt beroende av. En kamp mellan David och Goliat.”*¹⁵²

LKAB är tydlig med att de vill se en stadsutveckling åt nordväst, med en järnvägsdragning väster om Kiirunavaara. LKAB:s tidigare vd citerades *”Vi vill vara skarpa i vår inställning. LKAB är definitivt emot det alternativ som kommunen förespråkar”* med anledning av järnvägsdragningen.¹⁵³ Bolaget säger sig vilja förhindra att samma misstag begås som när E 10:an drogs om under början av 2000-talet, *”Det handlar om att kommunen ska gilla läget”*.¹⁵⁴ Kommunrådet å sin sida säger att *”Vi lyssnar på LKAB men de måste förstå att det även finns ett samhällsligt behov att täcka där alla moderna kommunikationsbehov finns tillgängliga.”*¹⁵⁵

LKAB vill inte heller se större nybyggnationer i områden som ligger inom de deformationsområdena bolaget har beräknat kommer att uppstå i framtiden. Helst ska alla nya satsningar göras i nordväst. När det gäller en utveckling mot nordväst har vd:n också varit tydlig med att *”Om kommunen tycker vår vision är bra kan vi starta en resa tillsammans. Men om de vill dra till ett framtida rivningsområde är det en annan resa.”*¹⁵⁶ Detta gäller bland annat Sameparlamentet, som ska byggas i Kiruna men som det har varit svårt att hitta en tomt för.¹⁵⁷ LKAB har också motsatt sig nybyggnation av ett äldreboende samt en skola, som behöver byggas då den gamla brunnit ned, på Lombolo. Bolaget menar att detta kan påverka gruvans livslängd, och deras beslut att anlägga ytterligare huvudnivåer.¹⁵⁸ Från kommunens sida anses inte detta hållbart, *”LKAB kan inte lägga en våt filt över hela staden och säga till oss att vi inte ska bygga centralt. Det handlar ändå om 50 år framåt i tiden innan det är tal om några sprickbildningar”* menar kommunalrådet.¹⁵⁹

Det framstår också som om bolaget försöker undvika nybyggnationer inom vissa områden, bland annat genom att förvärva Jägarskoleområdet

¹⁵⁰ Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 67

¹⁵¹ Thür, Storsatsning i Kiruna, NSD 2005-10-06, s 30

¹⁵² Kellberg, Tiden rinner ut för Kiruna, DN 2007-05-06, s 17

¹⁵³ Alfredsson, Nya riktlinjer från LKAB, NK 2005-04-14, s 8

¹⁵⁴ Thür, På fel spår – LKAB varnar kommunen, NSD 2005-04-14, s 12

¹⁵⁵ Thür, På fel spår – LKAB varnar kommunen, NSD 2005-04-14, s 12

¹⁵⁶ Zerpe, Indien nästa järmland, NK 2006-05-19, s 11

¹⁵⁷ Sternlund, I dag avgörs det..., NSD 2006-04-20, s 8

¹⁵⁸ Sternlund, Oenigt om Lomboloskolan, NSD 2009-04-07, s 11

¹⁵⁹ Ottosson, Parlamentet byggs bredvid sporthallen, NSD 2005-06-16

av Vasallen AB, ett område som vore attraktivt att bygga ut enligt visioner om en stadsutveckling mot nordöst.¹⁶⁰

Kommunen ser även LKAB:s begäran av undersökningstillstånd av stadsnära malmfyndigheter mer som ett taktiskt utspel än ett faktiskt behov av vidare undersökningar i ett område som till stora delar sammanfaller med det nordöstra utbyggnadsalternativet.¹⁶¹

Kommunens samordnare för stadsomvandlingen anser dock inte att det finns några samarbetsproblem mellan kommunen och LKAB, även om det finns olika uppfattningar. Han säger att *”LKAB driver sina visioner ganska hårt, bland annat på baksidan av biljetterna till Kiruna-festivalen. Det blir svårt för folk att reda ut och att veta om det är kommunens eller LKAB:s vision som kommer fram. Många tycker att de klampat in i samhällsplaneringen och istället för att sköta gruvan valt att vara offensiva i samhällsplanerna”*.¹⁶²

Påverkan på stadsbilden

Någonting är alltså på gång att hända med Kiruna, men vilka konkreta följder kommer det att få?

I pressen beskrivs stadsomvandlingen i ordalag som att *”Inom en tioårsperiod kommer E 10 och järnvägen att få en ny sträckning. Delar av bostadsområdet Ullspiran måste rivas, kulturbyggnader som Hjalmar Lundbohmsgården och Bolagshotellet måste också flyttas. Även stadshuset och kyrkan påverkas längre fram.”*¹⁶³

Kiruna kommun sammanfattar det med att *”Det innebär flyttning av bostäder, skolor, stadshuset, kyrkan, sjukhuset, E 10 och järnvägen samt Vattenfalls ställverk och omformarstationen. /.../ De gamla SJ-husen, Bläckhornen och andra bostadshus kan komma att flyttas till nya lägen eller ersättas med nya hus i ett nytt område. Viktiga samhällsfunktioner kommer också att inom 20-30 år behöva lokaliseras till nya lägen. Det gäller räddningstjänsten, gymnasieskolan, delar av sjukhuset, stadshuset. Själva centrum förväntas bestå under lång tid framöver 30-40 år liksom det faktum att huvuddelen av befolkningen kommer att vara kvar inom nuvarande område.”*¹⁶⁴

Intrycket är alltså att vissa strukturer och funktioner ska omlokaliseras. Vissa byggnader verkar vara självklara att flytta, andra ska lika självklart rivas.

Mycket som är relaterat till stadsomvandlingen rör infrastruktur, hur frågor av praktisk natur ska kunna lösas. Som ovan nämnts påverkas järnvägen i ett tidigt skede, och omdragningen av denna är en stor fråga. Om den ska dras i en korridor väster eller öster om Kiruna, hur den ansluter till staden, om den delvis ska byggas i tunnel för att frigöra stranden längs Luossajärvi, var ett resecentrum bör placeras. E 10 men också Nikkaluoktavägen, allmänna vägar som Vägverket ansvarar för, kommer att behöva dras om, och alternativa sträckningar för dessa utreds.

I det sammanhanget kan det kanske ses som mindre dramatiskt att Gruvvägen, som leder till LKAB:s industriområde, sedan 2006 har fått en ny dragning.¹⁶⁵ Sjöbangården byggs om, för att klara längre och tyngre

¹⁶⁰ Berglund & Sterner, LKAB tar över, NSD 2007-11-01, s 28

¹⁶¹ Sternlund, ”Det är dimridåer”, NSD 2006-09-13, s 15

¹⁶² Nyberg, LKAB planerar på egen hand, NK 2006-07-12

¹⁶³ Ottosson, Östros kom inte tomhant, NSD 2005-04-12, s 4

¹⁶⁴ Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 15 f

¹⁶⁵ Alfredsson, Visar vägen mot framtiden, NK 2006-05-10, s 21

tågsätt.¹⁶⁶ Mätplintar som registrerar markrörelser finns utplacerade lite varstans, men vissa anläggningar bevakas särskilt. Detta gäller bland annat malmbanan, där Banverket har ett övervakningssystem; om det anses nödvändigt kommer järnvägen att tillfälligt parallellförflyttas in mot samhället i väntan på att den nya järnvägssträckningen ska bli klar.¹⁶⁷ Som nämnts ovan så har Vattenfall säkrat elförsörjningen genom nytt ställverk och omformarstation, och Tekniska verken har genomfört ett omfattande arbete med att leda om samhällets avloppsledningar. LKAB har byggt ett nytt anriknings- och kulsinterverk till en kostnad av sju miljarder kronor, vilket beskrivs som Sveriges största industriprojekt i modern tid.¹⁶⁸ Bolaget har också beslutat att investera i en ny huvudnivå. Detta i sin tur kommer att medföra att Luossajärvi torrläggs ytterligare.

Att rakt av flytta planstrukturer och gatunät låter sig kanske inte göras, men Kiruna kommun planerar att bygga vidare på samma principer som ursprungligen användes när samhället etablerades; avsikten är att bygga klimatomklingande och efter en topografiskt anpassad nätverksplan.¹⁶⁹

Det är iögonfallande att scenarier som torrläggning av Luossajärvi och parallellförflyttning av järnvägen nämns i förbigående. De presenteras som praktiska och tekniskt betingade åtgärder, vilket de naturligtvis är. Men det är också åtgärder som, om de blir verklighet, får en stor påverkan på bebyggelsen, på stadsbilden och på en del av de framtidsvisioner som finns.

Påverkade byggnader

Kommunen slår fast i den fördjupade översiktsplanen att så många byggnader som möjligt ska kunna flyttas, särskilt om de har kulturhistoriska och/eller arkitektoniska värden. Även om det är ekonomiskt motiverat kan enskilda byggnader komma ifråga för flyttning.¹⁷⁰ Mediabilden ger ett blandat intryck. Även om det skrivits mycket om stadsflytten är det få byggnader som nämns.

Bolagsområdet, som rymmer en stor del av Kirunas äldre bebyggelse, är det första bostadsområde som nu kommer att påverkas av deformationsutbredningen. Merparten av byggnaderna ägs av LKAB:s bostadsbolag FAB. Att döma av medierapporteringen så har bolagets inställning till att flytta byggnader förändrats över tid.

LKAB signalerade inledningsvis att man vill flytta i varje fall delar av bebyggelsen, och uppföra ett nytt Bolagsområde där man bibehåller såväl den befintliga stilen som utrymmet mellan husen.¹⁷¹ Vidare har bolaget sagt att Hjalmar Lundbohmsgården och Bolagshotellet hör ihop, kulturellt och historiskt, och bör placeras tillsammans också i det nya Kiruna.¹⁷² Efter uttalanden som dessa, tycks LKAB ha blivit försiktigare. Med anledning av problem att flytta bostadshus i Malmberget, sägs istället att några byggnader sannolikt inte kommer att flyttas i Kiruna.¹⁷³

¹⁶⁶ Linder, Det byggs så det knakar på Sjöbangården, NSD 2007-07-19

¹⁶⁷ Sternlund, Koll på varje spår av rörelse, NSD 2007-11-30, s 19

¹⁶⁸ Olofsson, Miljarder i rullning, NSD 2008-06-17, s 16

¹⁶⁹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 75

¹⁷⁰ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 157

¹⁷¹ Sternlund, LKAB vill se Bolagsområde bevarat – på ett helt nytt ställe, NSD 2005-10-20, s 16

¹⁷² Sternlund, Ovisst för Bolagshotellet och Hjalmar Lundbohmsgården, NSD 2007-10-31, s 27

¹⁷³ Olofsson, Näringsministern litar på LKAB-ledningen, NSD 2009-04-04, s 6

De byggnader som oftast nämns i media är stadshuset och kyrkan. Företrädare för vad som benämns husflyttarbranschen menar att det är tekniskt möjligt att flytta stadshuset i ett stycke, och att det skulle bli betydligt dyrare att nyproducera en liknande byggnad.¹⁷⁴

Kommunledningen anser att stadshuset ska flyttas, och man kommer inte att nöja sig med någon enklare förvaltningsbyggnad.¹⁷⁵ Att endast ersätta funktionen som förvaltningsbyggnad är inget alternativ, och då byggnaden är en av de första att beröras av stadsomvandlingen får beslutet att flytta den också en symbolisk betydelse.¹⁷⁶ Samtidigt så sägs det att alternativ till att flytta hela byggnaden undersöks, så som att bygga ett nytt betongfundament som fylls med golv och väggar från den befintliga byggnaden.¹⁷⁷ Vad som egentligen avses med detta är oklart. Det skulle kunna vara rekonstruktion som åsyftas likaväl som en nygestaltning där vissa delar återanvänds. I dagsläget (december 2009) börjar bilden av att byggnaden ska rivas att etableras. Någon utredning som visar olika alternativa förhållningssätt har emellertid inte presenterats.

Beträffande kyrkan så är det tekniskt möjligt att flytta också denna byggnad.¹⁷⁸ Frågan är förstas om man därmed också flyttar det som är viktigt. Dåvarande kyrkoherden konstaterade *”Ja, egentligen så är det ju skalet man flyttar i så fall. Vad händer med innehållet, alla minnen om glädje och sorg som finns här och hur flyttar man en minneslund?”*¹⁷⁹ Denna uppfattning delas dock inte av alla; många av de unga kirunaborna anser helt klart att kyrkan är bevarandevärd, och att bevara innebär att flytta. *”Helst av allt vill jag att kyrkan ska bevaras och flyttas med i flyttlasset. Den är så fin. För att det är kyrkan som är Kiruna. Den nog mest personligt anknuten till nästan alla Kirunabor. Dessutom är den historiskt sett viktig.”*¹⁸⁰ Gymnasieungdomar har även i andra sammanhang än i enkätundersökningen resonerat kring kyrkobyggnaden. Vid fördjupade resonemang under en studiedag konstaterade några elever att även om det inte blir riktigt samma sak på en ny plats, så måste kyrkan absolut flyttas. Invändigt kommer en flytt inte att spela någon roll, även om det utvändigt blir en annan atmosfär. Det är dock viktigt att försöka återskapa miljön, genom att kyrkan ska stå upphöjt i en kyrkpark, och centralt i staden. Att riva kyrkan skulle absolut inte vara acceptabelt, att bara ha en dokumentation av den vore inte tillräckligt.¹⁸¹

¹⁷⁴ Sternlund, Fullt flyttbart – till en kostnad av 50 miljoner kronor, NSD 2005-09-20, s 17

¹⁷⁵ Sternlund, Flytten av Stadshuset rycker närmare – så försöker kommunen lösa finansieringen, NSD 2007-10-31, s 28

¹⁷⁶ Sternlund, ...och beslutet om Kirunas stadshus brådskar, NSD 2008-05-28, s 42

¹⁷⁷ Norberg-Juuso, Flytten brådskar, NSD 2008-08-29, s 5

¹⁷⁸ Vallgård, Stadshus på ny grund, NK 2005-09-20, s 8

¹⁷⁹ Rosengren, Hur flyttar man en minneslund?, NSD 2007-01-11, s 22

¹⁸⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 2

¹⁸¹ Sjöholm (2008), s 95 f

Fig. 22. Kiruna stadshus. Ritat av Artur von Schmalensee, med klocktorn av Bror Marklund, invigt 1963. Ett av Kirunas byggnadsminnen.

Fig. 23. Kiruna kyrka. Ritad av Gustaf Wickman, invigd 1912.

Att flytta en mönsterstad

Vilka föreställningar finns för det nya Kiruna, mönsterstaden som kan bli resultatet av stadsomvandlingen?

Ett nytt centrum ska enligt kommunfullmäktiges beslut etableras i nordväst, järnvägen ska dras väster om Kiirunavaara och ett förslag är att ansluta till staden genom en tunnel; eller i varje fall få bort järnvägsspåren som löper längs med Luossajärvi. "Kiruna ska bli en fjäll- och sjöstad", deklarerar kommunalrådet.¹⁸² I LKAB:s vision ingår att göra Kiruna till en av Europas mest attraktiva vinterstäder.¹⁸³

Besöksnäringen lockas av det nordvästra alternativet. Företrädare för branschen menar att "Det är inte heller riktigt tilltalande att låta en stad växa ut mot myrområdet [mot nordöst]. Kanske inte värt att resa till Kiruna för /.../ Att komma till en stad som är byggd på ett fjäll... Sådana städer finns ingen annanstans. Dessutom får vi kvar historiska

¹⁸² Salomonsson Juuso, Så vill han se Kiruna, NSD 2004-08-19, s 14

¹⁸³ Lundmark, Tropisk regnskog i norrsken, NSD 2006-03-03, s 12

*perspektivet mot Luossajärvi och Kirunavaara som var grunden till Kirunas tillblivelse. Mot nordöst urholkas detta.*¹⁸⁴

En Feng Shui-expert har å andra sidan analyserat Kiruna, och konstaterar att *"Kiruna bör växa österut där det finns rörligt vatten och där området är skyddat för vind. Ett nytt stadshus bör byggas så att kommunen kan ta tillbaka kontrollen.*"¹⁸⁵

För de yngre skolbarnen finns önskemål om fler butiker i centrum. Någon vill att det ska finnas både fängelse och casino i staden, *"Det är bra med ett fängelse om det ska bo mycket folk i Kiruna och på ett casino kan man tjäna mycket pengar"*. Deras lärare konstaterar att det finns skillnader mellan vad killar respektive tjejer har för önskemål i framtiden, och säger att *"Tjejerna är inställda på att flytta från Kiruna, medan pojkarna vill bo kvar. Killarna har också koncentrerat sig mer på att det ska finnas slalombacke och att man får köra skoter i staden. För tjejer var affärer mer betydelsefullt.*"¹⁸⁶

Även Vägverkets erfarenheter är att det finns stora skillnader mellan det män och kvinnor efterfrågar, *"Männen pratar i termer om motorvägar och att kunna ta sig fram snabbt medan kvinnorna tänker mer på gång- och cykelbanor och trafiksäkerhet"*.¹⁸⁷ Vägverket resonerar också kring vilket behov av vägar det kommer att finnas i framtiden, om 50-100 år när E 10 har en annan sträckning. Vem vet vilka fordon vi då använder, vilka krav och behov som kommer att finnas då.¹⁸⁸

Kommunen har skissat på hur ett centrum i nordväst kan te sig. Flyttade byggnader som Stadshuset, kyrkan, Hjalmar Lundbohmgården, bolagshotellet och Bläckhornen finns inritade. Här finns också visioner om en konstgjord sjö, ett resecentrum och en förlängning av slalombacken.¹⁸⁹

Även Föreningen Kirunas rötter har tagit fram en vision. Föreningen tänker sig en "kulturstadsdel", dit byggnader som Hjalmar Lundbohmgården, Bolagshotellet, kyrkan, gamla sjukstugan, gamla brandstationen och Bläckhornen flyttas. Ett nybyggt kulturhus ingår också i visionen, som ska rymma bibliotek, länskonstmuseum, teaterscen och även såväl kommunens som LKAB:s arkiv.¹⁹⁰

Beträffande bebyggelsen som ligger i den del av Bolagsområdet som först kommer att påverkas är kommunen tydliga med vad som ska hända med byggnaderna. Syftet med den nya detaljplanen *"är att på ett ordnat och positivt sätt förändra markens användning från stadsbebyggelse till gruvområde"*, vilket sker genom att *"när bebyggelsen avvecklas skall gruvstadsparken utvecklas som en trevlig och användbar parkmiljö mellan staden och gruvområdet"*.¹⁹¹ Här framförs bevarandeåtgärder av olika slag. I befintliga detaljplaner så har åtskilliga byggnader skyddsbestämmelser.¹⁹² I den nya planen tas dessa skyddsbestämmelser med, vilket innebär skydd mot rivning eller förvanskning.¹⁹³ Vad gäller Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmgården och Bolagshotellet menar kommunen att dessa ska flyttas vid större deformationsutbredning. Inom

¹⁸⁴ Zerpe, Blickar mot nordväst, NK 2006-05-04, s 25

¹⁸⁵ Sternlund, Ost istället för nordväst, NSD 2007-11-15, s 30

¹⁸⁶ Salomonsson Juuso, Galleria, casino och fängelse i barnens drömstad, NSD 2004-11-25

¹⁸⁷ Thür, Öppet hus med planer för framtidens Kiruna, NSD 2005-04-07,

¹⁸⁸ Zerpe, Sprickan flyttar vägen, NK 2005-08-24

¹⁸⁹ Rosengren, Nu finns det skiss över nya Kiruna, NSD 2007-11-23, s 28

¹⁹⁰ Sternlund, De har en vision inför stadsflytten, NSD 2008-09-19

¹⁹¹ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 6

¹⁹² Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 24

¹⁹³ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 17

planområdet finns tre byggnadsminnen; Stadshuset, Hjalmar Lundbohmsgården samt Järnvägsstationen. Utredningar pågår också om hur den nya järnvägen ska anslutas till stadsbebyggelsen. Vad som händer med järnvägsstationen tycks oklart.¹⁹⁴ Sådant som vegetation, husgrunder och topografi ska sparas och bli en del av den blivande gruvstadsparken. Det ska också vara möjligt att använda rivningsmaterial och gråstensmassor för markbearbetning.¹⁹⁵

Värde och kostnader

Mycket i diskussionerna kan härledas till ekonomiska frågor – vem ska betala för stadsomvandlingen? LKAB är enligt minerallagen skyldiga att ersätta skador som uppstår genom deras verksamhet; men av allt att döma först när skada har skett, och de måste inte bekosta eventuella standardhöjningar som är rimliga eller nödvändiga att göra vid nybyggnation. Som tidigare uttryckte det, ”*krockar man sin Fiat får man en ny Fiat och ingen Rolls Royce*”.¹⁹⁶ Det är därtill materiella värden som ersätts, inte immateriella. LKAB har också varit tydliga med att även om företaget har tagit fram en vision för det nya Kiruna, så är det inte bolaget som kommer att betala för ett eventuellt genomförande av denna.¹⁹⁷ LKAB motsätter sig också centrumnära etableringar, bland annat av Sameparlamentet, med motiveringen att man kanske inte har pengar att lösa in det om 40 år när det kan bli aktuellt på grund av deformationsutbredningen.¹⁹⁸

Samtidigt så räknas det på prislappar för ny järnvägsdragning, spillvattenledning, elnät, vägar. Bolaget har också gått med på att ersätta kommunen för kostnader för stadsomvandlingen.¹⁹⁹ LKAB lovar även att betala för infrastruktur så att det ska vara möjligt att börja bygga i nordväst.²⁰⁰ Men det är inte allting som är så enkelt att beräkna. ”*Det som ligger oss i fatet är att de kulturhistoriska värdena inte har någon prislapp*” sa dåvarande länsantikvarien apropå att både rikskända och folkkära byggnader kommer att påverkas av gruvbrytningen.²⁰¹ Länsmuseichefen menar att ”*I dagens samhälle sätts det ekonomiska värdet främst i nio fall av tio. Den andra biten, kulturmiljövärdet, har man ännu inte diskuterat*”.²⁰²

I den fördjupade översiktsplanen har Kiruna kommun beräknat att det kostar 40-50 miljoner att flytta en byggnad av stadshusets typ och storlek. En byggnad som kyrkan beräknas kosta omkring 20-25 miljoner och ett bläckhorn cirka en miljon.²⁰³ I en förstudie som LKAB genomfört har kostnader för flytt av några byggnader inom Bolagsområdet beräknats. Byggnaderna som ingår i undersökningen är Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet, sex Bläckhorn och fyra flerbostadshus, och man konstaterar att det kommer att bli dyrt; 50 miljoner för att flytta Hjalmar Lundbohmsgården, och 12 miljoner per Bläckhorn.²⁰⁴ LKAB framhåller att det endast är hårda värden som ingår i bedömningen. Mjuka värden

¹⁹⁴ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 17

¹⁹⁵ Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark (2009) s 16

¹⁹⁶ Alfredsson, Nya riktlinjer från LKAB, NK 2005-04-14, s 8

¹⁹⁷ Lundmark, Tropisk regnskog i norrskan, NSD 2006-03-03, s 12

¹⁹⁸ Lundmark, Oviss placering för nytt sameparlament, NSD 2006-03-04, s 19

¹⁹⁹ Sternlund, Glädjande besked till Kiruna, NSD 2009-04-04, s 6

²⁰⁰ Sternlund, Framgång för Kiruna, NSD 2009-05-20

²⁰¹ Alfredsson, Värnar kulturmiljön, NK 2005-06-16, s 9

²⁰² Salomonsson Juuso, Kulturvärden hotas, NSD 2004-12-04, s 23

²⁰³ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 157

²⁰⁴ Sternlund, Flytten dyrare än väntat, NSD 2009-10-30, s 12

som berör samhällsbilden eller människors uppskattning av byggnaderna har inte vägts in.²⁰⁵

LKAB drar även slutsatsen att det blir billigare att riva stadshuset än att flytta det.²⁰⁶ Det är dock oklart vad detta ställningstagande grundar sig på, då stadshuset inte ingått i förstudien.

Gruvbolaget ser också strikt funktionellt på sitt bostadsbestånd. Företrädare för bolaget säger att *”Ska vi till exempel flytta sex bläckhorn, det vill säga 18 lägenheter, så kostar det cirka 70 miljoner kronor. En nyproduktion för samma summa pengar ger 50 nya lägenheter.”*²⁰⁷ Kommunalrådets inställning är dock att *”Vi kommer att slåss oerhört hårt för att framtidens Kirunabor ska ha ett stadshus värt namnet och det har varit både vår och LKAB:s inriktning. Vi har också sagt att så många som möjligt av Bläckhornshuset ska räddas åt eftervärlden. De har en kulturhistoria värd namnet och representerar en del av Hjalmar Lundbohms vision om mönsterstaden Kiruna där arbetarna skulle bo i ett statsplanerat område och inte i kåkstäder”*.²⁰⁸

Rivningsobjekt

En motbild till att Kiruna är en stad som ska flytta framträder också; i varje fall kommer inte allting att flyttas. Rivning väntar en del av Kirunas bebyggelse, av olika skäl.

Flerbostadshusen i kvarteret Ullspiran, som är det första kvarteret att påverkas av deformationsutbredningen, kommer enligt kommunen att rivas.²⁰⁹ Någon egentlig utredning kring eventuella bevarandevärden har inte gjorts. Det är också oklart vad som i praktiken kommer att hända med de byggnader som så småningom hamnar inom gruvans deformationsområde. Även om det finns en ambition att flytta byggnader så är inga beslut fattade, varken för byggnader som skyddas enligt plan- och bygglagen eller kulturminneslagen.

Kiruna står också inför en paradoxal situation. Från att kommunen har haft ett bostadsöverskott, och därför kallställt fastigheter, har det plötsligt uppstått bostadsbrist.²¹⁰ Kommunen har försökt sälja kallställda fastigheter i områdena Glaciären och Terrassen, men utan framgång. Det tycks därför vara rivning som återstår, då det skulle bli förhållandevis dyrt att åtgärda skador som uppkommit när de stått tomma.²¹¹ Samtidigt finns det intressenter som vill satsa på nybyggnation. HSB har visat intresse att bygga nya höghus som ersättning för de kallställda på Terrassen.²¹²

Det poängteras ibland att det inte är första gången i Kirunas historia som gruvan påverkar stadsbilden. Delar av Luossajärvi har torrlagts vid ett par tidigare tillfällen, och inte minst har bebyggelsen i den tidigare stadsdelen Ön avvecklats.²¹³ Detta påpekas bland annat av LKAB:s representanter, *”Man ska komma ihåg att de delar som så småningom påverkas inte är de första. Hela stadsdelen Ön fick ju flyttas och har försvunnit för ett antal år sedan.”*²¹⁴

²⁰⁵ Poromaa, Flytten möjlig med dyr, NK 2009-10-30

²⁰⁶ Linder, Billigare riva än flytta stadshuset, NSD 2009-10-26, s 5

²⁰⁷ Linder, Billigare riva än flytta stadshuset, NSD 2009-10-26, s 5

²⁰⁸ Bergmark, Flytt av gamla Kiruna prissatt, NK 2009-10-23

²⁰⁹ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 125

²¹⁰ Linder, Ingen vill köpa Terrassen, NK 2007-11-14, s 16

²¹¹ Lundmark, 400 lägenheter ska rivas i Kiruna, NSD 2005-12-10, s 14

²¹² Poromaa, HSB vill bygga nytt på Terrassen, NK 2009-02-28

²¹³ Var tionde Kirunabo tvingas att flytta, NK 2008-09-15, s 14

²¹⁴ Pohjanen, LKAB utökar kontrollen av sprickorna, NSD 2005-07-19

Fig. 24. Terrassen. De sex punkthusen på Terrassen uppfördes under Kirunas expansion på 1950- och 60-talen, men tre av dem hör till de byggnader som kallställdes när befolkningen minskade under 1990-talet. Rivningen av dem påbörjades april 2010.

Byggnader att flytta

Kiruna har blivit staden som ska flytta, men det är få enskilda byggnader som uppmärksammas (se fig. 25). De byggnader och miljöer som lyfts fram är de som ligger närmast gruvan och som därmed är de första att påverkas av deformationsutbredningen. Dessa sammanfaller delvis med de bebyggelsemiljöer som förknippas med mönsterstaden Kiruna, liksom med bebyggelse som är etablerad kulturmiljö.

En del av de uppmärksammade byggnaderna ska nog ses som att de rymmer viktiga funktioner, snarare än att de har kvaliteter som i sig skapar ett mervärde för Kiruna. Till dessa hör bland annat Räddningstjänsten, sjukhuset och Hjalmar Lundbohmsskolan. Även om dessa byggnader inte nämns specifikt som tillhörande den konventionella staden, det vill säga motsatsen till det unika och värdefulla Kiruna, så hör dess arkitektoniska uttryck snarast till denna föga uppskattade bebyggelsekategori.

Kvarteret Ullspiran, som beskrivs som bebyggelse som kommer att rivras, återkommer i källorna just eftersom det är det bostadskvarter som först påverkas av stadsomvandlingen. Arkitektoniskt kan även bebyggelsen i detta kvarter karaktäriseras som en del av den konventionella staden.

Den del av bolagsområdet som markerats på kartan (fig. 25) är de delar som pekas ut i bevarandeplanen och som rymmer äldre, allmänt uppskattad, träbebyggelse. Bolagsområdet är större än så, men den övriga bebyggelsen inom området kan, på motsvarande sätt som kvarteret Ullspiran, snarare karaktäriseras som en del av den ordinära bebyggelsen.

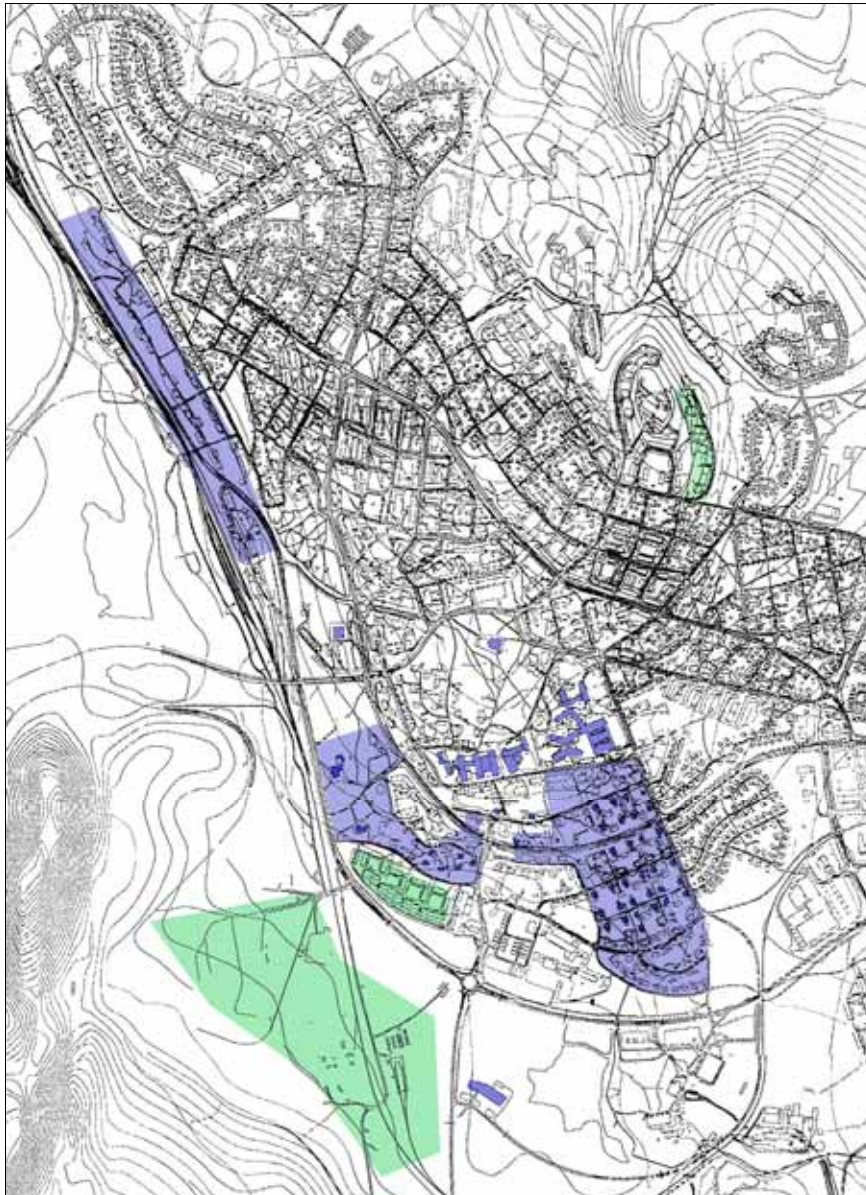

Fig. 25. Karta över staden som ska flytta. Ljuslila markerar områden och mörklila byggnader som framhålls som en del av det som kommer att omlokaliseras. De markerade områdena, med samma avgränsningar som i bevarandeplanen, utgörs av SJ-området och Bolagsområdets två kärnområden. Enskilda byggnader som markerats är Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet, kyrkan, stadshuset samt Hjalmar Lundbohmsskolan, räddningstjänsten och sjukhuset. Grönt markerar rivningsobjekt. Dessa omfattar Ön, området längst till vänster, som har avvecklats sedan tidigare. Det omfattar även sådant som är planerat att rivas; kvarteret Ullspiran i Bolagsområdet samt Terrassen i norra delen av Kiruna. (Se bilaga 7 för större karta.)

Diskussion

Stadsflytten kan på sätt och vis tyckas enkelt att härleda; som begrepp har den sin upprinnelse i ett pressmeddelande från kommunen. Men hur kommer det sig att man valde denna drastiska formulering, som har kommit att bli så uppmärksammat? Jag uppfattar det som väldigt Kiruna, att faktiskt göra just detta - att flytta en stad. Kiruna är från första början ett häpnadsväckande stadsbyggnadsprojekt, mycket med staden betraktas

som unikt och speciellt. Varför låta stadsomvandlingen bli något mindre betydelsefullt, något som skulle kunna gå spårlöst förbi? I gruvsamhället Malmberget har det länge pågått en förändring i det tysta. Kanske med detta som avskräckande exempel, så framhärskar Kiruna i att vilja något annat.

Bilden av att Kiruna är en stad som ska flytta har vuxit sig oerhört stark under de senaste åren. "Stadsflytt" är nog det begrepp som oftast används. Begreppen "stadsomvandling" och "sambhällsomvandling" förekommer också, men de har inte fått samma genomslag. Det går dock inte att sätta likhetstecken mellan begreppen. Även om de i det här fallet refererar till samma sak så finns det nyansskillnader i hur innebörden kan tolkas, vilket i sin tur kan påverka hur bilden av det framtida Kiruna ter sig.

I den här uppsatsen refererar jag till "stadsomvandlingen", då det är en förändring som kommer att ske successivt under en längre tid. Jag föreställer mig att vissa byggnader kommer att flyttas rent fysiskt, i andra fall är det snarare funktioner som kommer att omlokaliseras. Förhoppningsvis kommer det att, bokstaveligt talat, byggas vidare på den tradition som finns att satsa på intressant arkitektur med hög kvalitet.

En "omvandling" är däremot inte lika förpliktigande som en "flytt". Alla städer omvandlas, i ett kortare eller längre perspektiv. Det byggs, det rivs, det planeras, det levs och det förändras på olika sätt i stadsrummet. Det behöver inte vara något uppseendeväckande med detta. En flytt är mer radikal. Det ger intryck av att hela staden med byggnader och allt ska lyftas upp och sättas ned någon annanstans. Det finns också nyansskillnader mellan "stadsomvandling" och "sambhällsomvandling". På Kiruna kommuns hemsida finns länkat till "Stadsomvandlingen", medan LKAB har gjort en särskild hemsida kallad "Sambhällsomvandling" där både Kiruna och Malmberget finns med. Men vad rymmer i dessa båda begrepp? "Stadsomvandling" kan tolkas som att det berör fysiska strukturer, "sambhällsomvandling" signalerar förändringar av samhället i en vidare bemärkelse.

I media finns en bild av att ingenting har hänt med stadsflytten, detta sägs spegla vad en del kirunabor upplever, och den överensstämmer också med en del synpunkter som jag har hört i olika sammanhang. Sannolikt hänger detta samman med en förväntning att byggnader rent fysiskt ska flyttas men det finns få, om ens några, synbara belägg för att detta är på väg att ske inom den närmsta framtiden. Detta samtidigt som sprickbildningen uppges komma allt närmare bebyggelsen. Det är inte heller så att det byggs något nytt utanför dagens tätort, i områden som pekats ut för det nya Kiruna.

En stark bild, förmedlad genom media och i planerna, är att förändringen till stor del handlar om praktiska, rent tekniska lösningar som till stor del berör infrastruktur. Detta beskrivs mestadels med utgångspunkt i hur det ska genomföras, mindre om vilken betydelse det kommer att få för Kirunas framtid.

Detsamma kan sägas också för byggnader som kanske kommer att flyttas. Kommunen har skissat på platser dit befintliga byggnader skulle kunna flyttas, LKAB har beräknat flyttkostnader. Vilken betydelse byggnaderna har för Kiruna, hur dess värden ska behållas och kanske rentav förstärkas i samband med en flytt talas det mindre om.

Det finns också en bild av att det här med stadsomvandling inte är något nytt, utan en ständig process som sker i Kiruna, som en naturlig följd av gruvnäringen. Den är inte frekvent förekommande men den dyker

upp emellanåt, framför allt i media. Jag har också hört kirunabor referera till detta vid några tillfällen. LKAB framhåller det också ibland. Det kan vara ett sätt för bolaget att normalisera den förändring som nu planeras, liksom det naturligtvis kan vara detsamma för enskilda individer. Genom att sätta in stadsomvandlingen i ett längre tidsperspektiv blir den självklar och förutbestämd, det kan bidra till att ge acceptans och legitimitet åt kommande förändringar som innebär att betydelsefulla stadsdelar försvinner.

Samtidigt är det intressant att jämföra detta med händelseutvecklingen i MalMBERGET, Kirunas ständiga motbild. Här har förändringar på grund av gruvdriften länge varit en del av vardagen, och Kiruna profilerar sig delvis genom att vara allt det som MalMBERGET inte är.

Kommunen har som utgångspunkt att ”så mycket som möjligt” ska flyttas, i synnerhet vad gäller byggnader med höga kulturvärden. Man får väl anta att detta i varje fall omfattar byggnadsminnen och byggnader som skyddas i plan. Det faktum att befintliga skyddsbestämmelser finns med i kommunens förslag till ny detaljplan för den del av Bolagsområdet som avses att successivt omvandlas till Gruvstadspark tyder också på detta.

Detta låter naturligtvis mycket bra, men det är ett vagt formulerat krav. Vilka kriterier finns för vad som ska anses vara möjligt att flytta? Vem har tolkningsföreträde? Kommunen som har planmonopol? LKAB, som äger många av de berörda fastigheterna och som enligt minerallagen endast måste ersätta materiella skador som uppstår på grund av gruvbrytningen? Staten, genom Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen, som ska se till att kulturmiljöer av riksintresse värnas och att byggnadsminnen tas om hand?

Det har funnits ett politiskt beslut att ett nytt centrum ska etableras i nordväst och enligt visionen, som förmedlas via media, ska Kiruna bli en fjäll- och sjöstad. Redan idag måste man nog kalla Kiruna en fjällstad, där den ligger på Haukivaara. Detta är alltså ett karaktärsdrag man vill bygga vidare på genom att utveckla staden mot de övriga bergen hellre än mot de lägre liggande myrområdena österut. Att Kiruna mer utpräglat ska bli en sjöstad som sträcker ut sig kring Luossajärvi är en bild som grumlas något av att LKAB planerar att torrlägga sjön ytterligare i samband med att nästa huvudnivå anläggs. Hur persontrafiken på järnvägen ska ansluta till staden är inte heller klarlagt; idag går järnvägen längs med sjön.

Media har också förmedlat tankar framtagen av en av Kirunas föreningar. Här märks till exempel visionen om ett kulturhus som rymmer bland annat länskonstmuseum, samt kommunens och LKAB:s arkiv. Tyvärr tycks föreningen vara ganska ensam om denna vision. Ett länskonstmuseum är i vardande i Norrbotten, avsikten är att det ska ha sitt säte i Kiruna. En museibygnad i paritet med kyrkan och stadshuset skulle kunna bli en stark symbolbyggnad i och för det nya Kiruna.

De byggnader som oftast nämns i samband med stadsomvandlingen är den äldre träbebyggelsen - särskilt Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, bolagshotellet och kyrkan brukar nämnas - samt stadshuset. Dessa byggnader finns också inritade på kommunens skisser för det framtida Kirunas utbredning. Det finns en föreställning om att dessa byggnader kommer att flyttas. Dels då kommunen framhåller att så mycket som möjligt av bebyggelsen ska flyttas och detta är allmänt uppskattade byggnader, dels då LKAB i varje fall initialt signalerade att de skulle flyttas.

En motbild till detta har börjat målas upp, på initiativ av LKAB. Det är inte så att byggnadernas kulturvärden ifrågasätts, istället reduceras frågan till att handla om en praktisk funktion – en lägenhet att bo i – och kopplas

till snäva ekonomiska kostnader. Vad denna svängning beror på är oklart. Det tycks finnas en ovilja från LKAB:s sida att flytta byggnader, efter ett misslyckande som ägde rum i Malmberget. Å andra sidan så har åtskilliga byggnader tidigare flyttats med framgång. Samtliga flyttade byggnader i Malmberget utgörs av villabebyggelse från 60-talet eller senare. De har flyttats snarare på grund av att det bedömts vara ekonomiskt fördelaktigt än utifrån kulturhistoriska värderingar. Det kan också bero på att det är olika personer inom LKAB som har gjort dessa uttalanden. Sedan 2004 har det skett en del personalförändringar på olika tjänster inom företaget, och det är möjligt att olika personer har gjort olika bedömningar. Ytterligare en förklaring kan vara att det gjorts utredningar som visar på svårigheter att flytta husen, eller i varje fall att det är förenat med stora ekonomiska kostnader. Så sägs det i media, men då utredningarna inte är offentliga är det svårt att bedöma detta.

Bilden av att det skulle vara ekonomiskt kostsamt har också en motbild; bland annat gör kommunen en helt annan bedömning i den fördjupade översiktsplanen. Boverket har ifrågasatt flyttkostnaderna som LKAB har presenterat.

VARDAGSLIVETS KIRUNA

I föregående avsnitt presenteras tre etablerade föreställningar om Kiruna, och platser som synliggörs inom ramen för dessa. I källmaterialet framträder emellertid fler platser, och fler aspekter på Kiruna, än som kan knytas till dessa föreställningar. Detta märks framför allt i enkätundersökningen. Det är uppenbart att det finns företeelser och platser som är viktiga, då de är en del av att leva i Kiruna. Här presenteras några av de platser som är återkommande i källmaterialet.

Det bör påpekas att det är hur Kiruna används av kirunabor i de övre tonåren som beskrivs, även om naturligtvis fler kan instämma i det som sägs. Då faktorer som ålder och sysselsättning påverkar hur man nyttjar staden blir dock bilden som här tecknas av vardagslivets Kiruna begränsad.

Viktiga platser för kirunaungdomarna

Natur & klimat

Ett kännetecken för Kiruna är klimatet och landskapsbilden. Detta beskrivs av gymnasieeleverna bland annat som att Kiruna är *”En blåsig, kall stad, där jag gått i skolan sedan ettan. Det är också ett ställe där det finns för mycket backar. Det är halt att gå i högklackat här.”*²¹⁵, liksom att *”Kiruna för mig är bara en stad med uppførsbackar och motvind.”*²¹⁶

Det framgår att många uppfattar Kiruna som väldigt mycket vinter, det är *”Kallt och mycket uppførsbackar samt snöigt.”*²¹⁷, eller att *”Kiruna är för mig en vinterstad. Mycket snö, is och kallt.”*²¹⁸ Vidare så sägs att *”Det speciella med Kiruna är klimatet och platsen den ligger på. Vi är omgiven av fjäll och skog och...snö. Är man inte så mycket för vinter är det ingen plats för den.”*²¹⁹ En annan synpunkt är att *”Det är väl att om man är vinter-människa så har man tur. Fast när vi väl får sommar så är det fint, soligt, utebadet, naturen, plus att vi har en jätte bra festival.”*²²⁰

Närheten till naturen och utblickarna mot omgivningen framhålls, *”Gillar att man vart som helst i stan kan se naturen som finns utanför.”*²²¹ Landskapet uppskattas också, *”Det känns som om man är på fjället fast man är i en stad.”*²²² Det framhålls även att *”Miljöer är det som är speciellt med Kiruna. Här finns det fjäll, rent vatten, mycket skog och midnattssol.”*²²³

Kommunen uppmärksammar också Kirunas klimat och natur, *”De för Kiruna så unika kvalitéerna med stora orörda marker, ren luft och rent vatten ger många möjligheter.”*²²⁴ Stadsplanen, landets första

²¹⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 2

²¹⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 213

²¹⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 6

²¹⁸ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 89

²¹⁹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 333

²²⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 531

²²¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 66

²²² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 214

²²³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 410

²²⁴ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 13

klimatanpassade, ses som ett exempel på framsynt planering med tanke på detta.²²⁵

Sport & friluftsliv

Sport och friluftsliv är något som lyfts fram i enkätundersökningen (se fig. 30). Bland det som uppskattas, och därmed anses bevarandevärdt, hör Lombardia och Matojärvi idrottsplatser. *"[Lombia ska bevaras] För att där tränar jag hocky."*²²⁶, och att *"Matojärvi ishall [ska bevaras]. För att Börje Salming har spelat där."*²²⁷, men också för att *"Det var Sveriges första inomhus ishall."*²²⁸. Matojärvi har även uppmärksammats i en insändare av några sjätteklassare på Bolagsskolan, *"Kiruna kommun borde reparera Matojärvi för det är en av Sveriges äldsta islador. Den är antik och måste bevaras, till exempel måla om, fixa finare bänkar, sätta upp bilder på juniorspelare, städa upp och sätta upp skräpkorgar. Helt enkelt gör Matojärvi till en trevlig mötesplats för oss unga."*²²⁹

Vidare så ska *"Stallet i Karhuniemi [bevaras]. Där har jag mitt liv."*²³⁰ Märkligt nog nämns inte stallet vid Lombardia. Platser som "Schacket" (vid Centralskolan) och vattentornet anses också bevarandevärda, antagligen för att de är populära skateställen.²³¹ Vidare anses att *"Slalombacken [ska bevaras]! För att jag tycker om att åka snowboard."*²³²

Kiruna är bra också eftersom *"Härifrån är det ett bra utgångsläge för jakt, fiske och friluftsliv. Som betyder mycket för mig."*²³³ Likaså anses att *"Luossajön [ska bevaras]. Trevligt ställe ganska centralt. Mysigt att det är nära till ett ställe där man kan fiska."*²³⁴, och *"Kiruna är mitt allt. Här kan jag njuta av livet och ha tillgång till fiskevatten, jaktmarker, skoterkörning och avnjuta snowboard åkning."*²³⁵

²²⁵ Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort (2006) s 60

²²⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 19

²²⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 134

²²⁸ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 363

²²⁹ Medelind, Isberg & Marjavaara, Gör något åt Matojärvi, NK 2009-05-11, s 6

²³⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 163

²³¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 47, 53, 279

²³² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 73

²³³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 106

²³⁴ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 224

²³⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 338

Fig. 26. Matojärvi islada.

Fig. 27. Schacket, vid Centralskolan.

Hemmet & hemstaden

För de yngre kirunaborna framträder Kiruna som den trygga hemstaden. En småstad som är lite tråkig, men också mysig. Många pendlar dit från de omkringliggande byarna för att gå i skolan. *"Alla mina jämnåriga från hembyn och andra byar bor (veckopendlar) också här, vilket ger en "byakänsla". Befolkningen är 'enkel' och man kan vara sig själv utan att bli utstirrad...I vissa andra städer hade man nog inte lika frimodigt gått runt i kängor och karva-lakki ☺ Gillar även den tornedalska andan med våran egen kultur och vårt eget språk (meän kieli)."*²³⁶

Kiruna är också *"Min dammiga hemstad."*²³⁷ vilket troligen anspelar på det gruvdamm som uppstår genom LKAB:s verksamhet. *"En trygg liten stad fast riktigt tråkig."*²³⁸ och *"En fin och mysig stad."*²³⁹ är andra omdömen.

²³⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 393

²³⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 568

²³⁸ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 78

²³⁹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 275

Det sociala livet är viktigt, Kiruna är en plats där många har mycket släktingar och vänner. Åsikter som att Kiruna är *"Min hemstad. Ett ställe där alla mina vänner och släktingar är samlade."*²⁴⁰, eller att *"Det speciella med Kiruna är gemytligheten, du känner många människor. Det är en liten stad. Jag tycker man kan känna trygghet i Kiruna."*²⁴¹ är återkommande. Synpunkter som att *"Det som är speciellt med Kiruna är att det är en stad men samtidigt är den så pass liten att man känner ganska många i sin egen ålder, vilket är bra. Man känner samhörighet med varann."*²⁴², liksom att *"Kiruna är en speciell stad. Det finns en sorts byakänsla som man inte kan känna i någon annan stad jag varit i. Tack vare denna byakänsla, där flera av invånarna kommer från byn, kommer jag nog att bli kvar här."*²⁴³ förekommer också.

För många är också det egna hemmet en viktig plats. Bevarandevärd är till exempel *"Min lägenhet för den är så gammal och ful utanpå men ändå jätte fin och hemtrevlig inuti. Det går ju inte och klara sig utan bara!"*²⁴⁴

Jobb & skola

Kiruna är också en plats för jobb och skola. Kanske bilden förstärks av att många reser dit från de omkringliggande byarna av dessa skäl. Kiruna är för dem helt enkelt *"En plats dit man måste fara på veckorna för att gå skola."*²⁴⁵

Det sägs också att *"Det är mest som ett arbetsläger, hit måste man komma för att tjäna pengar. På loven och semestern är man bara i byn."*²⁴⁶, eller *"LKAB= framtida arb.platsen."*²⁴⁷ I sammanhanget kan nämnas att det finns en tradition av arbetspendling till Kiruna. Många, inte minst från Tornedalen, har veckopendlat till arbetet i Kiruna. Detta har gett upphov till det så kallade Tornedalsrallyt, när arbetarna vid arbetsveckans slut kört till sina hemorter.

²⁴⁰ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 98

²⁴¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 523

²⁴² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 505

²⁴³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 392

²⁴⁴ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 451

²⁴⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 44

²⁴⁶ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 18

²⁴⁷ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 160

Fig. 28. Hjalmar Lundbohmsskolan. Den kommunala gymnasieskolan, där enkätundersökningen genomfördes.

Plats för möten

Staden fyller också en funktion som mötesplats (se fig. 30). Kiruna kommun pekar ut ett antal mötesplatser som viktiga för kirunaborna. Till dessa hör torg och parker som Meschplan, Järnvägsparken och Vänortstorget. Badhuset, Folkets hus, Coop Forum är också viktiga, liksom restauranger, pubar och olika sportanläggningar.²⁴⁸ Även gymnasieungdomarna uppskattar Järnvägsparken, och de ser gärna fler parker och grönområden i staden.

Det numera nedlagda Domus, som låg i centrum, var också en viktig mötesplats för många kirunabor, där de kunde träffas över en kopp kaffe, se travlopp eller spela online. I samband med nedläggningen uttryckte några stamkunder att de hoppades hitta någon annan spelhörna, men att de aldrig kommer att samlas på Coop Forum, det vill säga det köpcentret som växer sig allt större utanför stadskärnan.²⁴⁹

Viktiga arrangemang är bland annat Snöfestivalen, Kirunafestivalen och olika marknader.²⁵⁰ I synnerhet Kirunafestivalen lyfts fram av flera gymnasieelever, *"Kirunafestivalen är lätt den bästa tillställningen i Sverige."*²⁵¹

Eleverna sätter även värde på platser som *"Badhuset (Nautilus) Luossa Stadshuset Valentinokällaren Sporthallen Lazerson [ska bevaras]. De gör stadslivet lättare ☺"*²⁵² och *"Bland annat Yamahacenter, Nan King restaurangen och Sporthallen [ska bevaras]. Det är fina platser. Yamahacenter säljer dom bästa skotrarna. Och Nan King restaurangen har väldigt god mat och Sporthallen har massa sporter som behövs."*²⁵³

Dessa platser kan tolkas dels som viktiga mötesplatser för ungdomarna, dels att badhuset och sporthallen är viktiga för dem som har ett sportintresse.

²⁴⁸ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 112

²⁴⁹ Sternlund, Här fanns allt som en familj behövde, NSD 2009-03-19, s 22 f

²⁵⁰ Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort (2006) s 143

²⁵¹ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 402

²⁵² Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 125

²⁵³ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 193

Även "Babylon Hotel Scandic + ferrum Brända tomten Oleary's Utebadet Statoil norra [ska bevaras]. Någon stans att gå"²⁵⁴ liksom "Glada 27an Kyrkan Annis Grill Pizzeria Secilia Stadshuset [ska bevaras]. För att det är intressanta och fina, vackra platser som inte borde rivas."²⁵⁵

Fig. 29 Järnvägsparken.

Vardagens platser

I det här avsnittet har platser och företeelser som är en viktig del av de unga kirunabornas vardagsliv presenterats. Många av platserna låter sig dock inte geografiskt avgränsas, och markeras på en karta. Även om natur- och friluftsliv är betydelsefullt för många, så beskrivs de dels i allmänna ordalag, dels utgör de upplevelser utanför tätortsbebyggelsen. Det egna hemmet är en viktig plats för många; att försöka identifiera enskilda adresser är inte meningsfullt i detta sammanhang. På liknande sätt framhålls att arbete och skola är viktiga delar av vardagslivet, men specifika platser nämns i princip inte.

Det som är möjligt att geografiskt placera är framför allt platser kopplade till sportaktiviteter, samt andra viktiga mötesplatser.

²⁵⁴ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 527

²⁵⁵ Enkätundersökning Hjalmar Lundbohmsskolan, svar nr 404

Fig. 30. Karta över vardagslivets Kiruna. Rött markerar för kirunaborna viktiga platser. Det är bland annat platser med anknytning till sport, samt mötesplatser av olika slag som varit möjliga att identifiera. Även Hjalmar Lundbohmsskolan är markerad. (Se bilaga 8 för större karta.)

Diskussion

För gymnasieeleverna kretsar mycket kring skola, fritidsintressen och hemmiljö, vilket är föga förvånande. Det många ger uttryck för är att Kiruna är den trygga, men tråkiga, hemstaden. I detta tycks finnas en stor social trygghet, en förankring genom att släkt och vänner finns där, liksom förmodligen i umgänge med andra genom föreningsliv och sportaktiviteter. Att staden är så pass liten att "alla känner alla" bidrar också till känslan av trygghet.

Mötesplatser fyller en viktig funktion i Kiruna. Kaféer, matställen och krogar hör till dessa. Musik är en viktig del av livet för många, och musikrörelsen är stor. Det märks dels att många spelar instrument själva, dels att den årligen återkommande Kirunafestivalen är mycket uppskattad. Bilden av att mötesplatser är betydelsefulla stärks även genom kommunens fördjupade översiktsplan och av några tidningsartiklar.

Sport och friluftsliv, är viktigt för många elever. I sportsammanhang är det nog hockeyn – Matojärvi och Lombia – som tillsammans med Luossavaarabacken nämns mest frekvent, men annat så som ridning och skateboardåkning framhålls också. Stallet nämns endast av enstaka elever vilket kan tyckas lite märkligt då ridning generellt är en vanlig fritidssysselsättning. Jakt, fiske och skoterkörning nämns också av en del elever. Sammantaget så fyller dessa olika aktiviteter en stor funktion i mångas liv.

Dessa intressen gynnas naturligtvis av klimatet och stadens naturnära lokalisering. Att eleverna ger uttryck för att det inte finns så mycket att göra i Kiruna om man inte är intresserad av friluftsliv eller, kanske i synnerhet, vinteraktiviteter, kan vara värt att beakta när staden ska göras mer attraktiv.

Intressen inom andra områden än sport och musik går inte att utläsa ur enkäten. Detta kan bero på att enkäten uppmuntrade platsrelaterade svar, så intressen som inte kräver särskilda anläggningar för utövandet kan därför ha fallit bort.

Att Kiruna ses som tråkig är bland annat för att det inte finns så mycket att göra där; kanske de som tycker så hör till de elever som inte är intresserade av sport- och friluftsliv eller föreningsaktiva. Bilden av ett tråkigt Kiruna hänger också samman med att det i gymnasieelevernas ögon finns för lite affärer i Kiruna.

Kiruna sammanknippas också med skola och arbete. Några ser skolan som något positivt, för andra är det ett arbetsläger. Att skolan är viktigt för gymnasieelever är i och för sig inte så konstigt, men det är troligt att bilden förstärks då många veckopendlar från kommunens byar. Skolan blir ett tydligt syfte för att vistas i Kiruna.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Kiruna och kulturmiljön

I inledningen konstaterades att i stadsomvandlingens Kiruna kommer principiella frågor inom kulturvården att ställas på sin spets. Här uppmärksammas några aspekter kring Kiruna som kulturmiljö, med utgångspunkt i de föreställningar som framkommit i tidigare avsnitt.

Gruvan som kulturmiljö?

Industrilandskapet utgör en del av den kulturmiljö som är av riksintresse. Kirunas identitet som gruvstad är stark, men det är inte i första hand som kulturmiljö gruvstaden framträder. Det är snarare gruvan som en viktig del av Kirunas näringsliv som framkommer i materialet.

Gruvbergen, och i viss mån gruvlavarna, är de platser som tydligast syns i föreställningen om Kiruna som gruvstaden. De beskrivs dock snarare som karaktärsfulla inslag i stadsbilden, än som uttalad kulturmiljö.

En paradoxal situation för kulturmiljön är också att en konsekvens av en utvidgad gruvdrift å ena sidan medför att industrilandskapet stärks, men å andra sidan att detta sker på bekostnad av den värdefulla stadsmiljön.

Mönsterstaden som ska flytta

Merparten av Kirunas etablerade kulturmiljöer uppfattas som värdefulla då de speglar mönsterstaden. Det finns en relativt stark konsensus mellan olika aktörer, särskilt kommunen och kirunaborna, kring vad som är värdefull bebyggelse i Kiruna.

Den erkända kulturmiljön utgörs framför allt av Kirunas äldsta bebyggelse, god arkitektur som är ett kännetecken för mönsterstaden. Det förefaller vara ett kriterium för att något ska betraktas som kulturmiljö, att det också är unika byggnader utmärkande just för Kiruna. Det vanliga och vardagliga, det som skulle kunna vara uppfört var som helst, uppskattas inte. Kirunas bebyggelse uppförd under senare epoker betraktas över lag inte bara som ointressant utan blir också direkt nedvärderad, som något som förstör stadsmiljön. Detta kan jämföras med andra orter i Sverige, där till exempel värderingen av miljonprogrammets bebyggelse har förändrats under de senaste åren och denna har börjat uppmärksammas som kulturmiljö.

En förskjutning av hur Kiruna framställs i de kommunala planerna och dokumenten skulle på sikt kunna leda till en förändrad syn på kulturmiljön. När kommunen under 1980-talet började planera utifrån ett bevarandeperspektiv så var det huvudsakligen den äldsta bebyggelsen och därmed vissa områden som prioriterades. I den fördjupade översiktsplanen och i kulturmiljöanalysen beskrivs hela staden och stadsutvecklingen fram till idag. Även om stora delar av bebyggelsen inte uppskattas idag, så finns den i kirunabornas medvetande. Den har börjat bli synlig.

Förmodligen kommer delar av att den uppvärderas i framtiden. Eller också fortsätter den att tjäna som avskräckande exempel, och visa hur det nya Kiruna inte ska få gestaltas.

Kiruna som mönsterstad är ingen ny bild, den har funnits under en lång tid. Men med anledning av stadsomvandlingen blir mönsterstaden viktig.

Den blir något att bygga vidare på in i framtiden. Den blir också en del av att skapa positiva bilder som ska förknippas med den kommande förändringen. I föreställningen om mönsterstaden framstår Hjalmar Lundbohm som den framsynte samhällsbyggaren.

Någon närmare analys av vad som konstituerade mönsterstaden då eller vad som utgör framtidens mönsterstad nu görs inte, liksom Lundbohm okritiskt framhålls som en förebild. Det finns dock skillnader. Idag ska samhällsplanering ske i demokratiskt förankrade processer. Detta var inte aktuellt när Kiruna grundades. När mönsterstaden etablerades, byggdes den som ett väl planerat, idealt samhälle efter internationella förebilder. Någon lokal byggnadstradition att falla tillbaka på fanns inte. Detta i motsats till dagens förhållande. Det nya Kiruna, den nya mönsterstaden, ska byggas med den gamla som förebild. Om möjligt ska också delar av det gamla Kiruna finnas kvar i den nya.

Omdefinierad kulturmiljö?

Stadsomvandlingen har påverkat bilden av Kiruna i olika avseenden. Framför allt har Kiruna på kort tid blivit staden som ska flytta.

Visserligen försvann stadsdelen Ön slutgiltigt under 1980-talet när den hamnade inom gruvans dåvarande deformationsområde. Det har planerats för förändring av delar av samhället tidigare, i stadsdelen Nedre Norrmalm, när LKAB under 1960-talet signalerade att malmbrytningen skulle påverka denna bebyggelse. Vilken uppmärksamhet detta fick i samtiden ligger utanför denna uppsats att undersöka, men det är få som minns det idag. Det är först nu, under början av 2000-talet, som stadsflytt har blivit ett begrepp.

Stadsomvandlingen förstärker bilden av att Kiruna är en gruvstad, och inte minst att staden kommer så att förbli under en lång tid framöver. I kommunens översiktsplan från 2002 framgår att framtida gruvbrytning kan orsaka att järnvägen måste flyttas och stora delar av staden rivs. Ett alternativ till LKAB:s expansion ansågs vara att istället utveckla andra näringar.²⁵⁶ Ett sådant resonemang har inte varit aktuellt nu, istället hamnar fokus på gruvnäringen. Kiruna framstår som ett brukssamhälle som till stor del är beroende av bolagets vilja.

Kiruna har blivit staden som ska flytta. Detta är en föreställning som vuxit sig stark under de senaste åren, och som blivit en del av Kirunas identitet. Kan stadsflytten också bli en del av Kirunas kulturmiljö? Enligt kulturmiljövårdens rådande praxis är inte flytt av byggnader tillrådligt. Men i praktiken är det bevarande genom flytt som blir den enda möjliga lösningen för en del av Kirunas bebyggelse. Sett i kontexten att markdeformationer är en naturlig företeelse i ett gruvssamhälle, där en del av den nya identiteten blir att Kiruna är en stad som ständigt rör på sig och som flyttar i takt med malmbrytningen, är det inte någon orimlig tanke att husflytt faktiskt kan skapa mervärden för en del av bebyggelsen.

Vardagslivet som kulturmiljö?

I avsnittet om vardagslivets Kiruna framkommer att det finns viktiga platser, men de sammanfaller inte i någon större utsträckning med de etablerade kulturmiljöer som finns. Snarare tvärtom. Flera av de vardagliga miljöer som identifieras kan ses som en del av den konventionella stadens fula och tråkiga byggnader.

²⁵⁶ Översiktsplan Kiruna kommun, del 2 (2002)

En byggnad som utmärker sig är Matojärvi ishockeylada. Uppenbart har den en funktion att fylla, men för de yngre kirunaborna har den värden utöver detta. Den har ett åldersvärde - den är Sveriges äldsta. Det åberopas också ett personhistoriskt värde - en känd hockeyspelare började sin karriär där. Däremot förknippas den inte med några arkitektoniska värden. Möjligen kan den ses som en exponent för Kirunas föreningsliv, och som sådan utgöra en del av mönsterstaden. Den är dock inte, i varje fall inte ännu, en del av en erkänd och etablerad kulturmiljö.

Det osynliggjorda

Vilka bilder, och därmed vilka platser, saknas bland de ovan beskrivna? Vilka perspektiv glöms bort eller negligeras? Detta har delvis berörts tidigare i uppsatsen. Här prövas det även med utgångspunkt i miljöbalken, som reglerar Sveriges riksintressen, samt utifrån Riksantikvarieämbetets program för *Det moderna samhällets kulturarv*. Programmet är intressant då det bland annat inspirerats av projektet *Svenska industriminnen – berättelser om vårt samhälles historia*, där Kiruna ingår genom att vara en del av Norrbottens teknologiska megasystem.²⁵⁷

Utanför föreställningarna

Tidigare analyser, *Vad är Kiruna värt?* och *Kulturmiljöanalys Kiruna*, pekar på att det är svårt att etablera nya kulturmiljöer. En bidragande orsak är sannolikt att de inte ryms inom föreställningen om mönsterstaden.

Mönsterstadstanken är stark, samtidigt som den endast inkluderar ett fåtal platser. Bebyggelse som av olika skäl hamnar utanför bilden om mönsterstaden kan vara svår att uppmärksamma och, i förekommande fall, att prata om i termer av varsamhet eller bevarande.

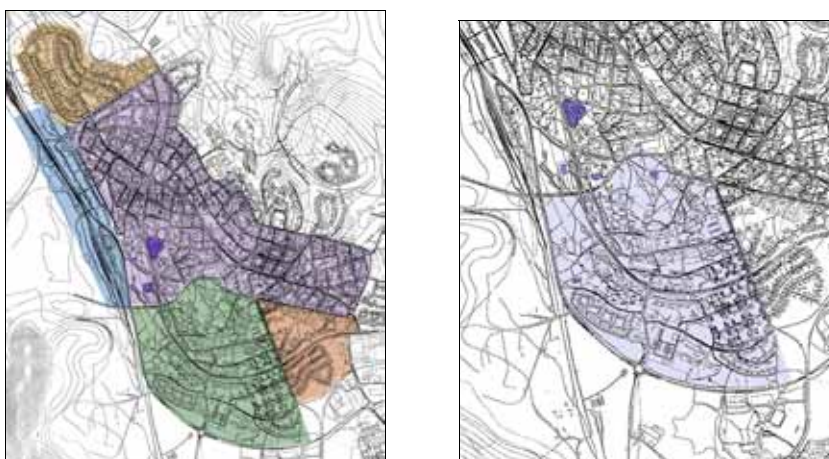

Fig. 31. Brunnströms mönsterstad jämfört med mönsterstaden som framträder i källmaterialet.

I figur 31 jämförs mönsterstadens utsträckning så som Lasse Brunnström uppmärksammar den, med den bebyggelse som framträder i det undersökta källmaterialet. Skillnaden är slående. Brunnström

²⁵⁷ Program. Det moderna samhällets kulturarv (2006) s 4

fokuserar inte på enskilda byggnader, däremot på företeelser som konstituerar mönsterstaden, så som välplanerade stadsdelar med omsorgsfullt gestaltade byggnader. Fokus ligger på arkitektur av erkända arkitekter. En stor del av Kirunas bebyggelse skulle med denna utgångspunkt kunna definieras som en del av mönsterstaden.

Trots detta är det ett fåtal platser som är synliga på kartan över mönsterstaden. Bolagsområdet är den enda stadsdel som framhålls. Varken Stadsplanen eller SJ-området omnämns fastän de utgör väsentliga inslag i etableringen av mönsterstaden. Dessa stadsdelar är dock en del av den etablerade kulturmiljön, bland annat genom kommunens bevarandeplan. Detta till skillnad från 1950-talsområdena Luossavaara och Triangeln, vilka framhålls av Brunnström.

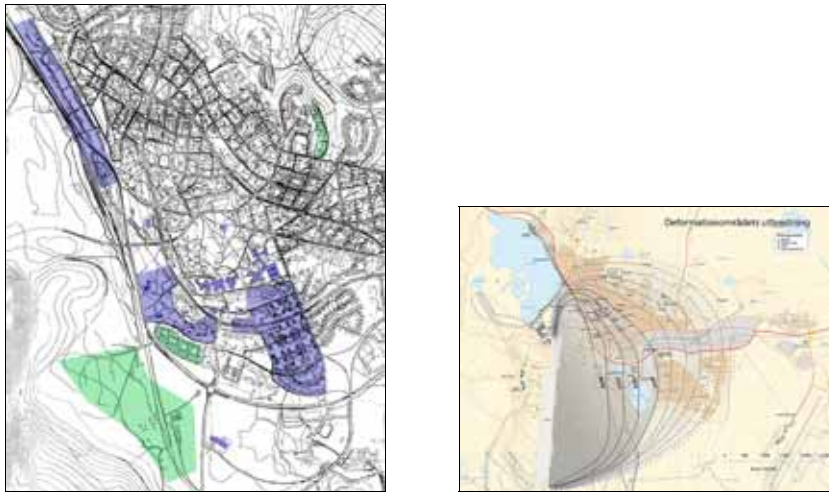

Fig. 32. Staden som ska flytta jämfört med LKAB:s beräknade deformationsutbredning.

Att bolagsområdet är så framträdande kan delvis bero på att det hör till det första att påverkas av stadsomvandlingen. Samtidigt påverkas SJ-området också inom en snar framtid, i och med att järnvägen dras om. Detta framstår dock mer som en praktisk fråga i källmaterialet – hur järnvägen ska ansluta till stadsbebyggelsen och var ett resecentrum ska anläggas – än som påverkan på mönsterstaden och på kulturmiljön.

Över lag har det blivit starkt fokus på staden som ska flytta, och de miljöer som hör till denna föreställning. Miljöer som inte påverkas av stadsomvandlingen genom att i närtid hamna inom deformationsutbredningen har hamnat i skymundan. Samtidigt står det klart att förändringarna kommer att ske under en lång tidsperiod. Strategier för att förvalta, inte bara att flytta, bebyggelse är nödvändiga.

Miljöbalkens hållbarhetskriterier

I miljöbalken (1998:808) slås fast i 1 § i 1 kapitlet att:

”Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att

*förändra och bruka naturen är förenad med att ansvar för att förvalta naturen väl.*²⁵⁸

Vidare framgår det bland annat att miljöbalken ska användas så att *”värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas”* liksom att *”mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas”*.²⁵⁹

Perspektiv på en ekologisk hållbarhet saknas i stor utsträckning i de ovan beskrivna föreställningarna, bortsett från detaljplanens skrivningar om att rivningsmassor om möjligt ska återanvändas som fyllnadsmaterial. Ur ett ekologiskt perspektiv ter det sig tveksamt om ett resurskrävande projekt som en stadsomvandling, för att inte tala om energikrävande exploatering av begränsade naturresurser som järnmalm, är långsiktigt hållbart.

Att inte fortsätta med gruvhanteringen så länge det är ekonomiskt lönsamt tycks aldrig ha varit något alternativ, utan detta riksintresse ska prioriteras. Detta förefaller de flesta vara eniga om. Den samhälls-ekonomiska hållbarheten anses med andra ord vara den viktigare att värna.

En fortsatt järnmalmsexploatering gynnar också den sociala hållbarheten, i den meningen att arbetstillfällena och ett stabilt befolkningsunderlag är viktigt för Kiruna. Detta skapar utrymme för välfärd och offentliga satsningar, samt ger underlag för köpkraft vilken gynnar handel och service i kommunen.

Det finns goda möjligheter till en långsiktig kulturell hållbarhet i Kiruna. Det framgår av det genomgångna materialet att Kiruna är rik på uppskattad kulturmiljö. Det finns en vilja att denna ska tas om hand i stadsomvandlingsprocessen. Samtidigt finns det en uppenbar risk att den kommer att offras i värnandet om den ekonomiska lönsamheten. Det fokus som läggs på kostnader och tekniska frågor jämfört med hänsynen till kulturvärden, som är svåra att sätta prislapp på, är uppenbar.

Det moderna samhällets kulturarv

I programmet för det moderna samhällets kulturarv läggs vikt vid att det krävs en medvetenhet om vilket historiskt perspektiv som används i arbetet med kulturmiljön. Begreppen klass, genus, etnicitet och generation anges som analysredskap för att nyansera bilden av vems samhälle och vems historia som skildras.²⁶⁰

Inget av dessa begrepp framträder i någon större utsträckning i ovan beskrivna föreställningar. Någon tydlig analys av Kiruna och Kirunas kulturmiljöer ur dessa perspektiv märks inte i källmaterialet. Kanske en orsak kan vara att föreställningen om mönsterstaden är så väletablerad. Fördjupade analyser skulle såväl kunna förstärka föreställningen som ifrågasätta den.

Kiruna kommun berör den samiska kulturen, i anslutning till resonemang om rennäringen. Med tanke på att kommunen även beskriver

²⁵⁸ Regelverk för hushållning, planering och byggande: utdrag ur miljöbalken med vissa förordningar, plan- och bygglagen med vissa förordningar och föreskrifter, byggnadsverkslagen med vissa förordningar och föreskrifter (2007) s 9

²⁵⁹ Regelverk för hushållning, planering och byggande: utdrag ur miljöbalken med vissa förordningar, plan- och bygglagen med vissa förordningar och föreskrifter, byggnadsverkslagen med vissa förordningar och föreskrifter (2007) s 9

²⁶⁰ Program. Det moderna samhällets kulturarv (2006) s 5 f

sig själv som trekulturell, är det förvånande att de samiska och finska kulturerna är så marginaliserade i källmaterialet. Om kulturmiljön beskrivs ur ett historiskt perspektiv är det förståeligt att det trekulturella framhävs, om än i begränsad omfattning. Detta fokus bidrar däremot till att osynliggöra andra, senare invandrade, kulturer i samhället.

Tidigare analyser tyder på att historia lätt reproduceras, där vissa miljöer traderas som värdefulla och intressanta. En orsak kan vara att planering ofta utgår från tidigare dokument och utredningar, varför ”nya” perspektiv så som genus, etnicitet eller generationstillhörighet har svårt att få genomslag. Detta förstärker de föreställningar som redan är etablerade. Att bryta mönstret, och nyansera rådande föreställningar, skulle kräva mer specificerat kunskapsunderlag att stödja sig på för att integrera nya perspektiv i planeringen.

Det som är Kiruna

Det finns flera starka, etablerade föreställningar om Kiruna. I uppsatsen identifieras *Gruvstaden*, *Mönsterstaden* samt *Staden som ska flytta*, med korresponderande imaginära geografier. Att olika föreställningar skapar skiftande geografier, där olika representationer av Kirunas bebyggelse uppmärksammas, märks tydligt.

Mest framträdande är det vid en jämförelse mellan Gruvstaden och Mönsterstaden (se fig. 33). Det är helt olika geografier som speglar respektive föreställning. Gruvstadens representationer finns i industrilandskapet, Mönsterstadens utgör däremot en del av stadsmiljön.

Fig. 33. Gruvstaden jämfört med mönsterstaden.

Att Kiruna har blivit *Staden som ska flytta* är troligen en konsekvens av att Kiruna också är både Gruvstaden och Mönsterstaden. Att en gruvstad anpassar sig till gruvnäringen ter sig naturligt. Samtidigt kan inte en mönsterstad behandlas hur som helst – alltså måste den flyttas. I varje fall aktualiseras en flytt av byggnader som representerar Mönsterstaden.

Delar av Staden som ska flytta och Mönsterstaden överlappar därmed varandra geografiskt (se fig. 34). Det är framför allt i Bolagsområdet det ”bränner till”, det vill säga i den del av Kiruna som först påverkas av deformationsutbredningen. Staden som ska flytta rymmer indirekt en representation för gruvstaden genom den tidigare stadsdelen Ön, det

grönmarkerade området längst till vänster på kartan, som för omkring trettio år sedan avvecklades och där markdeformationen numera breder ut sig.

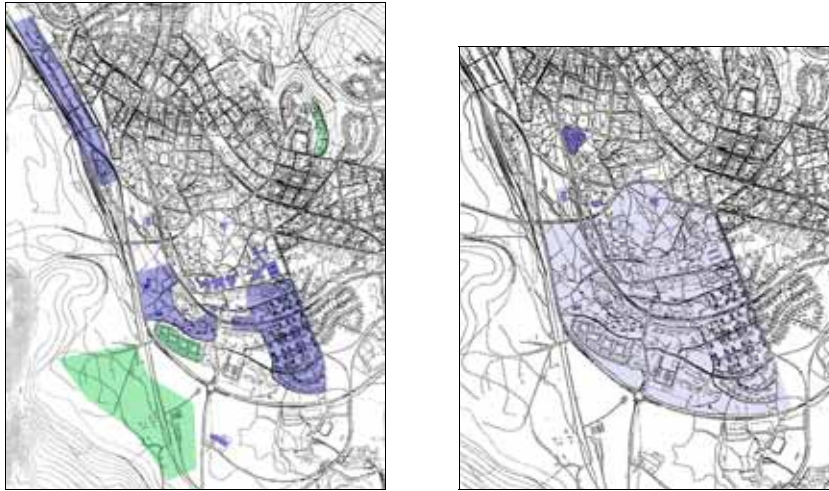

Fig. 34. Staden som ska flytta jämfört med mönsterstaden.

Förutom bebyggelsen som anknyter till dessa etablerade föreställningar finns det platser som blir viktiga genom den vardagliga användningen av dem. Genom att Kiruna är platsen för skola och arbete, fritidssysselsättning och så vidare skapas en vardagslivets imaginära geografi. Även om någon enstaka byggnad i denna geografi sammanfaller med Mönsterstaden och med Staden som ska flytta, så är det av andra skäl de är viktiga här.

Vardagslivets Kiruna rymmer bebyggelse som anses vara betydelsefull och den betraktas, liksom Mönsterstaden, som värdefull och bevarandevärd. Men inom ramen för föreställningen om Mönsterstaden betraktas samma, eller liknande, bebyggelse som ful och tråkig. Den uppfattas som misstag inom stadsbyggnadskonsten, eller också negligeras den. Den utgörs av en helt annan slags bebyggelse än den som anses värdefull och bevarandevärd som en del av Mönsterstaden. Det är Mönsterstadens bebyggelse som har blivit en del av den etablerade kulturmiljön.

Vardagslivets Kiruna utgörs därmed, i princip, av en annan geografi än den etablerade kulturmiljön. Även om det är Mönsterstadens geografi som till stor del sammanfaller med den etablerade bilden av kulturmiljön, så överlappar den också såväl Gruvstaden och Staden som ska flytta (jämför fig. 33-35).

Fig. 35. Vardagslivets Kiruna jämfört med den etablerade kulturmiljön.

Med utgångspunkt i Henri Lefebvres rumsliga triad kan de imaginära geografierna tolkas som olika former av rumsproduktion. De dominerande föreställningarna – om Gruvstaden, Mönsterstaden och Staden som ska flytta – konstrueras som *rummets representationer*. Vardagslivets Kiruna är däremot att betrakta som en del av en *rumslig praktik*. Samtidigt uppmärksammas delar av bebyggelsen som ett *representationernas rum*.

Bebyggelsen inom geografierna synliggörs i ett samspel mellan de olika formerna för rumsproduktion.

Mönsterstaden är ett abstrakt begrepp, ett huvudsakligen föreställt (historiskt) rum eller ett visionerat (framtida) rum. Det är nära förknippat med Kirunas historiska framväxt. Det används i planeringen men också i akademiska sammanhang. En stor del av bebyggelsen som representerar Mönsterstaden representerar emellertid också värden som de unga kirunaborna ser i Kiruna. Delvis tillskrivs bebyggelsen historiska värden och anses viktig för att den är en del av Kirunas historia, men också en del av dess identitet som ett unikt samhälle. Värdena är också upplevelsemässigt baserade. Det är generellt sett den äldre bebyggelsen, den som anses vara vacker och charmig, liksom miljöer som på olika sätt har minnen knutna till sig, som uppfattas som viktig. Detta sammantaget gör att Mönsterstadens geografi får en stark genomslagskraft. Planerarnas föreställning om Mönsterstaden får acceptans hos kirunaborna och vice versa. Det kirunaborna tycker är viktiga miljöer och som passar in i Mönsterstaden har förutsättningar att hävdas i planeringen, bland annat som kulturmiljö.

Gruvstaden karaktäriseras också av att vara till största delen ett abstrakt rum, resultatet av planeringens förhållningssätt till Kiruna. Indirekt kan man genom vardagslivets Kiruna ana att Gruvstaden också bottenar i en rumslig praktik, där gruvan utgör en viktig arbetsplats. Samtidigt finns det en påtaglig, fysisk upplevelse av gruvbergen och vissa industrianläggningar som därmed uppfattas som representationer av Gruvstaden.

Staden som ska flytta består, ännu så länge, uteslutande av det planerade och visionerade rummet. Detta gör stadsflytten ifrågasatt. Det pratas om den, men kirunaborna upplever inte att det händer något. Även

om samhällsplanerarna anser att planerna är långt gångna, så är de ännu inte konkreta och erfarenhetsbaserade. Visionen om att Staden ska flytta stärker även den abstrakta idén om Mönsterstaden, där deras imaginära geografier överlappar varandra.

Vardagslivets Kiruna antyder en geografi som är rumsproducerande genom den vardagliga användningen av vissa platser. Den rumsliga praktiken har varit svårast att komma åt genom källmaterialet. Den kan anas i enkätundersökningen, men uppmärksammas i princip inte vare sig i media eller i de kommunala dokumenten. Den tycks inte heller få genomslag i representationerna av Kiruna.

Bebyggelsemiljöer kan uppfattas på olika sätt. Ibland är uppfattningarna motsägelsefulla. Kiruna kan vara olika platser, beroende på vilken föreställning om staden som dominerar. Kartorna visar att de imaginära geografier som finns rymmer väldigt skiftande typer av bebyggelsemiljöer. Alla är viktiga och värdefulla – men på olika sätt.

Det är emellertid endast ett begränsat utsnitt av föreställningarna som har etablerats som kulturmiljö. Det är huvudsakligen Mönsterstaden som accepteras som kulturmiljö. Då delar av Mönsterstadens bebyggelse sammanfaller med Staden som ska flytta förstärks bilden av att vissa byggnader är viktiga ytterligare. Dessa utgörs av ett begränsat antal namngivna byggnader. Huvudsakligen är det stadsdelen Bolagsområdet och enskilda byggnader som Kyrkan, Stadshuset, Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet, gamla sjukstugan, gamla brandstationen samt kvarteret Ort drivaren som framhålls.

Vad som betraktas som kulturmiljö är delvis en fråga om vilken aktör som uppmärksammar bebyggelsen. Myndigheter och institutioner, så som Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, länsmuseum eller Kiruna kommun har en större benägenhet att inkludera en större del av bebyggelsen som en del av kulturmiljön. Dessa aktörer betraktar fler byggnader än de ovan nämnda som en del av Mönsterstaden. Även Gruvstaden har status som kulturmiljö. Media, liksom kirunaborna att döma av enkätundersökningen, har en snävare syn på vad som är viktiga kulturmiljöer.

Däremot tycks kirunaborna ha ett mindre problematiskt förhållningssätt till Staden som ska flytta än vad myndigheter och institutionerna har. Att flytta värdefulla byggnader är i kirunabornas ögon att bevara dem.

Vardagslivets Kiruna utgörs av platser som framför allt uppmärksammas av kirunaborna, och de anses uppenbart värdefulla. De betraktas dock inte som kulturmiljöer, inte av någon aktör. De marginaliseras också i planeringen. Om de uppmärksammas, så är det snarare genom funktion än som plats.

I förlängningen blir det intressant att diskutera vilka miljöer som tillåts bli kulturmiljöer. Uppsatsen visar att det finns tre starka, dominerande föreställningar om Kiruna, men bara en av dem, Mönsterstaden, utgör en självklar grund för att etableras som kulturmiljö. Detta kan tolkas som att de övriga föreställningarna är mindre angelägna att uppmärksammas. Samtidigt är den bebyggelse som generellt uppmärksammas som en del av Mönsterstaden endast en liten del av all tänkbar bebyggelse som mycket väl skulle kunna vara en del av denna föreställning. Uppsatsen indikerar också att på grund av att dessa föreställningar är så väletablerade och dominerande så osynliggörs alternativa föreställningar. Detta påverkar i sin tur historieskrivningen och valet av kulturmiljöer.

SAMMANFATTNING

Bakgrunden till den här uppsatsen är den planerade, och nu pågående, stadsomvandlingen av Kiruna. På grund av kraftigt höjda järnmalmpriser expanderar gruvbolaget LKAB med nya brytningsnivåer, vilket orsakar markdeformationer som närmar sig stadsbebyggelsen. Kiruna är samtidigt en väl etablerad kulturmiljö.

Staden är utpekad som kulturmiljö av riksintresse, då stadsmiljön och industrilandskapet sammantaget utgör ett unikt samhällsbygge. Stora delar av Kiruna omfattas av en kommunal bevarandeplan, kommunen skyddar även många byggnader genom plan- och bygglagen. Där finns också byggnader som skyddas genom kulturminneslagen.

Uppsatsen syftar till att undersöka vilka föreställningar om Kiruna som aktualiseras och lyfts fram i samband med stadsomvandlingen. Detta genomförs genom en textkritisk granskning av tidningsartiklar, kommunala planer och dokument, samt en enkätundersökning gjord vid den kommunala gymnasieskolan. Materialet har producerats efter 2004, när stadsomvandlingen aktualiserades. Genom att identifiera betydelsefulla platser som hör till föreställningarna och markera dessa på en karta, kartläggs imaginära geografier som finns i Kiruna. Detta tydliggör vilka bebyggelsemiljöer som anses betydelsefulla i olika avseenden. Varför olika platser blir betydelsefulla förklaras med hjälp av Henri Lefebvres teori om rumsproduktion som en spatial triad.

Arbetet bygger delvis på mina erfarenheter från att ha arbetat med Kiruna i tjänsten vid Norrbottens museum, och material som jag medverkat till att producera utgör en del av uppsatsens källmaterial. I avsnittet *Tidigare analyser* presenteras detta mer ingående. I rapporten *Vad är Kiruna värt?* redogörs för hur Kiruna kommun, kirunaborna, LKAB, Banverket, Vägverket, Vattenfall samt kulturmiljövårdens institutioner ser på Kiruna som kulturmiljö. *Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1* är en kulturmiljöanalys genomförd på uppdrag av Kiruna kommun.

Tre starka, väletablerade föreställningar om Kiruna har utkristalliserats vid en genomgång av källmaterialet. Dessa är Gruvstaden, Mönsterstaden samt Staden som ska flytta.

Gruvstaden Kiruna är en sedan länge etablerad föreställning, som stärkts i och med LKAB:s expansion. Tydliga miljöer som knyts till gruvstaden är gruvbergen, Luossavaara och Kiirunavaara, som sägs präglade stadsbilden. De byggnadsverk som framför allt framhålls är gruvlavarna, vilka är framträdande i stadens siluett.

Mönsterstaden Kiruna är en föreställning som har funnits länge, men som har fått förnyad kraft i och med stadsomvandlingen. Dels anspelar Mönsterstaden på Kirunas historia och samhällsetableringen kring sekelskiftet 1900, dels på visionerna om det nya Kiruna som ska bli resultatet av stadsomvandlingen. Mönsterstaden som begrepp har delvis etablerats genom Lasse Brunnströms avhandling, liksom genom olika artiklar författade av honom. Det Brunnström poängterar är bland annat att Kiruna är ett välordnat och strikt planerat samhälle, byggt med långsiktighet och en strävan efter permanent bebyggelse. Detta är en kontrast till andra samhällstyper, samtida med Kiruna, uppförda som ett resultat av industrialismen. Vidare var platsens topografiska förutsättningar viktiga vid planläggandet. Byggnaderna som uppfördes

karaktäriserades av att vara god arkitektur, där kvalitet och omsorg om detaljer var viktigt. En stor del av bebyggelsen ritades av välkända och erkända arkitekter. Denna tradition har fortsatt under högmodernismen, när nya stadsdelar har planlagts. Det fanns även en stark framtidstro när Kiruna grundades. Både gruvan och stadsbebyggelsen präglades av att vara i framkant, moderna för sin tid. Folkbildning, skola, föreningsliv, solidaritet är andra nyckelord som förknippas med den historiska mönsterstaden enligt Brunnström.

Det finns en framtidstro förknippad med Kiruna idag, i och med gruvans expansion. Att Kiruna är en stad med en stadsmässig bebyggelse, är också ett karaktärsdrag som framhålls. Kiruna anses även unikt; både som företeelse, och genom delar av bebyggelsen. Bebyggelsen som hör till mönsterstaden kan karaktäriseras som god arkitektur, medvetet gestaltad och anpassad till platsen. Till stor del sammanfaller det som betraktas som god arkitektur med Kirunas unika bebyggelse. Den är också bevarandevärd enligt många av de yngre kirunaborna, och sammanfaller delvis med det som är Kirunas etablerade kulturmiljö. Den bebyggelse som särskilt pekas ut i källmaterialet är stadsdelen Bolagsområdet, och bland byggnaderna framhålls Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmgården, stadshuset, kyrkan, gamla sjukstugan, gamla brandstationen samt kvarteret Ortdrivaren.

Som kontrast till Mönsterstadens bebyggelse tecknas en bild av en konventionell stad, med bebyggelse som skulle kunna vara uppförd var som helst i landet. I blickfånget är bebyggelse som uppförts från 1950-talet och framåt, däribland den så kallade miljonprogramsbebyggelsen. En tydlig motbild till Kiruna som Mönsterstaden tecknas också i Malmberget, ett gruvsamhälle i Gällivare kommun. Malmberget etablerades som en kåkstad ungefär tio år före Kiruna grundades; beslutet att bygga en mönsterstad berodde delvis på de dåliga erfarenheterna därifrån. Malmbergets bebyggelse har också under en längre tid påverkats påtagligt av gruvnäringen. För Kiruna kommun är detta ett avskräckande exempel, när man önskar en annan utveckling av Kiruna.

Kiruna blev *Staden som ska flytta* 2004, i samband med ett pressmeddelande som kommunen skrev med anledning av den expanderande malmbrytningen och LKAB:s då nya prognoser för deformationsutbredningen. Detta har sedan dess fått ett oerhört starkt genomslag. Stadsflytten har genererat åtskillig medieuppmärksamhet och den har bidragit till att sätta Kiruna på kartan. Ett flertal konferenser och seminarier har arrangerats på grund av detta. Den planerade stadsomvandlingen kommer att pågå under flera decennier, men ännu syns det få spår av den i bebyggelsen. Någon exakt tidsplan är inte möjlig att upprätta utifrån LKAB:s nuvarande prognoser. Gruvbolaget är en stark intressent i stadsomvandlingen, och är tydliga med i vilken riktning de vill att Kiruna ska förflyttas. De vill undvika byggnationer på bolagets framtida malmbas.

En förändrad stadsbild beskrivs som ett resultat av att staden ska flytta. Såväl infrastruktur som byggnader kommer att påverkas. Vissa strukturer och funktioner kommer att omlokaliseras, så som järnvägen, väg E 10, bostäder, skolor, sjukhus med mera. Vissa byggnader kan komma att flyttas, andra ter sig som självklara att rivas. Praktiska och funktionella frågor lyfts fram i materialet, till exempel var ett nytt centrum ska etableras. Mycket handlar också om ekonomiska frågor, vem som ska betala för stadsomvandlingen. Den bebyggelse som lyfts fram som en del av Staden som ska flytta, och som därmed indirekt kan uppfattas som

byggnader som kommer att flyttas, är huvudsakligen de som ligger i närheten av deformationsutbredningen; Bolagsområdet, i viss mån SJ-området, byggnader som Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet, Stadshuset, vilka även är etablerade kulturmiljöer. Utöver dessa nämns räddningstjänsten, Hjalmar Lundbohmskolan och sjukhuset. Kvarteret Ullspiran nämns också, men här planeras en rivning av kvarterets flerbostadshus. Ett område som har blivit aktuellt är Ön, en stadsdel som sedan 1980-talet har rivits och nu ligger inom LKAB:s industriområde. Ön används som argument för att det inte är något nytt fenomen att staden ska flytta; så har det alltid varit i Gruvstaden.

Förutom dessa tre etablerade föreställningar, och bebyggelsen som är knuten till dem, framträder en annan slags platser i källmaterialet som viktiga för kirunaborna. Jag tolkar dessa platser som betydelsefulla då de utgör en viktig del av *vardagslivets Kiruna*. Platserna syns huvudsakligen i enkätundersökningen, vilket innebär att det är hur de yngre kirunaborna använder sig av staden som speglas. Natur och klimat spelar en stor roll, liksom möjligheterna till sportaktiviteter och friluftsliv. Bland annat hör ishockey, ridning och slalom till fritidsintressena. Kiruna är också den trygga hemstaden, där många har släkt och vänner. Det egna hemmet framträder också som en viktig plats för många. Vidare är jobb och skola förknippade med staden. Kiruna erbjuder också mötesplatser, som torg och parker, restauranger och pubar, affärer och sportanläggningar. Arrangemang som Kirunafestivalen är också viktiga.

Föreställningarna relaterar på olika sätt till Kiruna som kulturmiljö. Kiruna har en stark identitet som gruvstad, men det är gruvnäringen snarare än kulturmiljöaspekten som framträder. Mönsterstaden i källmaterialet sammanfaller geografiskt med delar av Kirunas etablerade kulturmiljö. Mönsterstaden har också blivit viktig i skenet av stadsomvandlingen, den framstår som något positivt att bygga vidare på. Kiruna har blivit staden som ska flytta, frågan är om detta är en identitet som kan komma att förknippas med stadens kulturmiljö. Att bebyggelse flyttas på grund av gruvdriften, där gruvstaden är en stark identitet, skulle kunna omdefiniera dess betydelse och värden. Inte heller vardagslivets Kiruna rymmer platser som betraktas som en del av Kirunas etablerade kulturmiljö.

Föreställningarna synliggör delar av Kirunas historia, och en del av bebyggelsen. Det medför samtidigt att andra delar blir osynliggjorda. Till exempel är det ett fåtal platser som knyts till föreställningen om Mönsterstaden. Detta trots att Mönsterstaden är möjlig att tolka på ett sådant sätt, att en stor del av bebyggelsen inkluderas. Vidare så anspelar föreställningen om Staden som ska flytta på att det är stadsbebyggelsen i sin helhet som berörs. Det är dock få enskilda byggnader som uppmärksammas, de som framträder gör det då de ligger nära deformationsutbredningen.

Utifrån miljöbalkens hållbarhetskriterier framhävs den ekonomiska hållbarheten i materialet, indirekt även den sociala. Perspektiv på ekologisk hållbarhet saknas i stort sett. Kiruna är rikt på uppskattade kulturmiljöer; dock finns i materialet ett större fokus på kostnader än på värden.

I programmet *Det moderna samhällets kulturarv* poängteras vikten av att använda begrepp som klass, genus, etnicitet och generation för att nyansera historieskrivningen, och bilden av vems samhälle som skildras och bevaras. Tydliga analyser utifrån dessa perspektiv saknas i materialet.

För att integrera dessa begrepp i planeringen krävs kunskapsunderlag som stödjer dessa synsätt.

De imaginära geografierna tolkas genom Henri Lefebvres rumsliga triad Kiruna produceras rumsligt på olika sätt, enligt Henri Lefebvres teori om en spatial triad som olika former av rumsproduktion. Föreställningarna om Gruvstaden, Mönsterstaden och Staden som ska flytta utgörs av rummets representationer, det vill säga ett abstrakt och visionerat rum. Vardagslivets Kiruna är däremot att betrakta som en del av en rumslig praktik, uppmärksammat genom den vardagliga användningen av det. Samtidigt uppmärksammas delar av bebyggelsen som ett representationernas rum, där värden och minnen efter hand knyts till rummet. Bebyggelsen inom geografierna synliggörs i ett samspel mellan de olika formerna för rumsproduktionen.

Bebyggelsemiljöer kan uppfattas på olika sätt. En anledning till detta är att de synliggörs på olika sätt beroende på hur de används, hur de produceras rumsligt. Det råder en förhållandevis stark konsensus kring vilken bebyggelse som utgör Kirunas kulturmiljö hos de aktörer som finns i källmaterialet. Denna bebyggelse är sedan länge väletablerad som kulturmiljö, och har bäring på representationer av Kiruna snarare än på en rummets vardagliga praktik.

ILLUSTRATIONSFÖRTECKNING

Omslag och titelsida: Kiruna stadshus. Foto: Daryoush Tahmasebi © Norrbottens museum.

Figur 1: Karta över etablerade kulturmiljöer. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 2: Skiss som visar hur sprickbildningen uppstår. © LKAB.

Figur 3: Skiss över deformationsområdets utbredning. © LKAB.

Figur 4: Karta över byggnader och miljöer omnämnda i Vad är Kiruna värt?. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 5: Karta över hur Kiruna expanderat. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 6: Flygfoto över gruvstaden. Foto: Thomas Nylund © Kiruna kommun 2006.

Figur 7: Luossavaara industriområde. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:894:10.

Figur 8: Karta över gruvstaden. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 9: Flygfoto över del av mönsterstaden. Foto: Thomas Nylund © Kiruna kommun 2006.

Figur 10: Karta över Brunnströms mönsterstad. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 11: Bläckhorn, bolagsområdet. Foto: Jennie Sjöholm 2009.

Figur 12: Gamla brandstationen. Foto: Jennie Sjöholm 2009.

Figur 13: Hyresfastigheten Jerusalem. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:120:14.

Figur 14: Hjalmar Lundbohmsgården. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:567:02.

Figur 15: Järnvägsstationen. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:582:01.

Figur 16: Kvarteret Ort drivaren. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:758:03.

Figur 17: Karta över mönsterstaden. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 18: Flygfoto över Lombolo. Foto: Thomas Nylund © Kiruna kommun 2006.

Figur 19: Kupolen. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:620:01.

Figur 20: Centralskolan. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:694:01.

Figur 21: Flygfoto över staden som ska flytta. Foto: Thomas Nylund © Kiruna kommun 2006.

Figur 22: Kiruna stadshus. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:829:32.

Figur 23: Kiruna kyrka. Foto: Jennie Sjöholm 2009.

Figur 24: Terrassen. Foto: Curt Persson, 2010.

Figur 25: Karta över staden som ska flytta. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 26: Matojärvi islada. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:896:05.

Figur 27: Schacket, vid Centralskolan. Foto: Jennie Sjöholm © Norrbottens museum, acc.nr 2007:694:29.

Figur 28: Hjalmar Lundbohmsskolan. Foto: Jennie Sjöholm 2009.

Figur 29: Järnvägsparken. Foto: Jennie Sjöholm 2009.

Figur 30: Karta över vardagslivets Kiruna. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

Figur 31: Brunnströms mönsterstad jämfört med mönsterstaden som framträder i källmaterialet. © Kiruna kommun. Kartorna är bearbetade av författaren.

Figur 32: Staden som ska flytta jämfört med LKAB:s beräknade deformationsutbredning. © Kiruna kommun respektive © LKAB.

Figur 33: Gruvstaden jämfört med mönsterstaden. © Kiruna kommun. Kartorna är bearbetade av författaren.

Figur 34: Staden som ska flytta jämfört med mönsterstaden. © Kiruna kommun. Kartorna är bearbetade av författaren.

Figur 35: Vardagslivets Kiruna jämfört med den etablerade kulturmiljön. © Kiruna kommun. Kartorna är bearbetade av författaren.

KÄLLOR & LITTERATUR

Otryckta källor

Kiruna:

Kiruna kommun

Bevarandeplan Kiruna C. Byggnadsnämnden 1984. Antaget av kommunfullmäktige 1984-09-10, §210

Fördjupad översiktsplan för Kiruna C. Juni 1993, reviderad 1994. Antagen av kommunfullmäktige 1994-02-07, §9

Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort. Kiruna kommun, kommunkontoret. December 2006

Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 1, Kiruna kommun, 2008

Miljökonsekvensbeskrivning för fördjupad översiktsplan, Kiruna centralort. Kiruna kommun, kommunkontoret. December 2006

Pressmeddelande, Kiruna kommun, augusti 2004

Programhandling för detaljplan för Bolagsområdet, gruvstadspark, Kiruna kommun 2009-04-20

Översiktsplan för Kiruna kommun, del 2 2002. Antagen 2002-06-17

Luleå :

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Byggnadsminnesförklaring av Hjalmar Lundbohmsgården, Fjällrosen 1, Kiruna stad och kommun. Beslut 2001-11-30. Länsstyrelsens dnr 221-1654-91

Byggnadsminnesförklaring av hyresfastigheten "Jerusalem", Bolaget 11:1, Kiruna stad och kommun. Beslut 2001-11-30. Länsstyrelsens dnr 221-3156-1996

Byggnadsminnesförklaring av Kiruna stadshus, Tätörten 3, Kiruna stad och kommun. Beslut 2001-11-30. Länsstyrelsens dnr 221-1666-91

Förklaring att Kiruna stationshus, Jukkasjärvi bandel 1:1, Kiruna kommun, övergått till byggnadsminne enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Beslut 2003-05-23. Länsstyrelsens dnr 432-10163-03

Norrbottens museum

Enkätundersökning vid Hjalmar Lundbohmskolan, se bilaga 3 i Sjöholm, Jennie, Vad är Kiruna värt? Kiruna – en kulturvärderingsanalys, Norrbottens museum dnr 629-2006, Luleå 2008

Sjöholm, Jennie, Vad är Kiruna värt?: Kiruna - en kulturvärderingsanalys, Norrbottens museum, dnr 629-2006, Luleå, 2008

Tryckta källor & litteratur

54 år i Lappland: om Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolag 1903-57, [Nord. rotogravyr (distr.)], [Stockholm], 1957

Ahlström, Gunnar, *De mörka bergen : en krönika om de lappländska malmfälten*, Norstedt, Stockholm, 1966

Alfredsson, Linda, Badjáneapmi – Kirunas nya sameparlament, *Norrbottnens-Kuriren* 21 april 2006

Alfredsson, Linda, Mediala drevet är igång, *Norrbottnens-Kuriren* 12 maj 2006

Alfredsson, Linda, Ministermöte om Kiruna, *Norrbottnens-Kuriren* 19 januari 2005, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14
<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=1579456>

Alfredsson, Linda, Nya riktlinjer från LKAB, *Norrbottnens-Kuriren* 14 april 2005

Alfredsson, Linda, Sahlin lovar Kiruna stöd, *Norrbottnens-Kuriren* 30 augusti 2005

Alfredsson, Linda, Visar vägen mot framtiden, *Norrbottnens-Kuriren* 10 maj 2006

Alfredsson, Linda, Värnar kulturmiljön, *Norrbottnens-Kuriren* 16 juni 2005

Andersson, Joakim, *Skilda världar: samtida föreställningar om kulturarvsplatser*, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2008 Linköping, 2008

Andrén, Brit-Marie, *Konsten i Kiruna : patriarkalism och nationalromantik 1900-1914*, Umeå universitet, Umeå, 1989

Bedoire, Fredric, *Kiruna kyrka : Lappland band I:1*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1973

Berglund, Sandor & Sternlund, Hans, LKAB tar över, *Norrländska Socialdemokraten* 1 november 2007

Berglund, Tony, Kiruna en utmaning för världens arkitekter, *Piteå-Tidningen* 27 september 2006

Bergmark, Kenth, Flytt av gamla Kiruna prissatt, *Norrbottnens-Kuriren* 13 oktober 2009, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14
<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?articleid=5108627>

Bergmark, Kenth, "Malmfälten är framtiden", *Norrbottnens-Kuriren* 18 augusti 2008, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14
<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=4089146>

- Bergmark, Kenth, Törnman går i taket över nya sprickvillkor, *Norrbottnens-Kuriren* 17 november 2007
- Bergström, Inger, Berggrén, Inger & Nyström, Louise, *Tyckt om hus*, Stadsmiljörådet, Karlskrona, 2002
- Brummer, Hans Henrik (red.), *Kiruna : staden som konstverk*, [Waldemarsudde], [Stockholm], 1993
- Brunnsjö, Sven-Eric (red.), *LKAB i bild*, LKAB, Stockholm, 1965
- Brunnström, Lasse, *Kiruna - ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige : [Kiruna - a Swedish mining city from the turn of the century]*, Förf., Diss. Umeå : Univ., 1981[Umeå], 1980-1981
- Brunnström, Lasse, 'Det modernistiska Kiruna: om arkitektur och samhälle under den andra storhetstiden', *Kiruna : staden som konstverk*, s. 124-147, 1993
- Brunnström, Lasse, *Mönsterstaden Kiruna : historia och framtid* [2008], Tillgänglig på Internet: 2009-10-30
http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2008/oktober/0_monstersamhallet_kiruna_raa.pdf
- Brusman, Mats, *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*, Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, 1. uppl., Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2008 Linköping, 2008
- Eklund, J.E., *Kiruna och Jukkasjärvi kyrkor: gruvstadens och lappmarksbyns största sevärdheter*, [Kyrkorådet], [Kiruna], 1946
- Eriksson, Ulf, *Gruva och arbete : Kiirunavaara 1890-1990*, Uppsala universitet, Ekonomisk-historiska institutionen, Diss. (vol. 1-4) Uppsala: Uppsala Universitet, 1991 Uppsala, 1991
- Falk, Hjalmar, *Något om Kiruna*, Utg., [Kiruna], 1955
- Feldmann, Beate, Gropen och gettot : om kulturarv, identitet och generation, *Malmberget : strukturella förändringar och kulturarvsprocesser - en fallstudie.*, S. 28-41, 2008
- Frank, Gustaf, *Kiruna 1900-1950: minnesskrift till 50-årsjubileet*, Esselte reklam, [Stockholm], 1950
- Franzén, Mats, 'Rummets tvära dialektik: notater till Henri Lefebvre', *Urbanitetens omvandlingar : kultur och identitet i den postindustriella staden.*, s. 49-63, 2004
- Gregory, Derek, *Geographical imaginations*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1994

Johansson, Carina, *Visby visuellt: föreställningar om en plats med utgångspunkt i bilder och kulturarv*, Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2009 Linköping, 2009

Holmberg, Ingrid Martins, Historiseringen av Malmberget, *Malmberget : strukturella förändringar och kulturarvsprocesser - en fallstudie.*, s. 42-54, 2008

Holmberg, Ingrid Martins, *På stadens yta: om historiseringen av Haga*, Makadam, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2006, Göteborg, 2006

Hägg, Kerstin, *Kvinnor och män i Kiruna : om kön och vardag i förändring i ett modernt gruvsamhälle 1900-1990* = [Women and men in Kiruna] : [on changes in sex/gender relations and everyday life in a modern mining community 1900-1990], Univ., Diss. Umeå : Univ.Umeå, 1993

Jordán, Ola, Fortsatt gruvbrytning är ingen självklarhet, *Norrländska Socialdemokraten*, debattartikel 19 januari 2005

Josefsson, Erika, En sjunkande stad med framtidstro, *Piteå-Tidningen* 11 december 2006

Kellberg, Christina, Tiden rinner ut för Kiruna, *Dagens Nyheter* 6 maj 2007

Kiruna : 100-årsboken, Kiruna kommun, Kiruna, 2000

Kiruna: Gruvan och samhället, LKAB, Tillgänglig på Internet: 2009-10-30 <http://www.lkabframtid.com/PageFiles/429/Kiruna%20-%20Gruvan%20och%20samhället.pdf>, u.å.

Kiruna kommuns hemsida, www.kiruna.se, 2009-10-30

Lefebvre, Henri, *The production of space*, Basil Blackwell, Oxford, 1991

Linder, Alexander, Billigare riva än flytta stadshuset, *Norrländska Socialdemokraten* 26 oktober 2009

Linder, Alexander, Det byggs så det knakar på Sjöbangården, *Norrländska Socialdemokraten* 19 juli 2007, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14 <http://www.nsd.se/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=3567244>

Linder, Alexander, Flytten kan tidigareläggas, *Norrbottens-Kuriren* 12 oktober 2007, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14 <http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=1625012>

Linder, Alexander, Ingen vill köpa Terrassen, *Norrbottens-Kuriren* 14 november 2007

Linder, Alexander, Stadsomvandlingen – projekt för forskning, *Norrländska Socialdemokraten* 17 mars 2009, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14

<http://www.nsd.se/NYHETER/ARTIKEL.ASPX?ArticleID=4505546>

LKAB:s hemsida, Samhällsomvandling, www.lkabframtid.com, 2009-10-30

Lundgren, Peter, Allt pekar uppåt, *Norrländska Socialdemokraten* 7 november 2005

Lundmark, Anneli, 400 lägenheter ska rivras i Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 10 december 2005

Lundmark, Anneli, Oviss placering för nytt sameparlament, *Norrländska Socialdemokraten* 4 mars 2006

Lundmark, Anneli, Tropisk regnskog i norrsken, *Norrländska Socialdemokraten* 3 mars 2006

Medelind, Evelina, Isberg, Denice & Marjavaraa, Sanna, Gör något åt Matojärvi, *Norrbottens-Kuriren*, insändare 11 maj 2009

Nilsson, Bo, *Kiruna : staden som ideologi*, 1. uppl., Borea, Umeå, 2009

Norberg-Juuso, Lina, Flytten brådskar, *Norrländska Socialdemokraten* 29 augusti 2008

Norberg Juuso, Lina, Nikkaluoktavägen dras om, *Norrländska Socialdemokraten* 4 oktober 2006

Nordlund, Stig, LKAB:s vinst till ny stad, *Norrbottens-Kuriren* 29 oktober 2004

Nordlund, Stig, Rekordresultat för LKAB, *Norrbottens-Kuriren* 26 augusti 2005

Nyberg, Agneta, LKAB planerar på egen hand, *Norrbottens-Kuriren* 12 juli 2006, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14

<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=1400817>

Olofsson, Hans L., Miljarder i rullning, *Norrländska Socialdemokraten* 17 juni 2008-06-17

Olofsson, Hans L., Näringsministern litar på LKAB-ledningen, *Norrländska Socialdemokraten* 4 april 2009

Olshammar, Gabriella, *Det permanentade provisoriet: ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*, Chalmers tekniska högsk., Diss. Göteborg : Chalmers tekn. högsk., 2002Göteborg, 2002

Olshammar, Gabriella, Ruinlandskapet som besvär eller historia, *Malmberget : strukturella förändringar och kulturarvsprocesser : en fallstudie.*, S. 15-27, 2008

Olsson, Krister & Storm, Anna, Det förflutna i framtidens Malmberget, *Malmberget : strukturella förändringar och kulturarvsprocesser - en fallstudie.*, S. 55-77, 2008

Ottosson, Jonas, Parlamentet byggs bredvid sporthallen, *Norrländska Socialdemokraten* 16 juni 2005

Ottosson, Jonas, Östros kom inte tomhänt, *Norrländska Socialdemokraten* 12 april 2005

Paulsson, Gregor, *Svensk stad*, Bonnier, Stockholm, 1950-1953

Pohjanen, Kina, LKAB utökar kontrollen av sprickorna, *Norrländska Socialdemokraten* 19 juli 2005

Poromaa, Åsa, Flytten möjlig med dyr, *Norrbottens-Kuriren* 30 oktober 2009, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14
<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?articleid=5118875>

Poromaa, Åsa, Gruvstadsparken ska rädda Kiruna, *Norrbottens-Kuriren* 14 maj 2008

Poromaa, Åsa, HSB vill bygga nytt på Terrassen, *Norrbottens-Kuriren* 28 februari 2009, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14
<http://www.kuriren.nu/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=4644821>

Program: Det moderna samhällets kulturarv, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen, Tillgänglig på Internet: 2009-10-30
http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/november/program_det_moderna_samhallets.pdf, 2006

Regelverk för hushållning, planering och byggande: utdrag ur miljöbalken med vissa förordningar, plan- och bygglagen med vissa förordningar och föreskrifter, byggnadsverkslagen med vissa förordningar och föreskrifter, 7. uppl., gällande lydelse den 1 januari 2007, Boverket, Karlskrona, 2007

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige: förteckning: underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6 §, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1990

Rosengren, Jessica, Hur flyttar man en minneslund?, *Norrländska Socialdemokraten* 11 januari 2007

Rosengren, Jessica, Nu finns det skiss över nya Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 23 november 2007

Salomonsson Juuso, Lina, Galleria, casino och fängelse i barnens drömstad, *Norrländska Socialdemokraten* 25 november 2004
Salomonsson Juuso, Lina, "Kiruna får inte bli ett nytt Malmberget", *Norrländska Socialdemokraten* 20 augusti 2004

Salomonsson Juuso, Lina, Kiruna nytt Mekka, *Norrländska Socialdemokraten* 25 november 2004

- Salomonsson Juuso, Lina, Kulturvärden hotas, *Norrländska Socialdemokraten* 4 december 2004
- Salomonsson Juuso, Lina, Så vill han se Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 19 augusti 2004
- Sjöholm, Jennie, 'Vad är Kiruna värt?', *Norbotten.*, 2007, s. [142]-162, 2007
- Sternlund, Hans, Byggboom i Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 14 augusti 2006
- Sternlund, Hans, De har en vision inför stadsflytten, *Norrländska Socialdemokraten* 19 september 2008, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14 <http://www.nsd.se/NYHETER/ARTIKEL.ASPX?ArticleID=3988945>
- Sternlund, Hans, "Det är dimridåer", *Norrländska Socialdemokraten* 13 september 2006
- Sternlund, Hans, Ett hus fyllt av skatter, *Norrländska Socialdemokraten* 31 oktober 2007
- Sternlund, Hans, Flytten av Stadshuset rycker närmare – så försöker kommunen lösa finansieringen, *Norrländska Socialdemokraten* 31 oktober 2007
- Sternlund, Hans, Flytten dyrare än väntat, *Norrländska Socialdemokraten* 30 oktober 2009
- Sternlund, Hans, Framgång för Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 20 maj 2009, Tillgänglig på Internet: 2010-03-14 <http://www.nsd.se/NYHETER/ARTIKEL.ASPX?ArticleID=4643509>
- Sternlund, Hans, Fullt flyttbart – till en kostnad av 50 miljoner kronor, *Norrländska Socialdemokraten* 20 september 2005
- Sternlund, Hans, Glädjande besked till Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 4 april 2009
- Sternlund, Hans, Här fanns allt som en familj behövde, *Norrländska Socialdemokraten* 19 mars 2009
- Sternlund, Hans, I dag avgörs det..., *Norrländska Socialdemokraten* 20 april 2006
- Sternlund, Hans, Koll på varje spår av rörelse, *Norrländska Socialdemokraten* 30 november 2007
- Sternlund, Hans, LKAB ifrågasätts, *Norrländska Socialdemokraten* 21 september 2006
- Sternlund, Hans, LKAB vill se Bolagsområde bevarat – på ett helt nytt ställe, *Norrländska Socialdemokraten* 20 oktober 2005

- Sternlund, Hans, Malmkroppen gör sig påmind, *Norrländska Socialdemokraten* 25 juni 2009
- Sternlund, Hans, Mediatyra när nyheten om flyttningen släpptes, *Norrländska Socialdemokraten* 14 oktober 2004
- Sternlund, Hans, Många ville skapa magnifik byggnad, *Norrländska Socialdemokraten* 22 september 2005
- Sternlund, Hans, ...och beslutet om Kirunas stadshus brådskar, *Norrländska Socialdemokraten* 28 maj 2008
- Sternlund, Hans, Oenigt om Lomboloskolan, *Norrländska Socialdemokraten* 7 april 2009
- Sternlund, Hans, Ost istället för nordväst, *Norrländska Socialdemokraten* 15 november 2007
- Sternlund, Hans, Ovisst för Bolagshotellet och Hjalmar Lundbohmgården, *Norrländska Socialdemokraten* 31 oktober 2007
- Sternlund, Hans, Stadsflytten som kom av sig, *Norrländska Socialdemokraten* 24 juni 2009
- Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser : en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008
- Söderberg, Marianne, Höjer ett varningens finger, *Norrbottnens-Kuriren* 12 maj 2006
- Söderberg, Marianne, Nya vinklar i konsten att flytta en stad, *Norrbottnens-Kuriren* 13 oktober 2005
- Thür, Andrea, Framtidens stad, *Norrländska Socialdemokraten* 15 oktober 2005
- Thür, Andrea, På fel spår – LKAB varnar kommunen, *Norrländska Socialdemokraten* 14 april 2005
- Thür, Andrea, Storsatsning i Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 6 oktober 2005
- Thür, Andrea, Öppet hus med planer för framtidens Kiruna, *Norrländska Socialdemokraten* 7 april 2005
- Wennberg, Jenny, Att flytta en stad, *Norrländska Socialdemokraten*, ledare 14 september 2004
- Zerpe, Håkan, Stressigt miljardarbete väntar i Kiruna, *Norrbottnens-Kuriren* 25 november 2004
- Zerpe, Håkan, Blickar mot nordväst, *Norrbottnens-Kuriren* maj 2006

Zerpe, Håkan, Det okända djupet, *Norrbottnens-Kuriren* 3 maj 2006

Zerpe, Håkan, Indien nästa järnland, *Norrbottnens-Kuriren* 19 maj 2006

Zerpe, Håkan, Nå't är på gång i Kiruna, *Norrbottnens-Kuriren* 3 maj 2006

Zerpe, Håkan, Sprickan flyttar vägen, *Norrbottnens-Kuriren* 24 augusti 2005

Zintchenko, Lennart, *Stadens tidsbilder: om minnen, erfarenheter och förväntningar utifrån stadens omvandlingar i Sverige 1880-1990*, [Etnologiska institutionen, Univ.], Diss. Göteborg : Univ., 2003 Göteborg, 2003

Vallgård, Per, Stadshus på ny grund, *Norrbottnens-Kuriren* 20 september 2005

Var tionde Kirunabo tvingas att flytta, *Norrbottnens-Kuriren* 15 september 2008

Warg, Stefan, *Familjen i gruvmiljö : migration, giftermålsmönster och fertilitet i norrbottensk gruvindustri 1890-1930*, Demografiska databasen, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2002 Umeå, 2002

Widmark, Henrik, *Föreställningar om den urbana världen: identitetsaspekter i svensk stadsbild med exemplet Helsingborg 1903-1955*, Fronton, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007 Uppsala, 2007

BILAGOR

Bilaga 1-8 Kartor över imaginära geografier

BILAGA 1. Karta över etablerade kulturmiljöer. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 2. Karta över byggnader och miljöer omnämnda i *Vad är Kiruna värt?*. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 3. Karta över hur Kiruna expanderat. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 4. Karta över gruvstaden. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 5. Karta över Brunnströms mönsterstad. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 6. Karta över mönsterstaden. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

BILAGA 7. Karta över staden som ska flytta. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

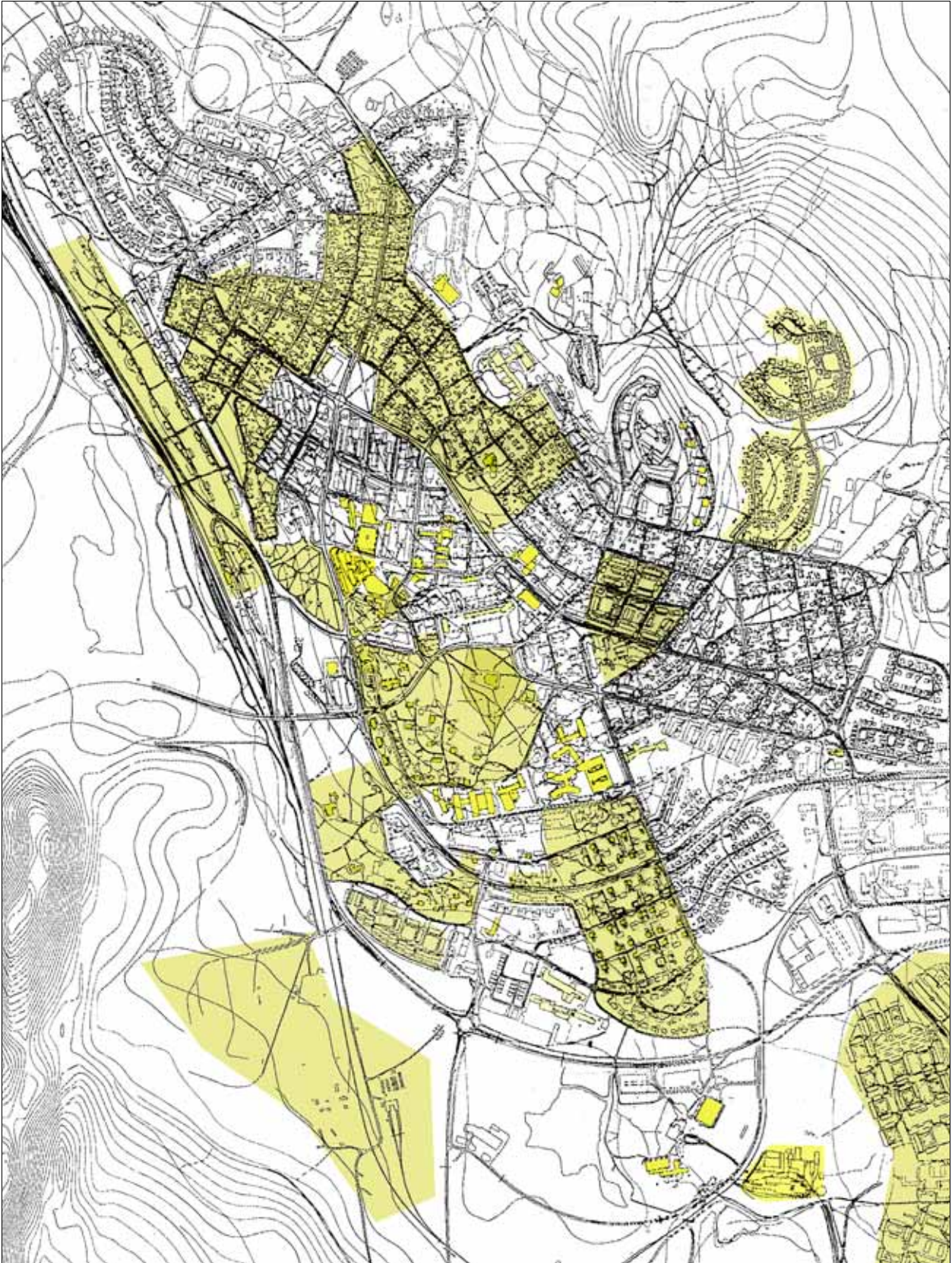
BILAGA 8. Karta över vardagslivets Kiruna. © Kiruna kommun. Kartan bearbetad av författaren.

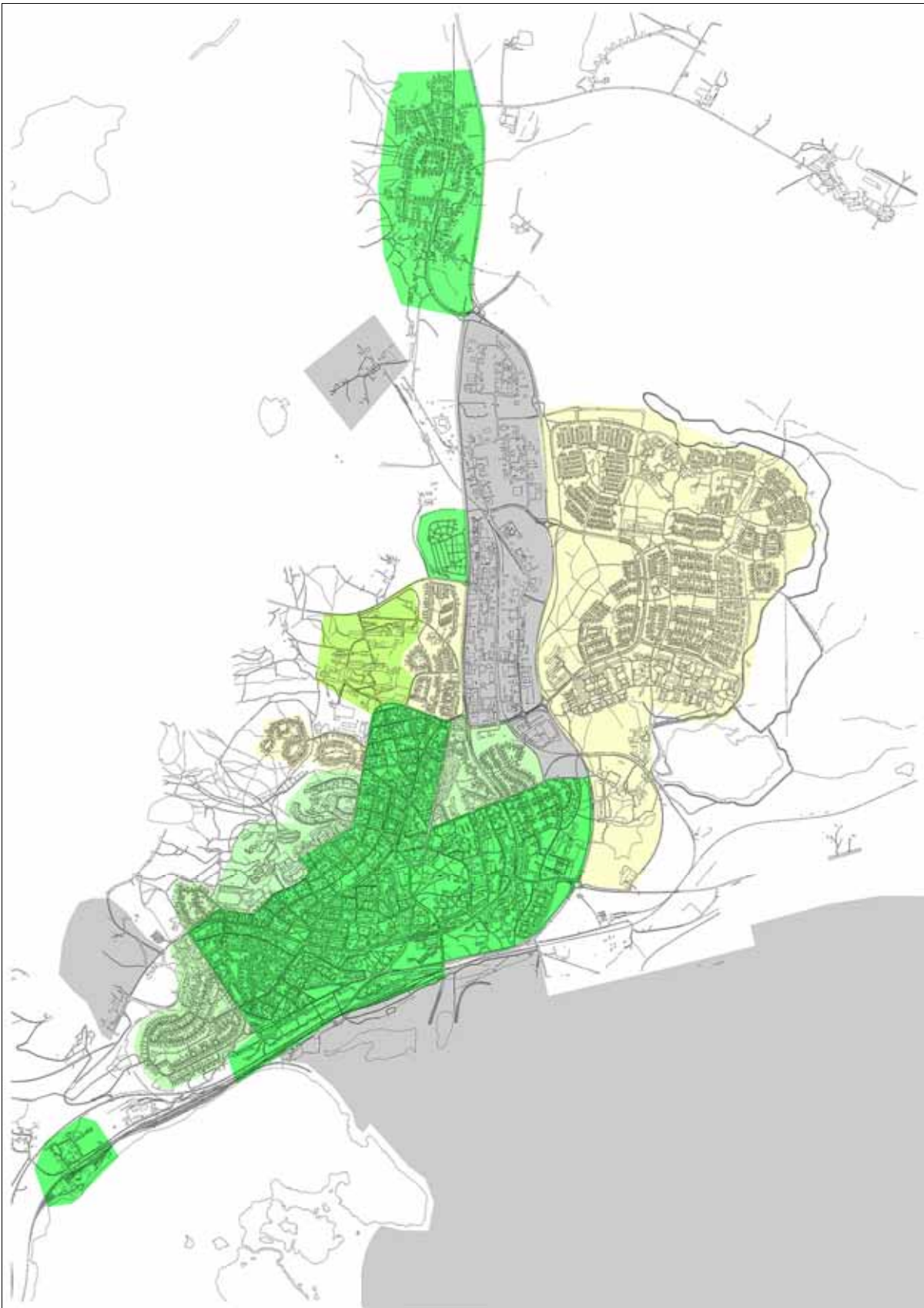
Bevarandeplanens kärnområden är markerade i ljus turkos. Dessa återfinns i Kirunas äldsta stadsdelar. Byggnadsminnen och kyrka är markerade i mörkt turkos. Riksintresset omfattar allt som syns i bilden.

BILAGA 2

Karta över byggnader och miljöer omnämnda i *Vad är Kiruna värt?*

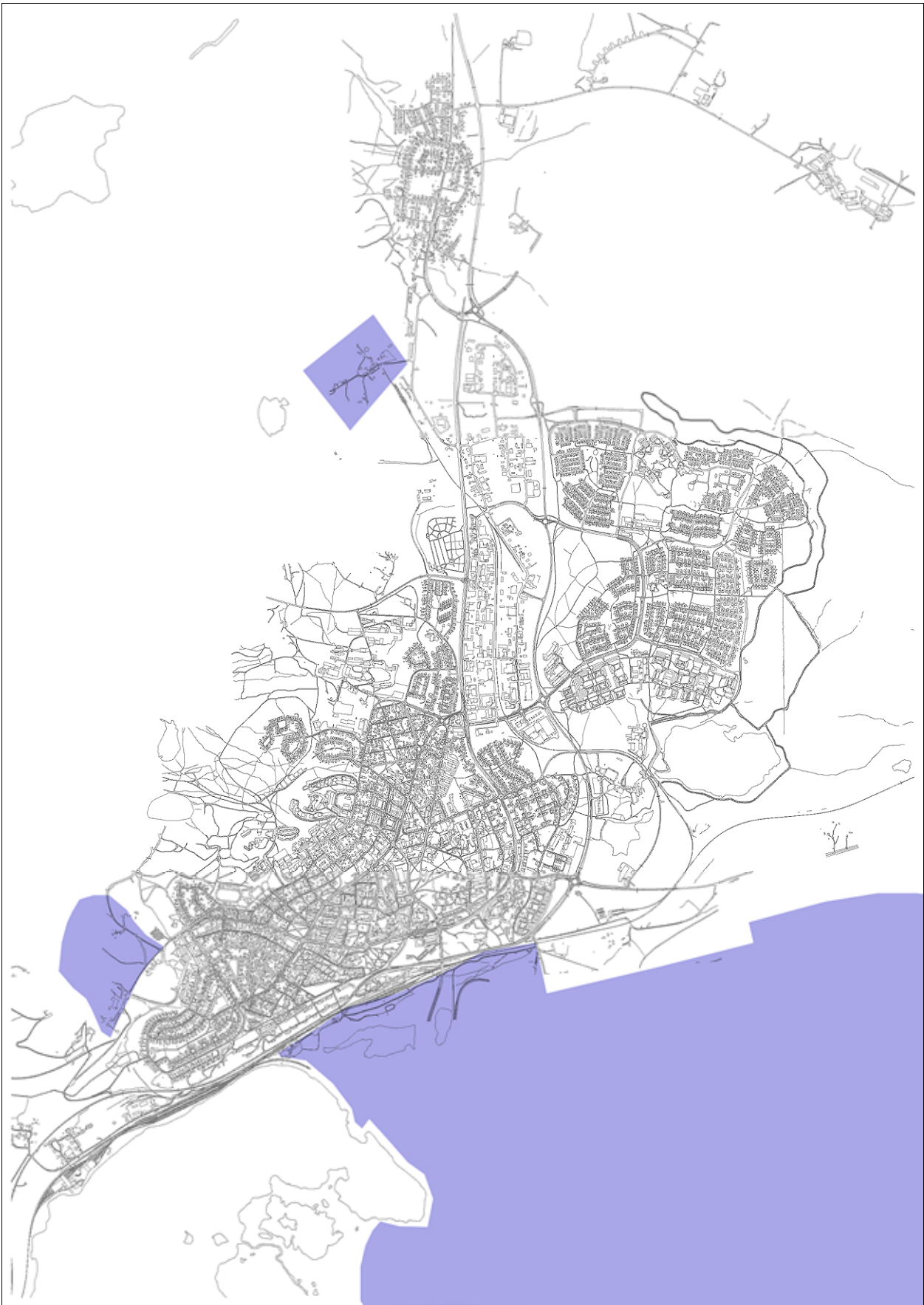

Ljuskult markerar områden, mörkgult enskilda byggnader. Bevarandeplanens utpekade kärnområden återkommer, många av de byggnader som uppskattas av kirunaborna inom dessa områden. Samtidigt så finns det många byggnader utanför kärnområdena som också är betydelsefulla, framför allt har dessa framträtt i undersökningen på Hjalmar Lundbohmsskolan.

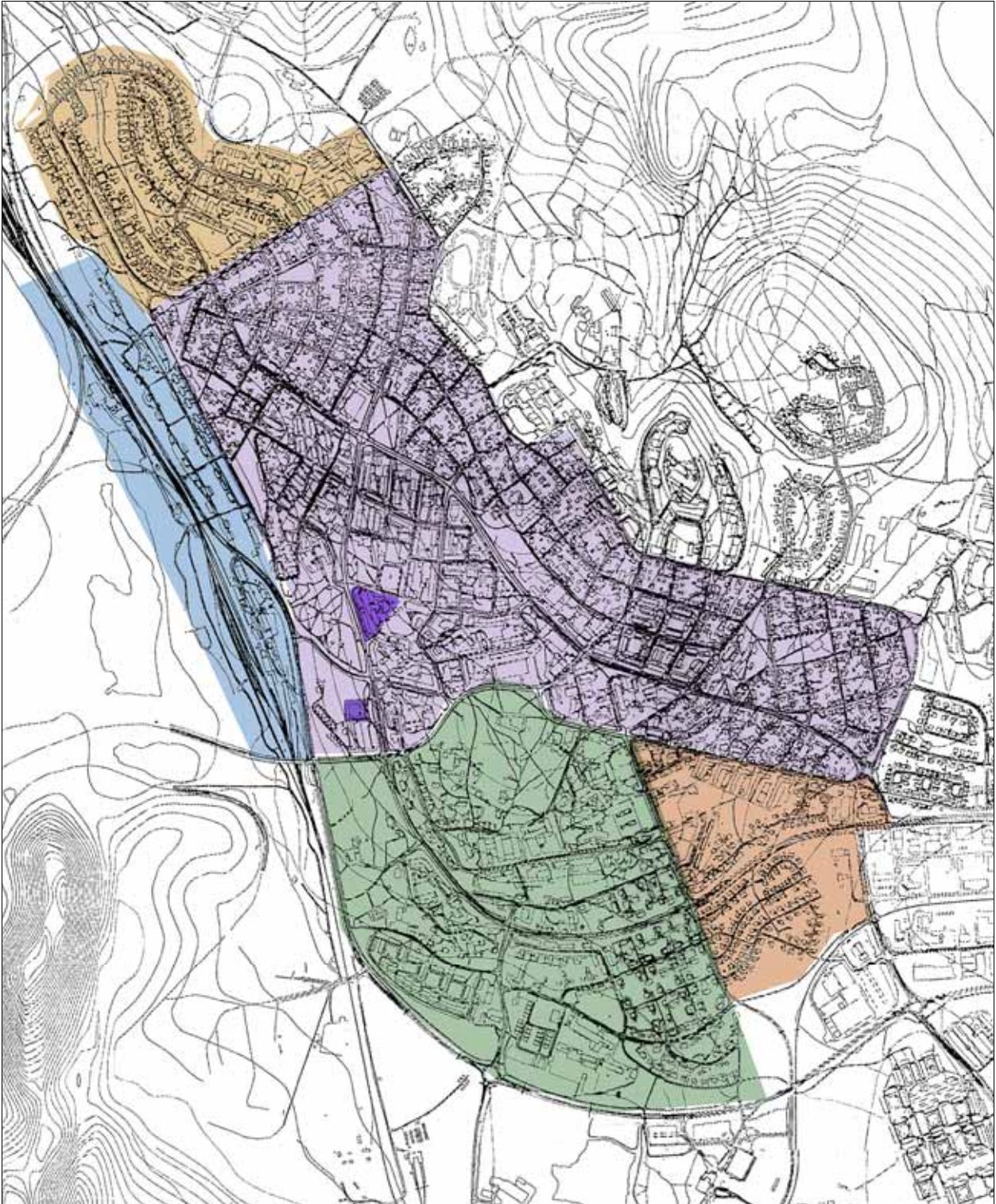

Mörkgrönt markerar de äldsta stadsdelarna; Stadsplanen, Bolagsområdet och SJ-området, samt Lokstallsområdet, begravningsplatsen och Tuolluvaara. Gulgrönt markerar Jägarskolan, etablerad på 1940-talet. Ljusgrönt markerar de bostadsområden som började byggas ut på 1950-talet; Luossavaaraområdet, Norra Högalid, Terrassen samt Triangeln. Ljuskult markerar de områden som började byggas ut på 1960-talet; Lombardia, Lombolo, Öster om Nollan samt Sandstensberget. Grått markerar industriområdena; Kiirunavaara, Luossavaara, Tuolluvaara, samt Småindustriområdet med det externa köpcentrat.

BILAGA 4
Karta över gruvstaden

Kirunas tre gruvindustriområden är markerade. Det största området, längst till vänster, är Kiirunavaara industriområde som orsakar deformationsutbredningen. Luossavaara industriområde är beläget längst norrut och Tuolluvaara industriområde i öster.

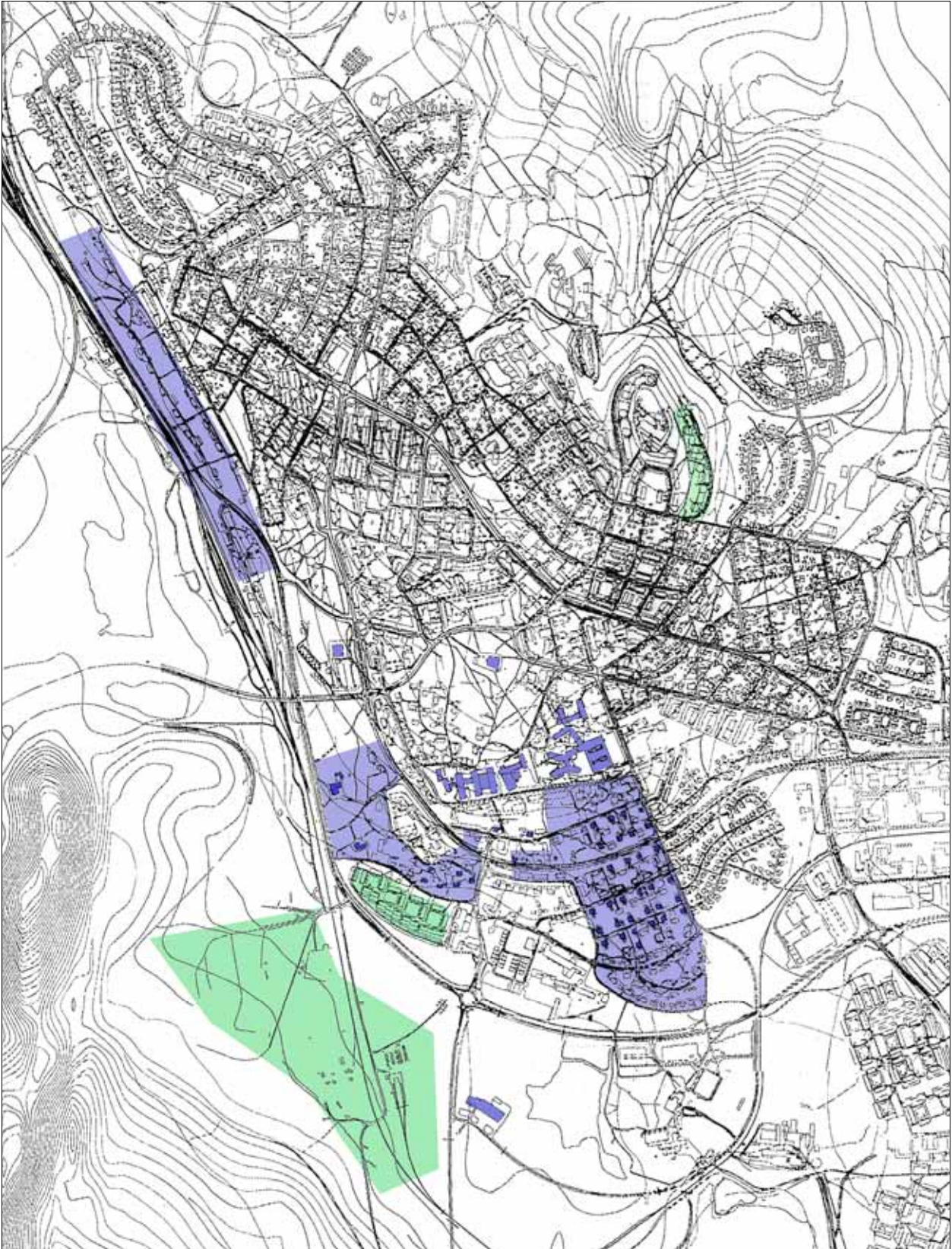

SJ-området markerat med blått, Stadsplanen med ljuslila, Bolagsområdet med grönt, Luossavaaraområdet med ljusbrunt, Triangeln med mörkbrunt samt kvarteret Ortdrivaren och stadshuset med mörklila.

BILAGA 6
Karta över mönsterstaden

Det som framhålls som god arkitektur har markerats. Denna sammanfaller i stor utsträckning med det som betraktas som unikt för Kiruna, liksom med bebyggelse som anses bevarandevärd. Bolagsområdet, den stadsdel som oftast uppmärksammas både som miljö och genom enskilda byggnader, är markerad med ljuslila. Enskilda byggnader som pekas ut som god arkitektur har markerats med mörklila. Dessa är bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, stadshuset, kyrkan, gamla sjukstugan, gamla brandstationen och kvarteret Ortdrivaren.

Ljuslila markerar områden och mörklila byggnader som framhålls som en del av det som kommer att omlokaliseras. De markerade områdena, med samma avgränsningar som i bevarandeplanen, utgörs av SJ-området och Bolagsområdets två kärnområden. Enskilda byggnader som markerats är Bläckhornen, Hjalmar Lundbohmsgården, Bolagshotellet, kyrkan, stadshuset samt Hjalmar Lundbohmskolan, räddningstjänsten och sjukhuset. Grönt markerar rivningsobjekt. Dessa omfattar Ön, området längst till vänster, som har avvecklats sedan tidigare. Det omfattar även sådant som planeras att rivas; kvarteret Ullspiran i Bolagsområdet samt Terrassen i norra delen av Kiruna.

BILAGA 8

Karta över vardagslivets Kiruna

Rött markerar för kirunaborna viktiga platser. Det är bland annat platser med anknytning till sport, samt mötesplatser av olika slag som varit möjliga att identifiera. Även Hjalmar Lundbohmsskolan är markerad.

